

EGYETEMES REGÉNYTÁR.

Három elbeszélés

Irta
Zola Emil

Fordította
Tóth Béla

Budapest 1897
Singer és Wolfner kiadása

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5433-45-0 (online)
MEK-12734

TARTALOM

Nais Micoulin.

Burle kapitány.

Jacques Damour.

Nais Micoulin.

I.

Rostand aixi ügyvédhez gyümölcsérés idején minden hónapban beállított egy kondor fekete haju, barnabőrű leányka, nagy nehezen czipelve szilvával, őszi baraczkkkal teli roppant kosarát. Kint maradt a széles tornáczon, hova aztán lejött az egész család.

- Nini, te vagy az, Nais? szólt az ügyvéd. Hozod a termést? Derék kis leány vagy. Hát Micoulin bácsi hogy van?

- Köszönöm szépen, jól, felelt a gyermek mosolyogva és kicsillantak fehér fogai.

Rostandné aztán behívta őt a konyhába és kikérdezte az olajfák, a mandulafák és a szőlő felől. A fő kérdés az volt: vajon esett-e eső Estaque vidékén, a tengerparton, hol Rostandék kis birtoka, a Blancarde volt, melyet Micoulinék műveltek. Az egész földesken alig találkozott több száz gyümölcsfánál; de azért az eső kérdése mégis fölöttébb fontos volt ezen az örökké szomjazó vidéken.

- Csepegett egy kicsit, felelt Nais. Kivált a szőlőnek kellene viz.

Mikor aztán elmondott minden ujságot, megevett egy harapás kenyeret meg egy kis maradék hust és visszatért Estaqueba, a minden két hétben Aixbe jövő mészáros szekeren. Olykor hozott csigát, tengeri rákot vagy egy-egy szép halat; mert az öreg, ha ráért, halászgatott is. Ha a kis leány vakációban járt Rostandéknál, Frédéric, az ügyvéd fia, leszaladt hozzá a konyhába és hirül adta neki, hogy a család nemsokára kimegy a birtokra; tehát tartsák készen a hálókat és horgokat. Tegezték egymást, mert kiskoruk óta együtt szoktak játszózni. Nais csak tizenkét éves korától fogva urfizta meg Frédericet. Az öreg Micoulin mindig pofon ütötte a leányát, ha az uraság fiát te-nek merte szólítani. De azért a gyermekek igen jó barátok voltak.

- Ne feledd el megfoltozni a hálókat, ismételte a deák.

- Ne féljen az urfi, felelt Nais. Bátran jöhet akármikor.

Rostand igen gazdag ember volt. A rue du Collègeben potom áron megvett egy pompás palotát. Ebben a tizenhetedik század végén épült, tizenkétablakos palotában annyi szoba volt, hogy elfért volna benne egy egész had. A roppant térségben a két öreg cseléddel együtt is mindössze öttagu család valósággal elveszett. Az ügyvéd csak az első emeletet foglalta el. A földszintet és a második emeletet hiába hirdette kiadónak jó tiz esztendeig, nem akadt lakó. Rostand végre eltökélte magában, hogy a palota kétharmadát a pókoknak engedi át. Az üres, kongó palotában oly visszhangot vert föl minden legcsekélyebb zöreje, mint valami székes-egyházban. A lépcsőház pedig oly monumentális volt, a minőt manapság már nem szoktak építeni.

Az ügyvéd, alig vette meg a palotát, kettéválasztó falat rakatott a hatablakos, tizenkét méter hosszú, nyolcz méter széles terembe; aztán az egyik részt megtette dolgozószobájának, a másikban pedig segédeit helyezte el. Az első emeleten volt még négy szoba; a legkisebb hét méter hosszú, öt méter széles. Rostandné, Frédéric meg a két öreg cseléd kápolnánál magasabb bolthajtásos szobákban lakott. Az ügyvéd, kényelem okáért, egy régi boudoirt konyhává alakíttatott át; azelőtt, mikor a földszinti konyháról hordták föl az ételt, minden tönkre hült a hideg, nedves előcsarnokban és a lépcsőn. A legrosszabb pedig az volt, hogy ebbe a roppant nagy lakásba csak igen kevés butor jutott. A dolgozószobában egy császárság korabeli, hollandiai zöld bársony-garnitúra állott: roskatag, vékony lábu kanapé és nyolcz zsöllyeszék; egy ugyancsak császárság korabeli asztalka igazi játékszernek látszott a roppant nagy terem-

ben; a kandalló párkányán rut, modern márvány-óra állott két váza között és lekopott arany-czifrázata szemet sértően piroslott. A hálósobák még üresebbek voltak. Érzett bennük a kényelem és fény nyugodt megvetése, mely még a leggazdagabb családok között is általános a délen, ezen a boldog verőfényes vidéken, a hol mindenki szabad ég alatt él. Rostandék nyilván nem is sejtették a melankóliát, a halálos fagyot, mely ezekben az üres, kongó, szomorú termekben lappangott.

Az ügyvéd igen ügyes ember volt. Apja Aix egyik legjobb irodáját hagyta rá és Rostand még növelte a kliensek számát, ezen a lusta földön, ritka tevékenységével. Mozgékony, hegyesképű emberke volt és nagy kedvvel fiskáliskodott. Egyébiránt csak a maga dolgaival törődött és nem vett a kezébe újságot még akkor sem, mikor nagynéha bevetődött a körbe. Felesége a város legműveltebb és legelőkelőbb hölgyei közé tartozott. A de Villebonne családból származván, még mindig nemesi fény környezte, bár polgáremberhez ment feleségül. Szigorú ajtatos életet folytatott, makacs pontossággal végezte vallásos kötelességét és szinte belefásult rendszerességébe.

Frédéric e dolgos apa és rideg anya körében nőtt föl. Diákkorában alamuszi gyerek volt, félt anyjától, mint a tüztől. A munkát nem szerette. Esténként a szalonban óráig bujta könyveit, pedig szórakozottságában egy sort sem olvasott végig; szülei meg azt hitték, hogy javában tanulja a leczkét. Később megismerve lustaságát, beadták a nevelőintézetbe: ott azonban még kevesebbé dolgozott, mert nem ügyeltek rá úgy, mint otthon. A fiú örült, hogy nem üldözik örökké ama szigorú pillantások.

A szülők megrémülve Frédéric emancipáltságán, kivették őt az intézetből, hogy ismét vesszejük alá kerüljön. Az ötödik és hatodik osztályban annyira szorították otthon, hogy végre kénytelen volt tanulni; anyja átnézte gyakorlatait, felmondatta vele leczkéjét és mindig a sarkában volt, mint egy zsandár. Ennek a nagy felügyeletnek köszönhető, hogy Frédéric csak kétszer bukott meg az érettségi vizsgálaton.

Aixben híres jogi fakultás van. A fiatal Rostand is természetesen oda iratkozott be. Ebben a régi jogász-városban mindenki ügyvéd, közjegyző vagy jogtanácsos. Az emberek végigjárják az egyetemet, aztán szépen haza mennek gazdálkodni. Frédéric most is csak úgy élt, mint kis diák korában: lustálkodott, de igyekezett elhitetni, hogy sokat dolgozik! Rostandné, bár kellettlenül, kénytelen volt őt hosszabb pórázra ereszteni. A fiú most már akkor mehetett el hazulról, mikor neki tetszett: csak evés idején kívánták, hogy otthon legyen. Este kilencz óránál nem volt szabad tovább kimaradnia, nem szólva az olyan napokról, mikor színházba eresztették. És Frédéric most elkezdte azt az egyhangú vidéki diákeletet élni, mely csupa vásottság, ha nem foglalja el egészen a munka.

Ismerni kell Aix városát, gyeppel benőtt utcáit és aluszékonyságát, hogy megérthesse az ember, mily üres itt az egyetemi hallgatók élete. Azok, a kik tanulnak, legalább könyveiket bujva ütik agyon az időt. De azok, a kik nem járnak az előadásokra, kénytelenek a kártyás kávéházakba és korcsmákba menekedni, hogy ne egye meg őket az unalom. Frédéricből csakhamar dühös kártyás lett; estéit a kávéházakban töltötte és tivornyázva végezte. El szokta lopni a kapukulcsot, hogy kedvére dorbézolhasson. Ekképpen végezte el a jogot.

Rég számot vetett magával, hogy engedelmes fiúnak kell látszania. Megtanult színlelni, mint minden szepegő gyerek, a kit örökös kordában tartottak. Anyja most már meg volt vele elégedve. Frédéric kísérte őt a templomba, mindig kifogástalanul viselte magát és rettentő hazugságokat vágott anyja fejéhez. A jó asszony meg hitt neki, oly ártatlan képpel beszélt. A fiú oly ügyes volt, hogy sohasem csiphették meg; mindig talált valami ürügyet, mentséget és előre hallatlan históriákat talált ki, hogy argumentumai legyenek. Kártyaadósságait unokatestvéreitől kölcsönvett pénzzel fizette. Oly hosszadalmas számadásai voltak, akár egy hivatalnak. Egyszer véletlenül sokat nyert s megvalósíthatta régi álmát, hogy egy hetet tölthessen

Párisban; szüleivel persze azt hitette el, hogy egy barátjához megy, a kinek a Durance mellett birtoka van.

Frédéric egyébiránt szabályos arcú, magas, sűrű fekete szakállu, szép fiatal ember volt. Vátszága szeretetreméltóvá tette, főképp az asszonyok előtt. Nem győzték dicsérni kitűnő modorát. Azok, a kik ösmerték viselt dolgait, mosolyogtak; de mivel volt benne annyi tisztesség, hogy titkolja életének gyanus oldalát, még inkább dicséretet érdemelt, mert nem kérkedett kicsapongásaival, mint azok a durva diákok, a kik megbotránkoztatták az egész várost.

Igy lett Frédéric huszonegy esztendő. Már csak a végső vizsgálatok voltak hátra. Atyja fiatal és munkabíró ember létére nem akarta neki azonnal átadni az irodát és egyelőre tisztviselőt szeretett volna belőle faragni. Voltak Párisban jó emberei, a kiknek segítségével kineveztet-hette alügyésznek. A fiatal ember nem ellenkezett; szüleinek nyíltan sohasem szokott nemet mondani; csak sejtelmes mosolygása árulta el, hogy ő neki bizony eltökélt szándéka folytatni eddigi kellemes lebzselését. Tudta, hogy gazdag apának egyetlen fia; minek fáradna hát? Békén tovább cigarettézett a korzón, kártyázott, üzte titkos tivornyáit; a mi mind nem akadályozta meg őt abban, hogy ne legyen anyjának engedelmes fia és ne halmozza el figyelemmel. Mikor egy-egy nagyobb dorbézolás elcsigázta és megrontotta a gyomrát, haza bandukolt a nagy, hideg palotába és édesdeden pihent. A szobák üressége, a falak rideg unalma nyugasztaló hűvösség volt neki. Otthon lézengett egy darabig, elhitetve az anyjával, hogy az ő kedvéért marad; aztán, mikor kiheverte a bajt és az étvágya is megjött, új csinytetten törte a fejét. Egyébiránt, nem szólván hitvány kedvteléseiről, jó fiu volt.

Nais pedig minden esztendőben beállított Rostandékhoz a gyümölcscsel, hallal és minden esztendőben nagyobb lett. Egyivásu volt Fréderickel, vagy tán idősebb egy-két hónappal. Rostandné mindig emlegette:

- Ej, beh nagyot nőttél, Nais!

Nais mosolygott, fehér fogát mutatva. Frédéric legtöbbször nem volt otthon, mikor a leány jött. De egyszer, jogászágának utolsó évében, el felé menve, a tornáczon találta Naist a nagy kosárral. Meglepődve állt meg előtte. Nem ismert a nyurga, vézna leányra, a kit a múlt nyáron a Blancardeban látott. Nais gyönyörű barna leány lett; fején valóságos sötét sisak a dus fekete haj; válla széles, termete gömbölyű, csupasz karja remek. Egy év alatt fölzsenedült, mint egy fiatal fa.

- Te vagy az? szólta a fiu szinte dadogva.

- Én hát, felelt Nais és rá nézett nagy szemével, melyben komor tűz égett. Tövises csigát hoztam... Mikor jön már egyszer felénk? Rendbe szedjem a hálókát?

A fiatalember csak bámulta a leányt s mintha nem is hallotta volna, mit mondott, ezt rebegette:

- Beh szép vagy, Nais!... Mi lett belőled?

A leány elnevette magát erre a bókra. De mikor Frédéric megfogta kezét, mintha játszani akarna vele, mint egykor, hirtelen elkomolyodott. Egyszerre tegezni kezdte a fiut és halkán, rekedtes hangon mondá neki:

- Ne itt, ne itt... Vigyázz... Jön az anyád.

II.

Két hét múlva Rostandék kiköltöztek a Blancardeba. Az ügyvéd meg akarta várni a törvényszünet végét, de a szeptember különben is gyönyörű a tenger partján. A hőség csökkent, az esték kellemes hűvösek voltak.

A Blancarde nem tartozik Estaquehoz, ahhoz a helységhez, mely a marseillei öböl legszélén egy földnyelven van. A meredek parton áll s az egész öbölből látszik sárga fala a nagy fenyőfák között. Olyan szegletes, nehézkes épület, mint a Provencebeli ugynevezett kastélyok rendesen. A ház előtt széles terrasznak nyúlt le egész a kavicsos partig. Hátul van a sovány földcske, melyen csak egynéhány szőlőtő, mandula- és olajfa tengődik. A Blancardenak az a legnagyobb baja, sőt veszedelme, hogy a meredek partot egyre döngeti, rázza a tengerzajlás, s a közel források vize beszivárog az agyagos, sziklás földre, lassan mállasztva mindent.

Minduntalan történt, hogy óriás darabok váltak el a partból és rettenetes dördüléssel hengeredtek le a vízbe.

Micoulinék negyven esztendő óta feles gazdák voltak a Blancardeban. Provencei szokás szerint művelték a földet és a termést megfelezték a birtokossal. A szűk termés mellett akár éhen is veszhettek volna ezek a szegény emberek, ha nyaranta nem akad egy kis halászat. Szántás-vetés közben ki-kimentek a tengerre halat fogni. Négyen voltak a családban: az öreg Micoulin, fekete, ránczos képű vén ember; Micoulinné, ez a szabad ég alatt dolgozástól eldurvult asszony; egy fiú, a ki ez idő tájt az *Arrogante*-on szolgált és Nais, kit atyja egy téglavetőbe küldött napszámoskodni, bár otthon is elég dolga akadt volna. A felesgazda kis házában ritkán hallatszott nevetés, vagy dal. Az öreg Micoulin mogorva, vén medve volt. A két nő a délszaki feleségek és leányok rettegő tiszteletével vette körül a család fejét. És a csöndet nem igen zavarta meg semmi, legföljebb, ha az asszony csipőre tette kezét és torka szakadtából kiabálta Nais nevét, ha a leány nem volt otthon. Nais meghallotta a lármát kilométernyi távolból is és visszafojtott méreggel, halaványan tért haza.

A szép Nais, mint egész Estaque hívta, nem volt boldog. Hiába cseperedett föl tizenhatéves leánynak, apja minden potomságért úgy fölképelte, hogy eleredt az orra vére; és még huszesztendőskorában is hetekig látszottak vállán az ütlegek kék foltjai. Pedig az öreg nem volt rossz ember; csak gyakorolta királyságának jogait és követelte, hogy mindenki engedelmeskedjék neki, vérében levén a régi latin auktoritás, mely a család életén-halálán uralkodik. Mikor egyszer Nais önkéntelenül védelemre emelte kezét, egy csöppbe mult, hogy meg nem ölte. A leány a verés után mindig remegve bujt el. Leült a földre valami kuczkóban és sirás nélkül tűrte szegyenét. Komor haragjában néha órákig maradt így és bosszút forralt, persze hiába. Atyja vére támadt föl benne; ő akart az erősebb lenni. Mikor látta, hogy anyja reszketve, alázatosan hunyászkodik meg az öreg előtt, megvetéssel tekintett rá. És azt mondta magában: „Ha nekem lenne ilyen uram, megölném.”

Nais különben szinte szerette, ha megverték; mert legalább történt vele valami. Máskor oly egyforma, oly üres volt élete, hogy öldöklötte az unalom. Apja nem tűrte, hogy lemenjen Estaqueba; mindig dolgoztatta otthon s mikor nem is akadt a háznál munka, azt akarta, hogy szeme előtt legyen. Ezért a leány várva-várta a szeptembert, mikor az uraság a Blancardeba költözött. Nais ekkor kiszabadult egy kicsit az apai hatalom alól, mert Rostandné minduntalan küldözgette; ez kárpótolta őt egész évi rabságáért.

Egyszer az öreg Micoulinnak eszébe jutott, hogy ez a nagy leány napi másfél frankot kereshetne meg. Fölzabadította hát a kemény fegyelem alól és napszámba küldte egy téglavetőbe. Bár a munka igen nehéz volt, Nais boldognak érezte magát. Már kora reggel elment hazulról, megkerülte Estaqueot és estig dolgozott, forgatva a napon száradó téglákat. Keze cserepes lett ettől a durva munkától; de nem bánta, mert apja legalább nem volt mindig a sarkában és

kedvére dévajkodhatott a legényekkel. E keserves napszámban nőtt fel szép, nagy leánynya. A nap heve megaranyozta bőrét; nyaka megbarnult; fekete haja dus lett, teste pedig a folytonos hajlongástól úgy megerősödött, mint egy amazoné. Mikor ott állt a sík földön, a vörös téglák között, olyan volt, mint egy gyönyörű terracotta szobor, mely megelevenedett az égből hulló láng-záportól. Még Micoulin is kedvtelve nézte, hogy így megszépült. Nais sokat nevetkérezt; az öregnek szeget ütött a fejébe, hogy a leány ilyen vig. És föltette magában, hogy megfojt mindenkit, a ki legyeskedni talál Nais körül.

A leányért sokan bomlottak; de Nais elriasztotta valamennyit. Nem kellett neki a legények. Egyetlen egy jó pajtása egy Toine nevű pupos emberke volt, a ki szintén a téglavetőben dolgozott. Az estaquei talált gyermekek házából került ki, azután ott ragadt a vidéken. A Paprika Jancsi-képű pupos jóizűeket tudott nevetni. Nais kénye-kedve szerint bánt vele, néha gyötörtte is, mikor az apja megverte és ki akarta valakin tölteni a bosszuját. Ez különben nem volt valami főbenjáró dolog. Toinet az egész világ nevette. „Hadd évdjék a pupossal,” mondá az öreg Micoulin: „nem féltém, rátartós leány ez.”

Rostandné, mikor a Blancardeba költözött, Naist kölcsön kérte a felesgazdától, mert az egyik cselédje megbetegedett. A téglavetőben éppen nem volt munka. De Micoulin különben is oly alázatos szokott lenni az urasággal szemben, mint a mily keményen bánt családjával. Nem ellenkezett volna még akkor sem, ha nem örömet teljesíti a kívánságot.

Rostandnak fontos ügyekben Párisba kellett mennie és Frédéric maga volt anyával a Blancardeban. A fiatalember, mint eleinte rendesen, nem tudott betelleni a falusi étellel; megmámorosodva a szabad levegőtől, egész nap halászott az öreg Micoulinnal vagy az estaquei völgyben járkált. Felbuzdulása azonban csakhamar lelohadt; naphosszat heverészett a fenyőfák alatt, a terras végén, és félig alva nézte a tengert, melynek egyforma kékje iszonyuan untatta őt. Valahányszor a Blancardeban volt, két hét múlva már nem tudott hová lenni. És minden reggel valami ürügyet talált ki, hogy Marseillebe szökhessen.

Az uraság megérkezte után való nap Micoulin már hajnalhasadtakor fölverte álmából az urfit. Föl kellett szedni a varsákat, e hosszú kosarakat, melyeknek egérlyukforma szűk nyílása mögött megfogódik a hal. Frédéric azonban nem is hederített rá. Nem volt kedve halászni. Mikor fölkel, kiment a fenyvek alá, hanyatt feküdt és meresztette szemét az égre. Anyja nem győzte eléggé bámulni, hogy nem indul kószálni, mint máskor.

- Nem mégy sétálni? kérdé tőle.

- Nem én, felelt a fiú. Az apa nincs itthon, hát nem megyek sehová.

A felesgazda ennek hallatára azt dörögte magában:

- Az urfi alkalmasint megint Marseillebe készül.

Frédéric azonban nem ment Marseillebe. A hét eltelt, de ő még mindig a fenyvek alatt heverészett s csak akkor kelt föl, ha a nap rá kezdett sütni. Tisztesség okáért könyvet vett a kezébe, de nem igen olvasott; a könyv többnyire a földre hullott száraz fenyőlombon hevert. Most már a tengert sem nézte; a ház felé fordulva feküdt s úgy látszott, mintha a cselédekre ólálkodnék, a kik minduntalan a terraszon jártak. És ha Nais jött ki a házból, az urfi szemében láng lobbant fel. Nais ilyenkor meglassította lépteit és termetét ringatva távozott; az ifjura azonban nem vetett volna egy pillantást sem.

Ez a dolog egynéhány napig tartott. Anyja előtt Frédéric szinte durván bánt Naissal; mindig azt mondta rá, hogy ügyetlen. A megpirongatott leány boldog alattomossgal sütötte le szemét, mintha gyönyörködnék az urfi zsörtölődésében.

Nais egy reggelin összetört egy salátás tálat. Frédéric felförmedt.

- Milyen ostoba ez a leány! Hol jár az esze?

És dühösen ugrott fel, azt mondva, hogy oda van a nadrága. Pedig csak egy csöpp olaj fröccsent a térdére. De nagy dolgot csinált belőle.

- Ezentul jobban ügyelj! Most pedig adj ide egy asztalkendőt meg vizet... Vagy legjobb, ha magad csinálod.

Nais belemártotta az asztalkendő csücskét a csészébe és letérdelt Frédéric elé, hogy ki-dörzsölje a foltot.

- Hagyd el, hagyd el, mondá Rostandné. Hiszen úgy se használ az.

A leány azonban nem eresztette el az urfi lábát, hanem csak dörzsölte szép karjának teljes erejével. A fiatal ember egyre pirongatta:

- Hallatlan ügyetlenség ez... Mintha csak kiszámította volna, hogy épp mellettem törje el azt a salátás tálat. Ha Aixben is ő szolgálna az asztalnál, csakhamar szemétdombra kerülne az egész porcellánunk.

Ezt a sok szidást annyira nem érdemelte meg az a kis dolog, hogy Rostandné csillapította is fiát, mikor Nais kiment.

- Mi bajod van ezzel a szegény leánnyal? Szinte azt hihetné az ember, hogy gyűlölöd. Kérlek, bánj vele egy kicsit jobban. Elvégre is a régi játszótársad és nem közönséges cseléd itt a házban.

- Ej bosszankodom, ha csak rá nézek! válaszolt Frédéric durvaságot színelve.

Az este, mikor besötétedett, Nais és Frédéric találkozott a homályban a terraszh végén. Még sohasem beszéltek egymással négy szemközt. Szavukat nem hallhatták a házban. A fenyőfák meleg gyantás illatot terjesztettek a levegőben. És a leány halkán kérde, tegeződve, mint gyermekkorukban:

- Miért pirongattál úgy meg, Frédéric?... Te igazán rossz vagy.

A fiu nem felelt, csak kebelére vonta Naist és megcsókolta a száját. A leány nem ellenkezett és aztán mindjárt elment; az ifju pedig leült a korlátra, csillapodni egy kicsit, nehogy anyja észrevegye rajta az izgatottságot. Tíz perc múlva a leány már az asztalnál szolgált, az ő kissé kevély nyugalomával.

Frédéric és Nais nem adtak egymásnak légyottokat. Egy éjszaka összekerültek ismét a tengerparton, egy olajfa alatt. Ebédkor szemük többször találkozott szuró, égető pillantással. Az éjszaka igen meleg volt. Frédéric egész éjjel után egy óráig cigarettázott ablakában, a homályban révedezve. Egy óra tájt valami sejtelmes alakot látott végig suhanni a terraszon. Most már nem tévovázott többet. Lebocsátkozott a félszer tetejére, onnan pedig leugrott a földre, segítve magán a sarokba támasztott vendégoldalakkal is; így nem volt oka félni, hogy az anyja felébred. Mikor lent volt, egyenest a vén olajfának tartott. Biztosan tudta, hogy Nais várja őt.

- Te vagy itt? kérde halk szóval.

- Én, felelt a leány egyszerűen.

A fiu leült a leány mellé és átkarolta derekát, míg Nais vállára hajtotta fejét. Így voltak egy darabig némán. A görcsös vén olajfa boltozatot vont följük szürke leveleivel. Lent a tenger sötétlett feketén, mozdulatlanul a csillagos ég alatt. Marseille, messze az öböl másik végén, ködbe burkolózott. Balkézt a planieri világítótorony forgó tüze villant föl minden percben,

belé lövellve a homályba sárga sugarát, mely aztán hirtelen kialudt; és nekik édes és kedves volt ez a mindig elvesző és mindig visszatérő fény.

- Hát az apád nincs otthon? kérde Frédéric.

- Az ablakon ugrottam ki, felelt Nais az ő mély hangján.

Nem beszéltek szerelmükről. Régi volt már ez a szerelem, gyermekségükben keletkezett. Most eszükbe jutottak játékaik mikor a bohóskodásba már belé egyeledett a vágyódás. Nem tudtak volna egymásnak semmit se mondani; csak azt érezték, hogy egymásé kell lenniök. A fiu szemében szép, kíváncsi volt ez a napsütéstől barna, földillatu leány; Nais pedig büszkén gondolt arra, hogy ő, a kit mindig vernek, az urfi szeretője lehet. Odaadta magát. Már fehéredett az ég, mikor visszatértek, ki-ki a maga szobájába és azon az uton, a melyen jöttek.

III.

Gyönyörű szeptember! Az eső nem esett egyszer sem. A mindig kék ég selymén felhő nem ejtett foltot. A nap rózsaszínű kristály medenczében kelt és aranypor közt nyugodott. De azért nem volt meleg: egész nap fuvalom lengett a tengerről; éjszaka pedig kellemes hűvös lett, s a levegő balzsamos az egész nap hevült fűszeres növényektől, melyek aztán a sötétben gőzölögtek.

A vidék elragadó. Az öböl két végén szirtek nyomulnak elő, míg középen szigetek zárják el a szemhatárt. A tenger csak egy roppant medence; szép időben sötétkék tó. Messze, a hegyek lábánál, Marseille házai sorakoznak egymás fölébe az alacsony halmokon. Mikor a levegő tiszta, Estaqueból meglátni a szürke Joilette hullámgátot és a kikötőben álló hajók vékony árboczeit; leghátul, a fák között, épületek rémlenek, s egy magaslaton az Örkdő Boldogasszony kápolnája fehérlik. A part Marseilletől Estaqueig csupa omlás és repedés; a mentén levő gyárak minduntalan magas füstoszlopokat bocsátanak föl a levegőbe. Mikor pedig a nap lehanyatlott, a szinte fekete tenger szunnyad a két sziklás előhegység között, melynek fehérsége sárgával és barnával elegy. A fenyvesek sötét zöldje élesen vágódik a földek vörösségébe. Mintha csak a keletről csöppent volna oda ez a vakító kép.

De Estaquenak van más oldala is. A hegy lábánál szétszórt falu utcái sziklaomlások között kanyarognak. A marseille-lyoni vasút szirtek utvesztőjében, vízmosások hidjain robog, aztán egyszerre beszalad a hegybe és másfél mértföldig marad a nertei alagutban, mely Franciaország leghosszabb tunnelje. Csupa zordon fönység ez a sok hegyszakadék, a mélységek fenekén kigyózó szűk ösvények, a fenyvessel benőtt kopár lejtők, melyeknek hirtelen lecsapott vége rozsdavörös és vérpiros, foltos. A szorosok itt-ott kiszélesednek és csenevész olajerdő fehérlik a völgyben, messze pedig egy-egy istenhátamögé épített ház látszik, zárt ablaktábláival. Egymást érik a tüskével teli mélyedések, a sűrű bozótok, a kavicsomlások, a kiszáradt patakok. Fönt pedig, a fenyők fekete vonala fölébe, az ég teríti kék selymét.

A szirtek és a tenger között, a keskeny parton vannak a vörös földbe vájt roppant agyagbányák, mert ennek a vidéknek legfőbb mestersége a téglavetés. Az összevisszaforogatott, turkált talajban alig nő itt-ott egy-egy satnya fa. Mintha valami forró lehellet szárított volna itt ki mindent. Akár csak gipszben járna az ember: bokáig süpped; s a legkisebb széllebbenés is óriási port kavart föl. A fűtött kemenczénél égetőbb árokfalak mentén apró szürke gyíkok lebzselnek; a forró, száraz fűből pedig olykor sáskák fellegei kerekednek föl, pattogva, mint a szikra. És a déli álmos, nehéz, mozdulatlan levegőben nincs egyéb élet, csak a tücskök egyhangu czirpelése.

Ezen az izzó vidéken szeretkezett Nais és Frédéric egy hónapig. A nap heve mintha vérükbe költözött volna. Az első héten csak éjszaka találkoztak, az olajfa alatt, a partszakadás szélén. Gyönyörűségben usztak. Lázukat az éj hűvössége csillapította. Néha kitartották égő arcukat, kezüket a szellőbe, hogy megüdítsék, mint valami hideg forrásban. Lent, a szirtek alatt, a tenger mormolt, lassan, kéjesen. A hinár éles szaga megrészesgítette őket. Azután boldog bágyadtságban, egymáshoz simulva nézték, hogyan csillog az éjben a kivilágított Marseille. A kikötő bejáratánál a vörös lámpák véres csikokat vetettek a tengerre; a gázlángok tűsorai jobbra-balra hosszú görbe vonalakkal rajzolták le a külvárosi utcák kanyargását. Középen, a város fölött, élénk világosság uszott, a Bonaparte-halom kertjét pedig tisztán meg lehetett különböztetni az égre rajzolódó két lámpasor révén. A szunnyadó öblön túl ez a sok fény mintha álmvárost világított volna meg, álmvárost, mely hajnalban el fog tűnni. És a szemhatár fekete khaosza fölött elterülő ég látása megbüvölte őket. Ebben a büvöletben volt valami félelmes és még jobban összebujtak. Hulló csillagok zápora szakadt a tengerbe. A provençei éjszaka ege tündöklött. A szerelmesek szédültek a végtelenségtől, lehajtották fejüket és azontul nem érdeklette őket egyéb, csak a planieri világítótorony szökellő világa, mely elérzékenyítette őket; és ajkuk ismét mohón találkozott.

Egy éjszaka fölemelkedett a szemhatáron a teli hold és rájuk meredt sárga képével. A tengerben tűzbarázda csillogott, mintha valami óriás viziállat, a mélységből fölkerült kigyóhal aranypikkelyes, végtelen gyűrűi tekergőznének ottan: szinte nappali világosság sápasztotta meg Marseille fényét, elárasztva a dombokat s az öböl csipkés partját. A mint a hold emelkedett, egyre világosabb lett s az árnyékok élesedtek. Az égi leskelődő bántotta őket. Sőt meglepéstől tarthattak, ha a Blancarde közelében maradnak. A következő légyotton kiszöktek a kertből az omladozó fal résén és rejtekekbe bujtak szerelmükkel.

Eleinte egy régi téglavetőbe menekültek; roskadozó földszin fedte a gödröt, melyben még két kemenczeszáj tátongott. De ez a lyuk nyomasztó volt; jobb szerették fejük fölött a szabad eget. Végigjárták a rögös agyagbányákat és kedves zugolyokra akadtak, a hová csak a házörző kutya ugatása hallatszott messziről. Majd tovább mentek a sziklás marton, Niolon felé, befordultak a szűk völgyekbe, és barlangokat, hasadékokat kerestek. Két hétnek éjszakái teltek el így, boldog szerelemben. A hold eltűnt, az ég ismét fekete lett; de a Blancarde most már kicsi volt nekik; azt akarták, hogy övük legyen az egész vidék.

Egy éjszaka, mikor Estaque fölött a nertei völgy felé tartottak, úgy rémlett nekik, hogy a fenyvesben tompa léptek kísérik őket. Aggódva állapodtak meg.

- Hallod? kérdé Frédéric.

- Valami eltévedt kutya az, sugta Nais.

Azzal tovább mentek. De mikor a fordulónál kiértek a kis erdőből, világosan látták, hogy egy fekete alak surran a sziklák mögé. Most már bizonyos volt, hogy valamely furcsa emberi teremtség: nyilván pupos. Nais halkan elsikoltotta magát.

- Várj meg, monda aztán gyorsan.

S az eltűnt árnyék után indult. Frédéric csakhamar sebes suttogást hallott. Aztán visszatért a leány, nyugodtan, de egy kicsit sápadtan.

- Mi az? kérdé a fiu.

- Semmi, - felelt a leány. Ha lépteket hallasz, ne félj, - monda aztán kis vártatva. - Toine az, a pupos Toine. Örködni akar fölöttünk.

Frédéric csakugyan azután is hallotta, hogy valaki kíséri őket a sötétben. Valami oltalmazás-féle volt körülöttük. Nais többször el akarta kergetni Toinet; de a szegény ficzkó azt mondta,

hogy ő csak kutyája akar lenni: nem fogják se látni, se hallani, hát miért ne lehetne a kedve szerint? És ettől fogva, mikor mohón csókolóztak a bedőlt téglavetőkben, az üres gödrökben, a magános völgyekben, elfojtott zokogást hallhattak volna maguk mögött, ha egyáltalán hallottak volna valamit. Őrző ebük, Toine volt az. Összeszorított ököllel törülgette könnyeit.

Eleinte csak az éjtszaka volt az övék. De aztán neki bátorodtak és fölhasználtak minden alkalmat. Néha a Blancarde tornácán vagy egy-egy szobában csókolóztak hosszan, édesen. Sőt még mikor Nais az asztalnál szolgált is, Frédéric módját ejtette, hogy megszorítsa a kezét, mikor kenyeret adott vagy tányért váltott. A szigorú Rostandné, ki nem vett észre semmit, mindig azzal vádolta fiát, hogy keményen bánik egykori játszótársával. Egyszer azonban majd meglepte őket; de a leány meghallotta ruhájának suhogását és hirtelen lehajlott, mintha törülné az urfi poros cipőjét.

Naisnak és Frédéricnek volt még sok más gyönyörűségük is. Rostandné ebéd után néha fia karján Estaque felé sétált és óvatosságból maga után vitette nagykendőjét Naissal. Így mentek hárman, nézni a szárdina-halászok érkezését. Lámpák csillogtak a tengeren s csakhamar meglátszottak a nehéz evezőcsapással közeledő bárkák. Nagy halászat napján vidám zsvivaj kerekedett, a kosaraikat czipelő asszonyok leszaladtak a révbe; a halászok pedig kiürítették a padok alá gyűrt hálót. A háló olyan volt, mint egy ezüstpikkelyes, sötét, széles szalag. A kopolyujoknál fogva fönnakadt szárdinák még ficzkándoztak, érczes csillogással; aztán mint tallérzapor hullottak bele a kosarakba a lámpák sápadt világánál. Rostandné szerette ezt nézni és olykor megállt egy-egy bárkánál; eleresztette fia karját és beszélgetett a halászokkal, míg Frédéric, messzebb a lámpáktól, akkorákat szorított Nais keze csuklóján, hogy szinte ropogott bele.

Micoulin bácsi pedig csak hallgatott, mint afféle kitanult, makacs vén jószág. Ki-kijárt a tengerre, és kapálta földjét, nagy alattomosan. De egy idő óta valami nyugtalanság látszott kis szürke szemében. Sanda pillantásokat vetett Naisra, hanem azért nem szólt. Észrevette, hogy a leány megváltozott; érhetetlen dolgokat sejtett benne. Egyszer Nais szembe mert vele szállani. Micoulin úgy vágta képen, hogy fölrepedt a szája.

Este Frédéric csókolódzás közben észrevette, hogy Nais ajka dagadt.

- Mi ez? kérde aggódva.

- Semmi; pofon ütött az apám, - felelt a leány.

Hangja elkomorodott. A fiatal ember megharagudott és azt mondta, hogy végét fogja vetni a dolognak.

- Ne bántsd, szólt a leány. Ez az én bajom... Ugy sem tart soká.

És nem emlegette többé a pofleveseket, melyeket kapott. De mikor apja megint megverte, még nagyobb hévvel ölelte szeretőjét, mintha bosszút akarna állani az öregnek.

Nais három hét óta majd minden éjjel megszökött hazulról. Eleinte igen óvatos volt, majd hideg bátorságra tett szert és mindent mert. Mikor észrevette, hogy apja sejt valamit, ismét figyelt magára. Két légyottot elmulasztott. Anyjától hallotta, hogy az öreg nem alszik többé éjtszaka; szobáról-szobára jár-kél. Harmadnap azonban, Frédéric könyörgő pillantásának láttára, ismét megfedekezett az óvatosságról. Tizenegy felé kiosont, de fölfogadta, hogy nem marad tovább egy óránál; abban bizakodott, hogy apja első álmában nem hallja meg.

Frédéric az olajfa alatt várta őt. A leány nem árulta el félelmét, de nem akart messzebb menni. Azt mondta, hogy nagyon fáradt, a mi igaz is volt, mert ő nem alhatott nappal, mint az urfi. Letelepedtek szokott helyükre, a tenger fölött. Marseille lámpái hunyorogtak a távolban, a planieri világítótorony csillogott. Nais nézte és csakhamar elaludt Frédéric vállán. Az ifju nem

mozdult; aztán maga is elbágyadt és szeme lecsukódott. Így voltak egymás karjában; lehelle-
tüik összeelegyedett.

Nem hallatszott semmi zaj, csak a tücskök czirpeltek. A tenger is aludt, mint a szerelmesek. Most egy árnyék vált ki a sötétségből és közeledett. Micoulin volt, ki az ablak recsegésére fölébredt és nem találta Naist szobájában. Hirtelen felkapott egy kis baltát és kisietett. Mikor valami feketeséget látott az olajfa alatt, erősen szorította a balta nyelét. A fiatalok nem moz-
dultak: egész hozzájuk mehetett és lehajolva, látta arcukat. Halkan felmordult: ráismert az urfira. Nem ölheti meg legott; megkeserülné a vérontást. Főlegyenessedett és a szilaj elhatá-
rozás két mély redője szántotta végig kicserzett bőré, visszafojtott dühtől kemény orcáját. A paraszt nem ölheti meg urát nyiltan, mert az uraság még a sirjában is mindig erősebb. Az öreg megrázta fejét és elosont, ott hagyva a szendergő szerelmeseket.

Mikor Nais hajnalfelé haza tért, aggódva hosszú késésén, azt látta, hogy ablaka érintetlen. Reggel Micoulin nyugodtan nézte, mikor kenyerét ette. A leány nem félt többé; atyja nem tud semmit.

IV.

- Hát az urfi már nem is jön halászni? kérdezte egy este az öreg Micoulin.

Rostandné a terraszon ült a fenyőfák árnyékában és himezett, míg mellette heverésző fia azzal mulatta magát, hogy apró kavicsokat dobált.

- Nem biz én! felelt az urfi. Végképpen ellustultam.

- Az kár, mondá a felesgazda. Tegnap a varsák mind teli voltak hallal. Most mindig bő fogás van... Tessék velem jönni holnap reggel.

Oly szívesen mondta ezt, hogy Frédéric, ki Naisra gondolt és nem akarta megszorítani az öreget, végre ráállt:

- No jól van, hát megyek... De föl kell engemet költeni, mert én öt órákor még úgy alszom, mint a bunda.

Rostandné abbahagyta a himzést és kissé aggódva pillantott föl:

- Ügyeljetek magatokra. Mindig félek, mikor tengerre mentek.

Másnap reggel Micoulin hiába kiabált föl Frédéric urfinak, az ablak csak nem akart kinyilni. Az öreg végre oda szólt leányának:

- Eredj te föl... téged tán meghall.

Nais nem vette észre az apja hangjában lappangó mogorva csufolódást. Felment és felköltötte Frédéricet. Az álmos fiu meg akarta őt csókolni, de a leány kibontakozott karjai közül és le-
szaladt. Tíz percz múlva az urfi is lent volt, talpig szürke vászonba öltözve. Micoulin bácsi türelmesen várta őt, a terrasz korlátján üldögélve.

- Hüvös van, mondta, jó lesz valami nyakba való keszkenőt is hozni.

Nais lehozta a kendőt. Azzal a két férfi lement a tengerhez vivő meredek lépcsőn. Fönt a leány szemével kísérte őket. Mikor lent voltak, az öreg fölpillantott rá; és két mély redő jelent meg a szája szélén.

A rettenetes északnyugoti szél, a *mistral* öt álló napig fujt s csak az előtt való este ült el. De napfölkeltkor megint rákezde, eleinte csak gyöngén. A sötétkéken csillogó tenger fodros

volt és a rézsut ráeső piros fény apró lángokat gyújtott meg a habok taraján. A kristálynál átlátszóbb ég csaknem fehér volt. A messze Marseille oly tisztán látszott, hogy a házakon meg lehetett számlálni az ablakokat; az öböl rózsaszínben égő szirtei csodálatos élességgel rajzolódtak a levegőégre.

- Alkalmasint jól meg fog bennünket háyni a tenger, szólt Frédéric.

- Az meglehet, felelt kurtán Micoulin.

És hátra se nézve, némán evezett. A fiatal ember Naisra gondolt s egy pillantást vetett az öreg cipós hátára; a gazdának csak napsütéstől barna tarkója és piros füle látszott, az arany fülbevaló karikaival. Frédéric aztán kihajolt, nézni a bárka alatt futó tengerfeneket. A víz zavaros kezdett lenni és hosszú, gubanczos tengerifü-szálak uszkáltak benne, mint a vízbefultak haja. Az urfi szinte félni kezdett.

- Micoulin bácsi, - mondta végre hosszú hallgatás után, a szél nagyon kezd fujni. Legyen óvatos... Tudja, hogy én csak úgy uszom, mint a fejsze.

- Jól van, jól, dörmögte az öreg.

És csak tovább evezett, mekhanikus mozdulatokkal. A bárka táncolni kezdett. A habok taraján égő kis lángokból tajték lett, melyet a szél elkapdosott. Frédéric palástolta félelmét, de mégis jobb szerette volna, ha a part közelében maradnak. Végre türelmetlenül kiáltott föl:

- Hova a manóba rakta azokat a varsákat?... Csak nem megyünk Algirba?

Micoulin bácsi azonban nem sietett s csak azt felelte:

- Mindjárt ott leszünk, mindjárt ott leszünk.

Egyszerre eleresztette az evezőket, fölállt és kitekintett a partra, a két jelzőoszlop felé; aztán még öt perczig kellett eveznie, míg a varsák helyét mutató parákhoz értek. Mielőtt hozzáfogott volna a kosarak kiszedéséhez, egy darabig a Blancarde felé nézett. Frédéric követte pillantását s a fenyőfák alatt egy fehér pettyet látott. A még mindig korlátra könyöklő Nais világos ruhája volt az.

- Hány varsa van lent? kérde Frédéric

- Harminczöt... Nincs vesztegetni való idő.

Megragadta a legközelebb eső parát és kifelé kezdte huzni az első kosarat. Roppant mélyen hevert; a kötélnek nem volt vége-hossza. Végre felbukkant a varsa, a nagy kővel, mely lent tartotta a fenéken. Mikor kikerült a vízből, három hal úgy ugrált benne, mint a madarak a kalitkában. Az ember szinte azt hihette, szárnycsattogást hall. A második varsában nem volt semmi. De a harmadikban - elég ritka dolog - egy kis rák mászkált, erősen csapkodva a farkával. Frédéric most már belemelegedett a multságba. Nem félt többé. Kihajlott a bárkából és dobogó szívvvel várta az egymás után felkerülő kosarakat. Mikor fülébe hatott a repesés, oly izgatott lett, mint vadász, a ki vadat terített le. A varsák egyre gyűltek, a víz csurgott, végre a bárkában volt mind a harminczöt. Legalább tizenöt font hal gyűlt össze, a mi nagyszerű fogás a marseillei öbölben, a hol többféle okból, főképp az igen aprószemű hálók használata miatt, már jó ideje fogyton-fogy a hal.

- Nincs több, mondta az öreg. Haza mehetünk.

Szépen sorba rakta a varsákat a bárka farában. Frédéric azonban ismét aggódni kezdett, mikor látta, hogy Micoulin a vitorlához nyul. Azt mondta, okosabb lenne evezni, mikor ilyen szél van. Az öreg rá se hederített. Tudja Pál, mit kaszál. És mielőtt felvonta volna a vitorlát, megint egy pillantást vetett a Blancarde felé. Nais még mindig ott volt világos ruhájában.

A katasztrófa oly hirtelen következett el, mint a villámcsapás. Később, mikor Frédéric végig-gondolta ezt a dolgot s magyarázatát kereste, csak arra emlékezett, hogy a szél egyszerre belekapott a vitorlába, aztán minden felfordult. Még csak azt tudta, hogy nagy hideget érzett és szörnyen megrémült. Életét csodának köszönte: a vitorlára esett s a hólyag módjára felduzzadt vászon föntartotta a víz színén. Egynéhány halász észrevette a bajt, oda sietett és megmentette őt is, meg Micoulin bácsit is, ki már a part felé uszott.

Rostandné még aludt. Nem mondták meg neki, mily veszélyben forgott fia. A lucskos Frédéric és Micoulin a terrasza alatt találta Naist, ki látta az egész drámát.

- Kutya teringette! kiáltott az öreg. Fölszedtük a varsákat és már hazafelé indultunk... Ez nagy galiba!

Nais sápadt volt, mint a fal, és mereven nézett apjára.

- Biz ez az, mondá halkan. Csakhogy mikor az ember szél ellen fordítja a vitorlát, tudhatja, mi lesz.

Az öreg felförmedt:

- Mit lebzsz itt, te haszontalan!... Nem látod, hogy az urfi didereg... Kisérd föl.

Frédéricnek nem esett egyéb baja, mint hogy a napot ágyban kellett töltenie. Anyjának azt mondta, hogy főfájása van. Nais másnap igen komor volt. Nem akart légyottról hallani; és mikor egy este találkozott az ifjuval a lépcsőházban, magától megölelte és összecsókolta. Soha nem mondta meg Frédéricnek, mit gyanít; de attól a naptól fogva vigyázott rá. Eltelt egy hét s a leány kételkedni kezdett: hátha még sem sejdíti jól a dolgot. Apja úgy járt-kelt, tett-vett, mint máskor; sőt úgy látszott, mintha megszeliült volna, mert most nem verte őt meg olyan gyakran.

Rostandék minden esztendőben ki szoktak menni Niolon felé, a szirtes partra halászlét enni. Mivel a halmokon fogoly is akadt, az urak lövöldöztek is. Ez évben Rostandné kivitte Naist is, hogy felszolgáljon; és nem hallgatott a felesgazdára, kinek zord, vén arcán nagy bosszúság látszott. Korán indultak utnak. Gyönyörű, enyhe reggel volt. A tenger kék tükre simán fénylett az aranyos napfényben; a hol áramlások jártak benne, meggyürődött és ibolyaszín zománcz csillogott rajta; a holt vízben a kékség megsápadt és tejszerűen átlátszó volt. És egész a tiszta szemhatárig egy roppant szétterített, színét változtató selyemdarabnak tetszett. Ezen a szunnyadó tavon a bárka lágyan csuszott.

A keskeny partra, a hol kiszálltak, egy szakadék torka nyílt. A kövek között leültek az asszu gyöpre, mely asztal gyanánt volt szolgálandó.

Ez a szabad ég alatt főtt halászlé nem volt tréfaság. Először is Micoulin beszállt a bárkába és kievezett, fölszedni a varsákat, melyeket az előtt való nap rakott le. Mig visszatért, Nais kakukfüvet, levendulát tépett és száraz rózsát szedett össze tűzrevalónak. A klasszikus halászlé titka apáról fiura száll ezen a partvidéken. Az öreg hatalmas egy halászlét főzött; keményen megborsozta és iszonyu sok törött fokhagymát tett bele. Rostandék nagyot mulattak szakácskodásán.

- Micoulin bácsi, szólt Rostandné, ki ez alkalommal tréfálkozni méltóztatott, vajjon sikerül-e majd úgy, mint tavaly?

Az öreg Micoulin igen jókedvűnek látszott. Először megmosta a halakat tengervízben, aztán belerakta a nagy bográcsba, melyet Nais hozott ki a bárkából. Egy kis víz, csak annyi, hogy ellepje, aztán vöröshagyma, olaj, fokhagyma, bors, paradicsom és még egy fél pohár olaj bele; azzal rátették a bográcsot a tűzre, melynél akár ökröt is lehetett volna sütni. A halászok azt mondják, hogy s halászlé jósága a főzéstől függ: a bográcsnak egész el kell tűnnie a lángok

között. A felesgazda nagy komolyan kenyérszeleteket vagdalt egy salátás tálba. Fél óra múlva ráöntötte a levét a kenyérszeletekre, a halat pedig külön tálalta föl.

- Tessék, mondta. Csak forrón jó.

És megették a halászlét, tréfálódzva, mint rendesen.

- Puskaport tett bele, Micoulin bácsi?

- Jó, csak kár, hogy nincs az ember torka vassal bélelve.

Az öreg nyugodtan evett, minden falattal egy darab kenyeret nyelvén le. Látszott rajta, hogy, bár kissé félrehúzódva ül, nagy tisztességgel tartja, hogy az urasággal reggelizhet.

Reggeli után ott maradtak, megvárni, míg elmúlik a nagy hőség. A világosságtól fénylő, vöröspettyes sziklák fekete árnyékokat vetettek. A tölgyek mint sötét zöld márványos foltok rajzolódtak reájuk. A hegy menedékén pedig az egyforma, szabályos fenyőfák olyanok voltak, mint egy kis katonákból álló sereg. Mély csönd volt a rekkenő levegőben.

Rostandné magával hozta elmaradhatatlan himzését, melylyel örökké bibelődött. Nais mellett ült és látszólag érdeklődve nézte öltögetését. De voltaképp apjára lesett. Az öreg egynehány lépésre heverészett a gyöpön; délutáni álmát aludta. Kissé messzebb Frédéric aludt, arcára huzott szalmakalapjával.

Négy óra felé fölébredtek. Micoulin fogadkozni kezdett, hogy a szakadékban egy csapat fogoly van. Harmadnapja is látta őket. Frédéric engedett a kísértésnek; puskát fogtak mind a ketten és elindultak.

- Vigyázz, fiam! kiáltott utánuk Rostandné. A lábad megcsuszhatik s a fegyver kárt tehet benned.

- Biz az ilyesmi megesik néha, mondta nyugodtan Micoulin

Azzal eltűntek a sziklák mögött. Nais most hirtelen fölállt, utánuk eredt és messziről követte őket. Nem ment a szakadék fenekén, az ösvényen, hanem fölkerült a bozótba. Sietett, de ügyelt, hogy lépteivel ne gördítse le aköveket. Egy kanyarultnál végre meglátta Frédéricet. A fiatal ember már alkalmasint fölropította a falkát, mert félig meggörnyedve, gyorsan ment, lövésre készen. A leány apját nem találta meg; de végre fölfedezte az öreget is, ki egy gödörbe kuporodva, mintha várt volna valamit. Micoulin kétszer is vállához kapta a puskát. Ha a foglyok közte és Frédéric között roppennek föl s mind a ketten lőnek, könnyen kárt tehetnek egymásban. Nais a cserjék között osonva, apja mögé lopózott és szorongva lapult meg.

Perczek multak el. Frédéric szemközt eltűnt egy mélyedésben; majd ismét felbukkant és mozdatlanul állott. Most a még mindig kuporgó Micoulin ismét hosszasan célbavette a fiatal embert. De Nais egy rugással fellökte a puskát, mely rettenetes dördüléssel sült el a levegőbe, ekhót verve a hegyszakadékban.

Az öreg felugrott. Meglátva Naist, csövénel fogva kapta föl a füstölgő puskát, hogy a tusával agyonüsse a leányt. Nais halaványan állt előtte és szeme lángolt. Micoulin nem merte bántani, csak dühtől reszketve dadogta:

- Mégis megölöm! Mégis megölöm!

A gazda lövésére a foglyok felröppentek és Frédéric elejtett kettőt. Hat óra felé Rostandék visszatértek a Blancardeba. Az öreg Micoulin evezett, az ő nyugodt, makacs butaságában.

V.

Szeptember vége felé járt. Egy nagy vihar után a levegő igen hűvös lett. A napok megrövidültek és Nais nem akart többé éjente találkozni Frédéricel. Azt adta ürügyül, hogy fáradt; meg hogy meg találnának fázni a hideg éjszakában. Reggel hat órakor azonban, mikor Rostandékhoz ment, mindig fölszaladt egy pillanatra az urfi szobájába. Az urnő csak kilencz óra tájt kelt föl; de azért a leány folyton hallgatózott és aggódva tekintgetett a nyitva hagyott ajtó felé.

Nais ez időben tanusított legtöbb szeretetet Frédéric iránt. Megölelte, arczához simult és közelről hosszan nézte őt, oly rajongással, hogy könnybe lábbadt a szeme. Érezte, hogy nem fogja őt többé viszontlátni. Aztán csókokkal árasztotta el orcáját, mintha tiltakoznék a válás ellen s esküvel fogadná, hogy meg fogja őt védelmezni.

- Mi leli ezt a Naist? kérdé gyakran Rostandné. Ugy megváltozott.

A leány csakugyan megváltozott, arcza beesett. Szemének lángja megbágyadt. Nagyokat hallgatott, aztán egyszerre fölrettent, mint a ki álmából riad föl.

- Leányom, ha beteg vagy, eredj orvoshoz, mondá nem egyszer az urnő.

De Nais csak mosolygott.

- Nincs nekem semmi bajom. Egészséges vagyok, boldog vagyok... Sohse voltam ilyen boldog.

Egy reggel, mikor a fehérruhát segített összeszámolni, nekibátorodott és megkérdezte az urnőt:

- Meddig maradnak itt?

- Október végéig, felelte Rostandné.

Nais állva maradt egy pillanatig és pillantása a semmiségbe veszett: aztán önkéntelenül, hangosan mondá:

- Hát még husz nap.

Folytonos küzdelmet vivott magával. Azt szeretete volna, hogy Frédéric mindig vele maradjon; s egyszersmind küzdött magával, hogy a fülébe ne kiáltsa: „Eredj innen!” Reá nézve elveszett a fiu; hogy a szerelem ez évszaka nem tér vissza soha többé, azt már az első légyotton tudta. Egy este, sötét bánatában még az is eszébe jutott: hátha engedné, hogy atyja megölje Frédéricet; legalább nem lenne másoké. De nem birta elviselni a gondolatot, hogy meghaljon ez a kényes, fehérbőrű fiu, a ki leányosabb ő nála; és borzadt a kísértéstől. Nem; meg fogja őt menteni; Frédéric ugyan nem tudja meg soha, mit tett érette és nem is szereti majd többé; de ő mégis boldog lesz, mert legalább tudja, hogy él.

Reggelenként gyakran mondta neki:

- Ne menj a tengerre, rossz idő lehet.

Néha meg unszolta, hogy utazzék el:

- Talán unatkozol is már itt és nem szeretsz engemet... Eredj, tölts egynehány napot a városban.

A fiu meglepve látta változó kedvét. A paraszt leány, mióta arcza megnyult, nem tetszett neki oly szépnek, mint azelőtt; és a mohó szerelmek csömöre kezdődött benne. Kiváncozott az aixi és marseillei dámák kölni vizére és rizsporára.

Naisnak mindig fülében zugott, a mit atyja mondott: „Megölöm... Megölöm”. Éjszaka gyakran azt álmodta, hogy lövöldöznek és fölriadt. Félénk lett. Elsikoltotta magát, ha kavics gördült le a lába alól. És minduntalan nyugtalanul kérdezgette, hogy mit csinál „Frédéric urfi”. Főképp az borzasztotta el, hogy az öreg Micoulin konok hallgatása reggeltől estig azt mondta

neki: „Megölöm.” A gazda soha nem árulta el szándékát semmivel; de a leány látta rajta, hogy meg fogja gyilkolni, mielőtt olyan alkalom akad, hogy nem kell félnie a büntetéstől. Aztán majd Naisra kerül a sor. Addig is ütötte, verte, rugdalta, mint a barmot.

- Az apád még mindig durván bánik veled? kérde egy reggel Frédéric, ágyában czigaretteztve, míg a leány járt-kelt s a szobát rendezgette.

- Tisztára megbolondult, felelt Nais és megmutatta összerugdalt lábát.

Aztán, mint szokta, halkán mondogatta:

- Nem tart soká, nem tart soká.

Október elején még komorabb lett. Néha mintha elvesztette volna eszméletét: ajka mozgott, talán beszélt magában. Frédéric gyakran meglepte őt a meredek part szélén; úgy látszott, hogy a fákat nézegeti és a mélységet méri pillantásával. Egynéhány nap múlva messze a gyümölcsösben bukkant rá; a leány fügét szedett a pupos Toinenal. A legény a fa alatt állott, Nais pedig egy vastag ágon ülve dévajkodott vele; azt mondta neki, hogy tátsa ki a száját, mert fügét dob bele; aztán a füge mind a szegény ficzkó képén mázolódt szét. A pupos behunyt szemmel, boldogan tátotta a száját és széles ábrázatán végtelen elragadtatás látszott. Frédéric persze nem lehetett féltékeny, de azért még sem állhatta meg, hogy ne mondjon egy-két incselkedő szót.

- Toine a tűzbe menne értünk, - mondá Nais kurtán. - Nem szabad őt bántani, szükségünk lehet még rá.

A pupos ettől fogva mindennap eljárt a Blancardeba. A meredek parton keskeny csatornát ásott, levezetni a vizet a kert tulsó végére, a hol veteményest akartak csinálni. Nais néha kiement hozzá s ilyenkor soká beszélgettek. Toine oly soká pizmogott a munkával, hogy az öreg Micoulin végre összehaszontalanozta és megrugdalta, mint a leányát.

Két napig esett. Frédéric, kinek egy hét múlva vissza kellett térnie Aixba, elutazása előtt még egyszer halászni akart menni az öreg Micoulinnal. Mikor Nais sápadozott, nevetve mondta, hogy nem választ olyan napot, mikor *mistral* van. A leány még egy éjjeli légyottot adott az ifjunak, mivel már ugyis nemsokára el kell válniuk. Éjfél után egy órakor találkoztak a terrazon. Az eső megnedvesítette a földet, a felüdült növényekből erős szag áradt. Ha ez a száraz vidék megázik, egyszerre csupa szín és illat lesz; a vörös agyag mintha véres lenne, a fenyőfák zománczosan csillognak, a sziklák pedig olyan fényes fehérek, mint a frissen szapult vászon. A szerelmesek azonban az éjszakában csak a kakukfü és levendula megtizszereződött illatát érezték.

Csupa megszokásból az olajfák közé mentek. Frédéric a mélység szélén álló vén fa felé tartott, mely alatt szerelmük első óráit töltötték; Nais azonban, mintha egyszerre eszébe jutott volna valami, megragadta a karját és elvonszolta onnan.

- Nem itt, nem itt, mondá remegő hangon.

- Mi bajod? kérde a fiu.

A leány eleinte ötölt-hatolt, végre megvallotta, hogy olyan eső után, mint a tegnapi, nem bátorságos ezen a meredek parton lenni.

- A mult télen is földomlás történt itt, mondá.

A házhoz közelebb, egy más olajfa alatt ültek le. Ez volt utolsó szerelmes éjük. Nais minduntalan sirva fakadt és nem akarta megmondani, miért. Majd fagyos hallgatásba merült. És mikor Frédéric tréfásan a szemére hánymta, hogy talán már unja őt, szilaj hévvel ölelte meg:

- Dehogy, dehogy! Nagyon szeretlek... De ládd, beteg vagyok. És te elmegy, mindennek vége... Vége!...

Frédéric hiába vigasztalta, hogy majd visszatér, a mikor csak lehet, s hogy a jövő ősszel ismét két hónapig lehetnek együtt; Nais csak rázta a fejét, mert érezte, hogy csakugyan vége mindennek. A légyott zavart némaságban végződött. A tengert nézték. Marseille csillogott, a planieri világítótorony tüze pedig magányosan, szomorun égett. Nagy bánat szakadt rájuk. Három óra felé, mikor az ifju elbucsuzott Naistól és megcsókolta száját, érezte, hogy a leány dermedten didereg karjai között.

A fiatal ember nem birt aludni. Egész reggelig olvasott s az álmatlanságtól lázasan az ablaknál ülve várta meg a hajnalt. Micoulin megint varsáit ment fölszedni s áthaladva a terraszon, fölpillantott Frédéricre:

- Nem jön velem az urfi?

- Nem én, Micoulin bácsi, felelt az urfi. Nagyon rosszul aludtam az éjtszaka. Majd holnap.

A felesgazda vontatott léptekkel ment lefelé. Bárkája a meredek part alján, épp ott, az olajfa alján volt kikötve, a hol meglepte leányát. Mikor eltűnt, Frédéric másfelé pillantva, meglepetten látta, hogy Toine már dolgozik. A pupos az olajfa mellett kapával igazgatta a keskeny csatornát, melyet az eső megrongált. A levegő kellemes volt, jól esett az ablakban üldögelni. A fiatal ember az asztalhoz ment és cigarettet sodrott. De a mikor lassan visszatért az ablakhoz és ismét ki akart könyökölni, rettenetes dördülés, valóságos mennydörgés hallatszott. Frédéric kirohant.

Partszakadás történt. Csak Toinet látta, ki kapájával hadonázva szaladt, menekült a vörös agyagporföllegben. A mélység szélén a görcsös vén olajfa busan dőlt le a tengerbe. A habok fölcsaptak. És egy irtóztató sikoly hasította át a levegőt. Frédéric most észrevette Naist, ki megmerevedett két karjára támaszkodva, egész testével áthajolt a terraszkőpárkányán, nézni, mi történik lent a parton. És ott maradt mozdulatlanul, elnyújtózva: keze mintha odanőtt volna a kőhöz. De nyilván érezte, hogy valaki néz rá; mert hátra fordult és mikor meglátta Frédéricet, kiabálni kezdett:

- Az apám! Az apám!

A katasztrófa után való nap Rostandné erőnek erejével vissza akart térni Aixbe. Frédéric örült az elutazásnak, mert szerelmeskedését úgy is megzavarta ez a rettentő dráma; de meg a parasztleányok csakugyan nem érnek föl a dámákkal. Otthon folytatta szokott életét. Anyja, ki igen hálás volt, a mért a Blancardeban úgy a kedvébe járt, hosszabb pórázra eresztette. Frédéricnek tehát pompás tele volt; Marseilleből hölgyeket hívott meg, a kiket aztán egy külvárosi hónapos szobában szállásolt el: ritkán hált otthon s csak olyankor tette lábát a nagy hideg palotába, mikor épp kénytelen volt vele; és remélte, hogy az örökké így fog tartani.

Husvétkor Rostandnak a Blancardeba kellett mennie. Frédéric valami ürügyet talált ki, hogy otthon maradjon. Az ügyvéd, mikor visszatért, reggelizés közben megszólalt:

- Nais férjhez megy.

- Mi a manó? kiáltott Frédéric megdöbbenve.

- És ugyan ki nem találhatok, hogy kihez, folytatta Rostand. De alapos okát adta elhatározásának.

Nais a pupos Toine felesége lesz. E szerint semmi sem változik a Blancardeban. Toinet tartják meg felesgazdának, hiszen Micoulin bácsi halála óta ugyanis ő viselt gondot mindenre.

A fiatal ember zavartan mosolyogva hallgatta e híreket. Aztán elgondolta magában, hogy csakugyan így lesz legjobban ez a dolog.

- Nais nagyon megvénült, nagyon megcsunyult, - folytatta Rostand. - Nem is ösmertem rá. Igazán csodálatos, milyen hamar hervadnak ezek a leányok ott a tengerparton... Pedig szép volt ám ez a Nais.

- Pümkösdi királynéság, mondá Frédéric és nyugodtan ette tovább a borjuszeletet.

Burle kapitány.

I.

Kilencz óra volt. A kis Vauchamp város némán és feketén nyugalomra tért a novemberi fagyos esőben. A Saint-Jean-kerület egyik legszűkebb, legelhagyatottabb utcájában, a rue des Récolletsben, egy harmadik emeleti ablaka még mindig világos volt a vén háznak, melynek repedt csatornáiból áradatként zuhogott le a víz. Az öreg Burlené virrasztott a kis venyigetűz mellett, míg unokája, Charles, iskolai gyakorlatain dolgozott a lámpa sápadt fényénél.

Az évi százhatvan frankos lakás négy rengeteg nagy szobából állott, a melyeket télen nem birtak kellőképpen fűteni. Burlené a legnagyobbik szobában lakott; fia, Burle kezelő-kapitány, az utca felé esőt foglalta el, az ebédlő mellett; a kis Charles pedig vaságyával abba a keshedt kárpitu roppant terembe került, a melyet nem használtak semmire. A kapitányék kevés holmija egészen elveszett a magas bolthajtások alatt, honnan mint valami finom por ereszkedett le a sötétség. A császárság korabeli nehéz mahagoni butorok megvetemedtek, rézléczeik lehasadtak az örökös garnizonból garnizonba való hurczolkodásban. A vörösre mázolt hideg, kemény téglapadlón fázott az ember lába; a székek előtt csak kis kopott szőnyegek voltak e vaczogó, szegény pusztaságban, hova a szél befújt a rosszul záródó ajtókon, ablakokon.

Burlené a kandalló mellett ült sárga bársony zsöllyeszékében. Az utolsó venyige füstölgését könyökölve nézte, a magukban újra élő öreg emberek meredt, üres tekintetével. Néha napokig is elüldögélt így ez a magas termetű, komoly arczu, soha sem mosolygó matróna. Tábornokság küszöbén meghalt ezredes özvegye és egy kapitány anyja levén, valami katonás merevségre tett szert maga is; megvoltak saját fogalmai a kötelességről, a becsületről, a hazafiságról; mindez megkeményítette, mintegy kiszáritotta és sulyos fegyelem alatt tartotta őt. Ritkán ejtett panaszkodó szót. Mikor fia ötévi házasság után özvegységre jutott, természetesen ő folytatta Charles nevelését, és pedig egy regrutákat tanító káplár szigorúságával. Erősen ügyelt a gyermekre, nem tűrte meg semmi akaratosságát, semmi rendetlenségét, éjfélig nem engedte lefeküdni, ha nem készült el feladataival, s maga is mellette virrasztott. Charles, a gyöngye, sápadt nagyszemű fiucska, lassan növekedett e kérlelhetetlen bánásmód mellett.

Az öreg asszony, mikor így mély hallgatásba merülve ült, mindig csak egy gondolatot rágódott: hogy fiába vetett reménye hiábavaló volt. Ezen tépelődve, újra végigélhette egész életét, attól a naptól kezdve, mikor megszületett fia, a kit magasrangu, híres katonának szeretett volna látni, ezekig a borus, egyforma napokig, itt a kis városban, hol büszkeségének egykori tárgya egyszerű kezelő-kapitány, és nem is lehet többé soha más. Pedig a fiu első lépései nagy dolgokkal kecsegtették; azt hitte, hogy álma meg fog valósulni. Burle, alig került ki a saint-cyri tiszti akademiából, kitüntette magát a solferinoi csatában; maréknyi csapatával elfoglalt egy ellenséges üteget. Érdemjelet kapott, az újságok emlegették hősiségét, azt mondták rá, hogy a hadsereg egyik legvitézesebb katonája. A hős azonban lassankint elhízott és saját zsirjába fulva, heverészve, boldogan, gyáván élte világát. 1870-ben is csak kapitány volt. Az első ütközetben elfogták. Dühösen tért vissza Németországból, erősen fogadkozva, hogy ő nem megy többet harczba, mert az nagy ostobaság. Nem léphetett ki a seregből, mert nem értett semmi mesterséghez: de sikerült kineveztetni magát kezelő-kapitánynak; azt szokta mondani, hogy ez a hivatal olyan kuczko, a hol legalább békességben hagyják őt megdöglenni. Mikor ez a dolog történt, az ezredes özvegye azt hitte, a szíve repedt meg. Vége volt minden reményének; de aztán csak tűrte sorsát ridegen, makacsul.

Szélvész rohant végig az utcán, s a zápor dühösen verte az ablakokat. Az öreg asszony az elhamvadt venyigéről Charles felé pillantott, hogy vajjon nem aludt-e el latin fordítása mellett. Ez a tizenkét éves fiú lett az ő végső reménye, csökönyös dicsőségre vágyódásának utolsó menedéke. Eleinte gyűlölte a gyermeket anyja miatt, ki csinos kis csipkeverő-leány volt. A kapitány elkövette azt az ostobaságot, hogy feleségül vette, mert nem tehetette szeretőjévé. Mikor a fiatal anya meghalt, az apa pedig tovább tunyálkodott, az öreg Burlené ábrándokat kezdett fűzni ehhez a szegény, beteges gyermekhez, a kít csak nagy bajjal lehetett eddig is fölnevelni. Azt kívánta, hogy ez a fiú legyen az a hős, a ki Burle nem akart lenni. Szigorú hidegségében is aggódva nézte: hogyan növekszik Charles; végigtapogatta testét: vajon elég erős-e, és mindig bátorságot sugallt belé. Vak szenvedélyében végre azt hitte, hogy megvan a férfi, a ki a család dicsősége lesz. A csendes, álmodozó természetű gyermek iszonyodott a hadi mesterségtől; de mert nagyanyjától szörnyen félt és mert szelíd, engedelmes volt, lemondással ismételte, a mit az öreg asszony mindig mondott neki: hogy katona fog lenni.

Burlené észrevette, hogy a fordítás nem igen halad. Charles elálmosodva a vihar zugásától, nyitott szemmel szendergett, a papirosra hajolva, kezében a tollal. A fiú fölrettent, kinyitotta szótárát és lázasan lapozgatott benne. Az ezredes özvegye pedig összekotorgatta a venyigét, hogy föléleszsze a tüzet; de hiába.

Mikor még hitt fiában, odaadta neki mindenét; és Burle végére járt vagyonának, oly szenvedélyekre költve mindent, a melyeket az anya nem is mert kutatni. A kapitány most is mindent magának tartott meg. Nyomoruság uralkodott a pusztá szobákban, a hideg konyhán. Az öreg asszony sohasem tett neki szemrehányást, mert a fegyelmet mindig tisztelvén, úgy fogta föl, hogy mégis fia az ur a háznál. Néha azonban megborzadt a gondolattól, hogy Burle valami olyan ostobaságot talál elkövetni, a mely Charlesra nézve is lehetetlenné teszi a katonai pályát.

Kiment a konyhára, tüzre valót keresni, mikor egyszerre borzasztó fergeteg csapott le a házra. Megrázta az ajtókat, leszakított egy ablaktáblát és befelé verte a repedt esőcsatornából zuhogó özönt. E nagy felfordulás közepett megszólalt a csengetyű. Az öreg asszony meglepődött. Ki jöhet ilyenkor és ilyen időben? Fia nem szokott éjjél előtt hazajönni, ha ugyan egyáltalán hazajött. Az ezredesné ajtót nyitott. Egy bőrig ázott káromkodó katonatiszt állt a küszöb előtt.

- Kutya teremtette!... Ördögadta idő!

Laguitte őrnagy volt, a derék, öreg vitéz, ki még Burle ezredes alatt szolgált, Burlené jó napjaiban. Közlegénységen kezdte és inkább bátorságával, semmint értelmességével zászlóaljparancsnokságig vitte föl; de egy régi seb következtében megrövidült az egyik lába és kénytelen volt őrnagy maradni egy csendes garnizonban. Sántított is egy kicsit; csakhogy ezt nem volt szabad neki szemtől-szembe mondani, mert nem ismerte volna el a világért sem.

- Ön az, őrnagy ur? kérdezte Burlené, egyre jobban csodálkozva.

- Én vagyok, a teremtésit! dörmögött Laguitte, és bolondul kell magukat szeretnem, hogy ilyen gyalázatos záporban ide bandukolok... A kutyát is kár volna kikergetni.

Lerázta magáról a vizet; csizmája körül egész tócsák folytak szét a padlón. Aztán körültekintett.

- Muszáj beszélnem Burlelel... Lefeküdt már az a haszontalan?

- Nem, még haza sem jött; mondta az öreg asszony az ő szokott nyers hangján.

Az őrnagy szörnyen fölmérgesedett.

- Mit? Még haza sem jött? kiáltotta dühösen. Akkor hát lóvá tettek engem a kávéházban, annál a Mélanienál, tetszik tudni... Mikor ott voltam, valami cseléd a szemem közé vigyorgott és azt mondta, hogy a kapitány már aludni ment. Kutyateremtette, pedig sejtettem, hogy hazudik a bestia és szerettem volna meghuzni a fülét.

Aztán elcsöndesedett egy kicsit és körül tipegett-tapogott a szobában tétovázva, feldult arczzal. Burlené mereven nézte

- Magával a kapitánynyal kell beszélnie? kérdezte végre.

- Vele.

- És én nem mondhatnám meg neki az üzenetet?

- Nem.

Az öreg asszony nem faggatta tovább. De csak ott egy helyben állva folyton az őrnagyra nézett, ki nem tudta rászánni magát, hogy menjen. Végre a harag megint kitört a vén katonából.

- Kutyateremtette, ugyis mindegy... Ha már itt vagyok, tudjon meg mindent. Talán jobb is így.

Leült a kandalló elé és kinyújtotta sáros csizmáit, mintha csak barátságos tűz lobogna a rostély mögött. Burlené ép el akarta foglalni régi helyét a karosszékből, mikor észrevette, hogy a fáradságtól elcsigázott Charles végkép lehajtotta fejét a nyitott szótár lapjaira. Az őrnagy jött föltrezzentette a fiut szundikálásából; de aztán látva, hogy nem foglalkoznak többé vele, nem birt tovább ellenállani az álomnak. Nagyanyja az asztal felé indult, hogy megint egyet koppantson szikár, a lámpa világában fehér kezével; de Laguítte föltartóztatta:

- Ne bántsa, csak hadd aludjék a szegény fiu... Jó, ha nem hallja ezeket a dolgokat.

Az öreg asszony leült az őrnagygyal szemben, és némán nézték egymást.

- Nos, hát megtörtént! szólt végre az öreg katona, állkapczájának dühös mozdulatával kísérve beszédét. Ez a komisz Burle csakugyan elkövette a disznóságot!

Burlené össze sem rázkódott, csak elsápadt, és még merevebben ült karosszékében.

- Régtől fogva életem a gyanuperrel, folytatta az őrnagy. Föl is tettem magamban, hogy szólok önnek erről a dologról. Burle sokat költött és nem tetszett nekem az az örökös mafla ábrázata sem. De ezt mégsem hittem volna... Ebadta teremtetten, nagy szárnak kell lennie annak, a ki ilyen piszkosságokra vetemedik!

És nagy méltatlankodásában nagyokat csapott öklével a térdére. Az öreg asszony kénytelen volt határozott kérdést tenni:

- Lopott?

- El sem képzelheti, mit csinált... Én meg sem álmodtam azt a dolgot. Minden számadását vaktában helyben hagytam és aláírtam. Hiszen tetszik tudni, hogy szokás ez a kezelés körül. Az ezredes azonban veszett ember, és e miatt, ha a vizsgálat közeledett, mindig megmondtam Burlenak: „Öregem, ügyelj a pénztáradra, mert én felelek érte.” És nyugodt voltam. De már egy jó hónapja, hogy furcsa dolgokat kezdtek rebesgetni; meg nem tetszett nekem a fiu mulya képe sem. Turkálni kezdtem a könyvekben, végignéztam az iratokat. Ugy látszott, minden tiszta rendben van...

Az őrnagy most elhallgatott, mert oly rettenetes nagy harag futotta el, hogy egy kicsit meg kellett könnyebbednie.

- Ördögadta, menydörgős ménkö teremtette!... Nem a gazságáért haragszom, hanem azért, hogy ily gyalázatosan járt el velem szemben. Be akart csapni engemet, kérem szépen, rutul be akart csapni!... Fikom teremtette, hát olyan vén számárnak néz engem, vagy mi?

- Hát lopott? kérdezte újra az ezredesné.

- Ma este, folytatta az őrnagy kissé nyugodtabban, ép asztaltól keltem fel, mikor betoppan hozzám Gagneux... Tetszik ismerni Gagneux, a mészárost, a kinek a boltja a piacon van... Ez is disznó gazember. Az árlejtésen ő kapta meg a husszállítást és azóta legénységünkkel megeteti a megye minden döglött marháját... Persze úgy bántam a hunczfuttlal, mint a kutyával; mikor egyszerre elém tálalta az egész kulimászt. Hallatlan! Burle ennek a betyárnak sohasem fizetett rendesen, hanem mindig csak à conto adogatott neki valamit. Rettenetes slamasztika ez, milliom zavaros szám; nem tud eligazodni rajta az ördög sem. Elég az hozzá, Burle kétezer frankkal tartozik a mészárosnak; az meg azzal fenyegetőzik, hogy mindent fölpanaszol az ezredes előtt, ha nem fizetnek meg neki... A dologban az a legnagyobb feneség, hogy az a disznó Burle ámitott engemet és minden héten ide adta nekem a hamis nyugtátványt, a melyre szépen rákanyarította a Gagneux nevét... Velem, régi barátjával, tett ilyen komisszágot! Ebadta teremtette!

Az őrnagy fölkel, égnek emelte öklét, aztán ismét levetette magát a székre.

- Tehát csakugyan lopott, mondta Burlené.

Aztán nem ejtve egy elítélő vagy kárhozható szót sem, egyszerűen így folytatta:

- De nekünk kétezer frankunk nincs... Alig harmincz frank van a háznál.

- Azt sejtettem, mondta Laguitte. És tudja, hol herdálta el a pénzt? Annál az átkozott czafra Mélanienál, a ki végkép elbutította őt... Az asszonyok! Mindig mondtam, hogy az asszonyok fogják neki nyakát szegni. És én nem értem ennek a számárnak a dolgát. Alig öt évvel fiatalabb nálam és még mindig veszett. Fene egy vér!

Ismét mély hallgatás következett. Kint egyre jobban szakadt az eső és hallatszott a szunnyadó kis városban, hogyan döngeti az orkán a kéményeket és hogyan söpri a földélcserépeket az utcára.

- Hanem hát így nem lehet eligazítani ezt a dolgot, szólt végre az őrnagy és fölkel. Megmondtam a magamét és most kotródok innen.

- Mit tegyünk? Hová fordulunk? rebegte az öreg asszony.

- Ne essék kétségbe... Majd meglátjuk... Hiszen ha nekem volna kétezer frankom; de tetszik tudni, hogy magam is szegény ördög vagyok.

Röstelkedve hallgatott el. Agglegény léteire lelkiismeretesen megitta egész fizetését s aztán elkártyázta, a mi a sok cognac és absinthe mellett el nem fogyott. De azért igen becsületes uri ember volt.

- Mindegy! szólt az ajtóhoz érve. Most megyek és fölkeresem azt a semmirekellőt a maczájánál. Mindent el fogok követni, hogy megmentsem... Mert hogy Burlet, a Burle fiát elítéljék, sikkasztásáért... olyan nincs! Kiesnék a világ feneke. Inkább felrobbantom az egész várost. Kegyed pedig, mennydörgős teringette, ne busuljon! Nekem százszor több okom van rá!

Hatalmas kézzsoritással bucsuzott el, aztán eltűnt a lépcső homályában, az ezredesné pedig világított neki, fölemelve a lámpát. Mikor az öreg asszony ezt a lámpát letette az asztalra a csöndes, pusztá szobában, egy pillanatig mozdulatlanul állott Charles előtt, ki még mindig aludt, a szótár lapjai közé rejtve arcát. Hosszu szőke haju, sápadt, leányos feje volt a fiúnak. A nagymama elgondolkozott és kemény, határozott arcán elérzékenyedés látszott: de mindez

hamar elmúlt s a szigorú ábrázat ismét a régi hideg, a régi akaratos lett. Nagyot koppintott a gyermek kezére:

- Charles, fordíts!

A fiú rémülten, vaczogva rettent föl és mindjárt gyorsan lapozgatni kezdett szótárában. Addig Laguitte őrnagy az utcára ért és becsapta maga mögött az ajtót; de a repedt csatornából oly özőn zúdult a nyakába, hogy még sokáig morgott káromkodva a füröttegben. Majd nem hallatszott egyéb, csak a zápor zugása és Charles tollának halk perczegése. Burlené ismét letelepedett rendes helyére a kandalló mellé és mereven nézte az elhamvadt venyigét, meg-rögzött gondolatán rágódva, mint minden este.

II.

Özvegy Cartierné, ama bizonyos Mélanie, kávéháza, a *Páris-kávéház*, a főtéren, ezen a nagy szabálytalan formájú és kis poros szilfákkal beültetett piacson volt. Vauchampban csak így szokták mondani: „Jössz Mélaniehoz?” A meglehetős tágas első terem mellett volt még egy másik, sokkal szűkebb is, „a diván,” melyben a falak mentén pamutbársony kerevetek és márványasztalok álltak. Mélanie kiszökve a pénztárból, hova cselédjét, Phrosinet ültette, itt szokta tölteni az estét a legbizalmasabb vendégekkel, a kiket a városban csak „divánbeli uraknak” hívtak. Ennek az elnevezésnek megvolt a maga jelentősége; mindig olyan mosolygással ejtették ki, melyben bizonyos tisztelet és titkos irigység lappangott.

Cartierné huszonöt éves korában jutott özvegységre. Férje kerékgyártó volt, ki meglepte egész Vauchamp városát, mikor nagybátyja halála után megvette a Páris-kávéházat, és egy szép nap Mélanieval tért vissza Montpellierből, a hova liqueurök bevásárlása végett minden évben többször el szokott látogatni. Cartier értette a dolgát: olyan asszonyt választott, a ki kíváncsi és a vendégeket fogyasztásra serkenti. Sohasem tudták meg, hol szedte föl; nem is vette feleségül, csak miután félesztendeig kipróbálta a pénztárban. Vauchamp közvéleménye különben meglehetősen megoszlott. Némelyek azt mondták, hogy Mélanie gyönyörű, mások meg azt, hogy olyan, mint egy dragonyos. Jókorá darab egy asszony volt; vonásai durvák és vastag a haja, mely egész a szemöldökéig ért le. Azt az egyet azonban senki sem tagadta, hogy jól tudja a férfiakat befogni. Szép szemét arra használta, hogy mereven nézett a divánbeli urakra, a kik rögtön elsápadtak és igen engedékenyek lettek. Aztán azt is rebesgették, hogy Mélanie-nek igen szép teste van: a mit a délen kedvelnek az emberek.

Cartier különös halállal múlt ki a világból. Suttogták, hogy összeverekedett a feleségével, és egy rugás következtében valami tályog támadt a hasában. Mélanie egyébiránt örökös zavarok közt élt, mert a kávéház nem igen virágzott. A kerékgyártó végére járt a nagybátyjától örökölt pénznek azonképpen, hogy maga ivott meg minden szeszt és maga koptatta a biliárdot. Már-már azt hitték, hogy a szép asszony kénytelen lesz eladni a kávéházat; Mélanie azonban szerezte ezt az életet, mely egészen neki való volt. Beírte ő egynéhány vendéggel is és a nagyterem akár üresen is maradhatott. Aranyos fehér papiroskárpittal ragasztatta végig a divánt és újra behuzatta a pamutbársonyos kereveteket. Eleinte egy patikáros volt ott az állandó vendég, aztán következett egy makaróni-gyártó, egy ügyvéd és egy nyugalmazott bíró. Így történt, hogy a kávéházat mégsem zárták be, bár a pinczér alig hordott szét egy nap többet husz tálczánál. A hatóság tűrte ez üzletet, mert a külső tisztességet elvégre sem bántotta semmi; de tűrte azért is, mert sok tekintélyes úri ember kompániája kompromittálódott volna, ha szétrobbantják a kompániát.

Esténként a nagy teremben négy-öt szomszédbeli vagyonos házi ur dominózott rendületlenül. Cartier meghalt. A Páris-kávéházban furcsa új divatok kaptak lábra. Ők azonban nem vettek észre semmit és csökönyösen ragaszkodtak szokásaikhoz. A pinczér végre teljesen fölöslegessé vált és Mélanie elbocsátotta. Phrosine gyújtott meg egyetlen gázlámpát a sarokban a dominózó társaság számára. Olykor fiatal emberek társasága rontott a nagy terembe; vonzotta őket a kávéházzal városszerte hallatszó suttogás, és mielőtt Mélaniehez mentek volna, rendesen berugtak egy kicsit. Zajos, de kissé szégyenlős nevetésük betöltötte a termet. Fagyos méltósággal fogadták őket; a háziasszony nem is mutatkozott, vagy ha épp ott volt, a büszke szép asszony lesújtó pillantásával beléjük fojtott minden illetlenséget. Mélanie sokkal okosabb volt, semhogy ostobaságot kövessen el. Míg a nagy, sötét teremben csak egy láng égett a sarokban, a hol azok a tisztességes polgárok gépiesen rakosgatták egymás mellé a dominó köveit, a „divánbeli” uraknak ő maga szolgált szeretetreméltóan, de minden szabadság nélkül, és az már megfélemezés számba ment, ha valamelyiküknek vállára támaszkodott, nézni egy-egy érdekes kártyajátékot.

Ezek a belső urak, a kik végre egészen egymáshoz törődtek, egy este kellemetlen meglepetéssel látták, hogy Burle kapitány is beköltözött a divánba. A kapitány délelőtt véletlenül egy pohár ürmösre fordult be a kávéházba és négyszemközt beszélgetett Mélanievel. Este, mikor újra beállított, Phrosine egyenest bevezette őt a kis terembe.

Harmadnap már Burle volt az uralkodó; de azért nem szalasztotta meg sem a patikárust, sem a makaróni-gyártót, sem az ügyvédet, sem a nyugalmazott bírót. A kis kövér kapitány imádta a nagy, természetes asszonyokat. Az ezrednél csak szoknya bolondjának hívták őt, a miért mindig asszonyokra éhezett és mert mindig és minden áron, válogatás nélkül elégitette ki étvágását, mely annál hatalmasabb volt, mennél nagyobb falatba haraphatott. A tiszték, sőt a katonák is, valahányszor hustornyot, hájba fuló hölgyet, kövér női Góliátot láttak az utcán, azt mondták rá: „Ez is a szoknya bolondjának való volna.” Neki minden jó volt és esténként a legénységi szobákban mindig emlegették, hogy a fejeérre lesz neki a vége. Mélanie, ez a szép, derék asszony ellenállhatatlan hatalommal ragadta a kapitányt magához. A jámbor belesülyedt, beleveszett. Két hét alatt végső szerelmi elbutulásba esett a szegény. Pofók képében az a két kis szem lépésről-lépésre kísért az özvegyet, a kivert kutyáéhoz hasonló pillantással. Burle végkép megfélemezte magát, ezért a széles férfias arczért és lószőrnél keményebb hajért rajongva. Attól félt, hogy Mélanie megvonja tőle kegyeit, hát megtűrte a divánbeli urakat és az utolsó fillérig ott hágott a nyakára fizetésének.

Tizre járt, mikor Laguitte dühösen benyitott a Páris-kávéházba. A hirtelen föltárló ajtón egy pillanatra meglátszott a sötét főtér, melyet a szörnyű zápor kavargó mocsárrá változtatott. A bőrig ázott őrnagyról valóságos zuhatag omlott a padlóra, a mint az öreg ur egyenest a pénztár felé tartott, hol Phrosine regényt olvasott.

- Te bestia! kiáltotta Laguitte. Te mered lóvá tenni az embert?... Megérdemelnéd, hogy...

Azzal oly pofra emelte a kezét, mintha ökröt akarna agyonsujtani. A kis cseléd riadva hátrált meg, míg a dominózó háziurak szájukat tátva fordultak hátra, nem foghatva föl, hogy mi történik. Az őrnagy nem sokat késedelmezett, hanem belökte a „diván” ajtaját és éppen abban a pillanatban toppant Burle és Mélanie közé, mikor az asszony csupa enyelgésből kanál számba öntögette a kapitány szájába a grogot, mint a hogy a kedves kanári madarat szokták etetni. A rendes vendégek közül ez este nem jött el más, csak a patikárus meg a nyugalmazott bírósági; de ezek is korán távoztak, mélyen elszomorodva. Mélanienak másnap háromszáz frankra volt szüksége, tehát fölhasználta az alkalmat és igen nyájasként mutatkozott.

- Ide, babuska, a mamához... Tartsa ide a szájacskáját... Ugy-e jó, kis malacz, mi?

A kapitány vörösén, ellágyulva, hunyorgó szemmel, nagy boldogan szopogatta a kanalat.

- Kutyateremtette, ordította az őrnagy a küszöbön. Hát most már dajkaságra kerültél? Nekem azt mondták, hogy itt sem voltál; kiugattak innen, pedig mégis itt lebzsz, mi?

Burle összerázkódott és eltaszította magától a grogot. Mélanie izgatottan lépett elő, mintha fődőzni akarná nagy testével a kapitányt. Laguitte azonban a szeme közé nézett azzal a határozottsággal, a melyet igen jól ismernek a fehércselédek, a kiket pof fenyeget.

- Pusztuljon innen, szólt röviden.

Az asszony nem habozott egy pillanatig sem. Máris szinte érezte a pof szelét és dühtől halaványan ment ki a pénztárba Phrosinehez.

Mikor a két férfi magára maradt, Laguitte őrnagy Burle kapitány elé állt és karját összefonva, teli tüdővel kiáltott rá:

- Piszok fráter vagy!

Az elképedt kövér ember megharagudni készült, de nem volt rá ideje.

- Fogd be a szádat!... Rutul becsaptál engemet, jó barátodat. Hamis nyugtatványokkal szurtad ki a szememet, a miért mind a ketten tömlőczbe kerülhetünk. Hát járja ez? Szabad ilyesmiket elkövetni, mikor az ember harmincz esztendeje pajtása a másiknak?

Burle visszarogyott székére és olyan sápadt lett, mint a rongy. Lázás didergés futott végig testén. Az őrnagy pedig folytatta, föl s alá sétálva és nagyokat csapva öklével az asztalokra:

- Sikkasztottál, mint egy tintanyaló; és e miatt a nagy debella miatt!... Ha még az anyád kedvéért loptál volna, hát hagyj; de ebadta teringette, az a nagy czudarság, hogy azért sinkófálsz el a más pénzét, hogy ide hordjad ebbe a lebuja!... Megvesztél, hogy vén létedre ilyen dragonyosért bolondulsz? Ne hazudj, az imént láttam a disznóságaitokat.

- Te meg kártyázol, hebegte a kapitány.

- Igenis, kártyázok, a tagadóját! kiáltott az őrnagy, kit ez a közbeszólás még jobban fölmérgesített. Komisz kutya is vagyok érte, mert belevesztem minden pénzem, és mert a játék nem válik a francia hadsereg becsületére. De, mennydörgős adta teringette, ha játszom is, nem sikkasztok!... Dögölj meg, ha akarsz és hagyd éhen veszni az anyádat meg a kölykedet, de ne nyulj a kasszához és ne vidd bajba a barátaidat!

Elhallgatott. Burle meredt tekintettel, bután nézett maga elé. Egynehány pillanatig nem hallatszott más, csak a föl s alá járó őrnagy csizmájának kopogása.

- Hát nincs egy csöpp eszed? harsogott aztán tovább az öreg. A vádlottak padjára akarsz kerülni, két csendőr közé? Piszkos fráter vagy!

Majd nyugodtabb lett, megragadta Burlet a karjánál fogva és magával vonszolta:

- Gyere! Most tüstént meg kell valamit próbálnunk, mert nem akarok úgy lefeküdni, hogy ez a dolog a lelkemet nyomja... Van egy gondolatom.

A nagy teremben Mélanie halkan, élénken beszélgetett Phrosinennel. Mikor kifelé jönni látta a két embert, oda merészkedett Burlehez és fuvola hangon kérdezte tőle:

- Ugyan, már távozik, kapitány ur?

- Igenis távozik, felelt gorombán Laguitte, és merem állítani, hogy nem is fogja többé a lábát betenni a maga piszkos lebujaiba.

A megrémült kis cseléd szoknyájánál fogva akarta odább huzni asszonyát, és szerencsétlenségére valami olyasmit motyogott, hogy „részeg.” Az őrnagy ebben a pillanatban kivágta a pofot, mely már csak úgy égette a tenyerét. Mivel a két fehércseléd hirtelen lebukott, a

rengeteg nyakleves csak a Phrosine kontyát érte; lelavitotta a csucsát és eltörte benne a fésűt. A dominózó háziurak méltatlankodtak.

- Hordjuk el magunkat innen, kutya teringette, mondta Laguitte kifelé tuszkolva Burlet. Mert ha itt maradok, agyonverek mindenkit.

Bokáig érő vízben gázoltak át a téren. A szélben csapkodó eső vize csak úgy patakzott arcukról. A kapitány némán mendegélt, az őrnagy azonban még indulatosabban hánnya szemére „kujonságát”. Ez épp sétára való idő, ugy-e?

Ha nem követi el ezeket az ostobaságokat, most mind a ketten szépen az ágyukban fekuhdhetnének, a helyett, hogy így gázolnak a sárban. Aztán Gagneuxról kezdett beszélni. Ez a gazember mindig olyan romlott hust mér, hogy az ezred már háromszor kapott tőle kólikát. Egy hét múlva lejár a vele kötött szerződés. És ha az árlejtésen nem az ő ajánlatát fogadják el...

- Ez tőlem függ... Azét választom, a kiét akarom. Örömet vágatnám le a karomat, csak ne nyerekednék tovább az ezreden ez a méregkeverő!

Megcsuszott és térdig czuppant bele egy kátyuba. Káromkodva kászolódtott ki belőle, aztán tovább beszélt:

- Most hozzá megyek... Te majd megvársz lent a kapuban... Bele fogok nézni a hunczfut hasába: vajjon csakugyan el mer-e menni holnap az ezredeshez; mert ezzel fenyegetőzött... Kutya teremtettem, hogy valaki egy mészárossal együtt csinál piszkosságokat! Egy mészárossal! Sose bocsátom meg neked, hogy nincs benned becsületérzés!

Kiértek a piacra. Gagneux háza koromsötét volt: de Laguitte oly keményen zörgetett, hogy végre kaput nyitottak. A sűrű éjszakában egyedül maradt Burle kapitánynak eszébe sem jutott, hogy valami szárazabb helyet keressen, a hol meghuzhatja magát. Ott állt a zuhogó esőben és a feje úgy zugott, hogy nem is birt gondolkozni. A várakozás nem tette türelmetlenné, mert időérzéke elveszett. A zárt ajtaju, ablaku ház kihalt volt; Burle mozdulatlanul nézte. És mikor az őrnagy jó egy óra múlva kijött, a kapitánynak úgy rémlett, hogy csak az imént ment be.

Laguitte mogorván hallgatott. Burle nem merte kérdezni. Egy pillanatig meg sem találták egymást a sötétben. Aztán ismét neki vágtak a fekete utcáknak, hol a víz úgy hömpölygött, mint valami sebes patak medrében. Így mentek egymás mellett, sejtelmesen, némán; az őrnagy oly hallgatásba merült, hogy még csak nem is káromkodott. De mikor kijutott a főtérre s látszott, hogy a Páris-kávéház még mindig ki van világítva, az öreg vállon ütötte Burlet:

- Te, ha még egyszer beteszed lábadat abba a lebuja...

- Ne félj! szólt a kapitány, nem engedve, hogy befejezze mondókáját.

És kezét nyujtotta neki. De Laguitte nem tágitott:

- Nem, nem, egész hazáig kísérlek. Bizonyos akarok lenni benne, hogy legalább ma nem mégy oda.

Tovább mentek. A rue des Récolletsban mindketten meglassították lépteiket. A kapitány végre eltökélte magát, mikor kapuja előtt kivette zsebéből a kulcsot:

- Nos? kérdezte.

- No hát, felelte az őrnagy kemény hangon, most már én is csak olyan piszkos fráter vagyok, mint te... Igenis, piszkosságot követtem el... Ebadta teremtettem, ördög bujjék beléd! Katonáink még három hónapig döghuson fognak élni.

És elmagyarázta, hogy Gagneux, az az utálatos Gagneux, agyafurt egy gazember, a ki őt lassankint a következő alkura csábitotta: nem fog panaszra menni az ezredeshez, lemond a kétezer frankról és saját kezével írott nyugtatványokat ad, hogy a hamisítottakat el lehessen égetni; de mindezért azt követeli, hogy a legközelebbi árlejtéskor az őrnagy megint vele kössön szerződést a husszállítást illetőleg. Ebben aztán meg is egyeztek.

- Jó vására lehet annak a gazembernek, folytatta Laguitte, ha ilyen könnyen ide ád nekünk kétezer frankot.

Burle megindulástól fulladozva szoritotta meg öreg barátja kezét. Csak holmi zavaros köszönő szavakat tudott rebegni. És kicsordult szeméből a könny, hogy az őrnagy, megmenteni őt, ilyen piszkosságot követett el.

- Legelőször történik világeletemben, dörmögte az öreg. De muszáj volt. Mert, kutya teremtettem, mit csináljon az ember, ha nincs kétezer frank a fiókjában? Sose veszek többé kártyát a kezembe. Pedig az volt az egyetlen multságom. De hallod-e, ha még egyszer ilyesmit csinálsz, majd én is rákezdem és akkor...

A kapitány megölelte őt. Mikor bement a kapun, az őrnagy még ott maradt egy darabig, megbizonyosodni, hogy csakugyan lefeküdt-e? De mivel éjfél után ütött és a zápor még egyre szakadt a feketeségbe merült városra, nagynehezen hazafelé kezdett bandukolni. Szörnyen fájt neki a katonák dolga. Megállt és elváltozott, érzékeny hangon dörmögte magába:

- Szegény fiúk, kétezer frankért dögöt fognak enni!

III.

Az ezred nem tudott hová lenni csodálkozásában. A szoknya bolondja szakított Mélanievel. Egy hét múlva a dolog bizonyos nyilvánvaló lett: a kapitány nem tette többé a lábát a Páris-kávéházba. A patikáros azon melegében elfoglalta helyét, a min a nyugalmazott bíró szerfölött busult. És még hihetlenebb dolog is történt: Burle kapitány otthonülő életre adta magát. Annyira elvonult a világtól, hogy estéit is a kandalló mellett töltötte és fiával fölmondatta a leczkét. Anyja, ki egy árva szót sem szólt a mézáróssal volt galibáról, szemközt ült vele a zsöllyeszékben, mereven és szigoruan, mint mindig; de nézése elárulta, hogy bizik a kapitány meggyógyulásában.

Két hét múlva Laguitte őrnagy egy este ebédre hívta meg magát hozzájuk. Az öreg egy kicsit huzódzott ettől a találkozástól; nem magáért, de a kapitány miatt, a kiben az ő jelenléte alkalmasint rossz emlékeket költhet. De mivel Burle csakugyan megjavult, kezet akart vele szorítani egy pohár bor mellett. Könnyebb volt a lelkének, hogy így kibékülhet.

Mikor Laguitte beállított, Burle a szobájában volt. Az ezredesné fogadta az őrnagyot, ki, miután megmondta, hogy egy tányér levest szeretne, halkabb hangon kérdezte:

- Nos?

- Minden rendén van; felelt az öreg asszony.

- Nem venni észre semmi gyanus dolgot?

- Semmit... Kilencz órakor fekszik, sohasem marad ki és igen boldognak látszik.

- Kutya teremtettem, az már derék! kiáltott az őrnagy. Tudtam én azt, hogy csak föl kell rázni. Mert szíve mégis van a számárnak!

Mikor Burle bejött, az öreg úgy megszorította a kezét, hogy szinte ropogott. Aztán, mielőtt asztalhoz ültek volna, jámborul beszélgettek a kandalló előtt, magasztalva a családi élet boldogságát. A kapitány azt mondta, hogy nem adná oda otthonát egy királyságért; és mikor leteszi hózentrágerét, papucsot huz s végignyújtózik karosszékeiben, nem cserélne semmi császárral. Az őrnagy ránézett és helyeselte beszédét. Hát az erkölcsös élet nem igen fogyasztotta le a kapitányt; még hájasabb lett, a szeme behizott, a szája földuzzadt.

- Nincs jobb a családi életnél!... Hej, a családi élet!...

- Igazad van, mondá az őrnagy, aggódva, hogy ily tespedtnek látja barátját. De a mi sok, megárt... Mozognod kéne. Olykor betekinethetnél a kávéházba is.

- A kávéházba? Minek?... Megvan itt minden, a mi nekem kell. Biz én inkább csak itthon maradok.

Charles összerakosgatta könyveit; és Laguitte meglepetve látta, hogy szolgáló jó be, asztalt teríteni.

- Nini, cselédet fogadtak? mondta Burlenének.

- Kéntelenségből, felelt az ezredesné sóhajtvá. A lábam nem igen bír már s minden csak immel-ámmal ment a ház körül... Igazi szerencse, hogy az öreg Cabrol ide adta a leányát. Őrnagy ur alkalmasint ismeri Cabrolt, azt a vén embert, a ki a piaczt söpri. Nem tudott mit csinálni ezzel a Rózsival. Nálam legalább főzni tanul egy kicsit a leány.

A cseléd kiment.

- Hány éves? kérdezte Laguitte.

- Alig tizenhét. Ostoba és piszkos. De nem adok neki többet havi tíz franknál s ugyszólván csak levesen él.

Mikor Rózsi visszatért egy csomó tányérral, az őrnagy, kit a leányok rendszerint keveset érdekeltek, szemével kísérté őt, elképedve, hogy ily ritka csuf teremtetést láthat. A leány kicsi, kissé pupos és igen fekete volt. Valóságos majomábrázat: lapos orr, fülig érő száj, apró zöld szem. Széles csipője és hosszú karja nagy erőre vallott.

- Ördögadta, micsoda egy pofa ez! szólt Laguitte derülten, mikor a cseléd ismét kiment, hogy sót és borsot hozzon.

- Ej, dörmögte Burle egykedvűen, engedelmes leány, mindent megtesz, a mit parancsolnak neki. Mosogatni elég jó.

Az ebéd pompás volt. Husleves és ürü-ragoût került az asztalra. Charlesnak el kellett mondan, mi minden történik az iskolában. Burlené el akarva dicsekedni a fiu jó nevelésével, többször megkérdezte tőle: „Ugy-e, katona akarsz lenni?” És mosolygás lebegett szintelen ajkán, mikor a gyerek a betanított kutya félénk engedelmességével felelt: „Igenis az, nagymama.” Burle kapitány az asztalra könyökölve, lassan, gondolkodva evett. A szobában meleg lett; az egyetlen lámpa bevilágította az asztalt, de a nagy szoba sejtelmes homályban maradt. Nehézkes nyugalom, a tányért nem minden ételnél váltó szegény emberek csendes jókedve uralkodott a társaságban és mindenek fölvidultak, mikor utolsó fogásnak egy tál sült tojás hab került az asztalra.

Rózsi, kinek nehéz lépteitől rengett az egész szoba, fől szolgálás közben még nem tátotta ki a száját. De most a kapitány mellé állt és rekedt hangon kérdezte:

- Tetszik sajt?

- Mit? Mi? szólt Burle föltrezenve. Vagy úgy? Sajtot?... Tartsa a tányért.

Levágott egy darab gruyèret; a kis cseléd pedig csak nézte apró zöld szemével. Laguitte kaczagott. Már az ebéd kezdete óta szörnyen mulatott Rózsi csufságán. Oda sugta a kapitány fülébe:

- Pajtás, ilyet még nem pipált Európa! Ez az orr, ez a száj ritkitja a párját... Küldd el egyszer ezt a leányt az ezredeshez. Méltó, hogy lássa. Mulatni fog rajta.

Ez a hallatlan rutság apai elérzékenységre indította az öreget. Közelről akarta látni.

- Hát én, lányom, mi? Én is szeretem a sajtot.

Rózsi hozzá vitte a tányért; s az őrnagy a gruyèreben feledte a kést, úgy nevetett, mert fölfedezte, hogy a cseléd egyik orra lyuka nagyobb a másiknál. Rózsi engedte, hogy nézzék és komolyan várakozott, míg az őrnagy kikaczagta magát.

A leány aztán leszedte az asztalt és kiment. Burle csakhamar elszundikált a kandalló mellett, az ezredesné és az őrnagy pedig beszélgettek. Nagy nyugalom ereszkedett alá a magas bolthajtásról, a jó egyetértésben meghuzódó polgárcsaládok nyugalma. Kilencz órakor Burle fölébredt és ásitozva mondta, hogy ő már aludni megy; bocsánatot kér, de a szeme bizony leragad. Mikor az őrnagy egy fél óra múlva távozott, Burlené hiába kereste Rózsit, hogy a lépcsőn világítson; a leány már fölment a cselédszobába; igazi álomszuszék volt, nem győzött eleget aludni.

- Mindegy, mondá Laguitte a küszöbön. Miattam ne háborgasson senkit. Az igaz, hogy az én lábom sem valami jó, de ha belekapaszkodok a korlátba, remélem, nem teszek kárt magamban... Igazán boldog vagyok, kedves ezredesné. Vége minden bajnak. Én törül hegyre ismerem Burlet s most már meg mernék esküdni, hogy nem törí semmi rosszban a fejét. Kutya teringette, ideje is volt, hogy ne bolonduljon többé a szoknya után. Mert bizony megjárta volna.

Az őrnagy vigan távozott. Ebben a derék családban nem lappang többé semmi titok, semmi szenny.

Burle megtérésének azért is mód nélkül örült a jó öreg, hogy többé nem kellett ennyit bibelődnie a kapitány számadásaival. Iszonyodott az irka-firkától. Most, hogy Burlenak már rendén a szénája, nyugodtan pipázhatik és vaktában írhat alá mindent. De azért félszeggel mégis ügyelt. A nyugtatványok kifogástalanok voltak, egyezett minden szám, sehol sem mutatkozott semmi rendetlenség. Egy hónap múlva az őrnagy már nem tett egyebet, mint hogy végiglapozta a nyugtatványokat és megnézte a fősummákat, a mit különben ugyis mindig megcselekedett. Egy reggel azonban minden gyanakvás nélkül, csak mert épp pipára gyújtott, megakadt a szeme egy összeadáson s azt vette észre, hogy tizenhárom franknyi hiba van benne; fősummának tizenhárom frankkal több volt írva, hogy a számadás helyesnek lássék; és tollhibáról szó sem lehetett, mert a nyugtatványokból az igazi szám tűnt ki. Ez a dolog gyanut keltett az öregben; Burlenak nem szólt, de föltette magában, hogy ezentul mindig gondosan átnézi a számadásokat. A következő héten megint hibát vett észre: tizenkilencz frank hiányzott. Ekkor nyugtalankodni kezdett és egy reggel hivatalszobájába zárkózva, neki feküdt az összes könyveknek. Gyötrelmes órákat töltött, számoktól pattogó fejjel nézve át minden összeadást, izzadva és káromkodva. Minden összeadásból apró lopások derültek ki. Nyomoru potomságok: tiz frank, nyolcz frank, tizenegy frank; a legutolsó tételek között akadt három négy frankos is, sőt volt egy eset, mikor Burle csak másfél frankot sinkófált el. A kapitány körülbelül két hónapon át sikkasztgatott így. Az őrnagy a dátumokból meg tudta állapítani, hogy az a nevezetes leczke épp csak egy hétig használt neki.

- Ördögadta teremtetete! szitkozódott magában az öreg, nagyokat csapva öklével a könyvekre. Ez még piszkosabb dolog. A Gagneux hamis nyugtatványai - ehhez legalább merészség

kellett. De, kutya fékom, így lopkodni, mint a szakácsné, a ki a hus árából csip el két garast... Másfél frankot vágni zsebre!... Ebadta teremtetten, lánczos lobogós!... Legyen benned legalább egy kis büszkeség, te pocsk!... Emeld el az ezred kasszáját s aztán herdált el színésznőkkel!

Főképp a lopások nyomoruságos voltán botránkozott meg. De dühös volt azért is, hogy ismét megcsalták és pedig ilyen egyszerű, ostoba módon, az összeadások révén. Fölkelt és egy óráig sétált szobájában, magán kívül, nem tudva, mihez fogjon és hangosan beszélve.

- Ez mégis aljas egy ember. Tenni kell vele valamit... Ha reggel rá is reccsentek, délután már megint a lajbija zsebébe csusztatja a maga három frankját... De kutya teremtetten, hol az ördögben hág a nyakára ennek a pénznek? Nem jár többé sehova, kilenczkor fekszik és oly becsületes, oly jó képe van!... Hát valami olyan bűnben leledzik ez a disznó, a mit mi nem is tudunk?

Ismét leült íróasztalához és összeadta az elsikkasztott pénzeket, a melyek ötszáznegyvenöt frankra rugtak. Honnan teremtsen elő ezt a summát? Épp közeledett a pénztárvizsgálat; ha az a veszett ezredes át talál nézni egyetlen egy összeadást, azonnal kész a kulimász. És ekkor Burlenak vége.

Ez a gondolat lecsillapította az őrnagyot. Nem káromkodott többé. Burlené kétségbeesett alakja jelent meg előtte. És a szíve igen nehéz lett.

- Mindenekelőtt apróra kell tudnom annak a pernahajdernek a dolgait, dörmögte magában. Cselekedni majd aztán is ráérek.

Elment Burle hivatalába. Az utcza tulsó oldaláról észrevette, hogy épp egy szoknya tűnik be a kapun. Azt hitte, hogy most rábukkanhat a kulimászra; utána osont a fehér személynek és hallgatózott. Mélanie volt: megismerte a kövér asszony fuvolázó hangját. A kávésné panaszkodott a divánbeli urak ellen és valami váltót emlegetett, a mit nem tud kifizetni; végrehajtók jártak nála, mindent dobra ütnek. És mikor a kapitány csak fél vállról felelt, azt mondva, hogy nincs egy garasa sem, az asszony sirva fakadt. Tegezni kezdte Burlet; „babuskának” nevezgette. De hiába folyamodott leghathatósabb fegyvereihez, nem boldogult a kapitánynyal, ki tompa hangon egyre csak azt hajtotta: „Nem lehet! nem lehet!” Mélanie dühösen távozott egy óra múlva. Az őrnagy nem győzött csodálkozni a dolgok ilyen fordulatján, aztán várt még egy kicsit s bement a szobába, hol Burle egyedül volt. A kapitány igen nyugodtnak látszott. Laguitte ugyan szerette volna őt legott összegazemberezni; de aztán még sem szólt, eltökélve magában, hogy elébb végére jár a dolognak. A hivatalszobában minden a legnagyobb tisztességességre vallott. A fekete íróasztal előtt, a kapitány nádszékén, becsületes bőrkarika hevert s a sarokfülkében állott a gondosan bezárt pénztár. Nyárra válván az idő, madarének hatott be az ablakon. Minden nagy rendben volt; az irományos polczon felhalmozott régi papirosok szaga bizalmat keltett.

- Ugy-e, az a czudar Mélanie járt itt az imént? kérdezte Laguitte.

Burle vállat vont:

- Az... Kétszáz frankot akart belőlem kivasalni... De nem adok neki; nem kétszáz frankot, de tiz sout sem!

Az őrnagy tapogatózni kezdett:

- Pedig én olyasmit hallottam, hogy te megint jársz hozzá.

- Én?... Eszem ágában sincs! Torkig vagyok ezekkel a debellákkal.

Laguitte nem tudta, hanyadán van, mikor távozott. Mire költhette hát Burle azt az ötszáznegyvenöt frankot? Csak nem adta magát ez a zsivány itálnak és kártyának, miután az asszonyokról lemondott? Föltette magában, hogy még az este elmegy a kapitányhoz; beszélgetés

közben talán sikerül megtudni valamit s az ezredesné is mondhat egyet-mást. Délután kegyetlenül fáj a lába; egy idő óta sok baja volt vele; végre bothoz folyamodott, hogy ne sántítson olyan nagyon. Ez a bot kétségbeejtette az öreget; dühösen mondogatta, hogy már végképp rokkant-számba megy. Este azonban erős akaratral kikelt zsöllyeszékéből és botjára támaszkodva, a rue des Récollets felé vánszorgott a sötét éjszakában. Kilenczet ütött, mikor a kapitányék házához ért. A kapu nyitva volt. Az öreg felmászott a lépcsőn s a harmadik emeletnél megállt egy kicsit, hogy kifújja magát, mikor felülről beszédet hallott. Ugy rémlett neki, mintha a Burle hangja volna. Kíváncsiságból fölment. A folyosó végén, balkézt, világosság hatott ki egy-egy ajtó résén; de az ajtó a csizma nyikorgására hirtelen bezárult és koromsötétség lett.

- Ostobaság itt ólálkodnom! gondolta magában az őrnagy. Valami szakácsné vetkezik odabent.

De azért mégis nagy halkkal az ajtóra tette fülét. Két hang beszélt a szobában. Az őrnagynak szeme-szája elállt: az a disznó Burle és az ocsmány Rózsi volt.

- Három frankot ígértél, mondta a kis cseléd gorombán. Adsza a három frankot.

- Holnap elhozom, édesem, szólt a kapitány rimánkodva. Ma nem lehetett... Hiszen tudod, hogy mindig állok szavamnak.

- Hagyj békemet! kiáltott Rózsi ádáz hangon. Vagy orditok és mindent megmondok az öreg asszonynak... Hol a három frank?

Mindig csak a három franknál maradt, mint a csökönyös barom, a ki nem akar menni.

Burle megharagudott, aztán sirt; majd, hogy kezessé tegye a leányt, kivett a zsebéből egy üveg befőttet, melyet az anyja almáriomából kaparított el. Rózsi fogta a befőttet és legott meg is ette, kenyér nélkül, egy kanál nyelével. De mikor a kapitány azt hitte, hogy most már sikerült a meghódítás, ismét csak makacsul ellökte magától:

- Süsd meg a befőttedet!... Nekem a három frank kell!

Erre a követelésre az őrnagy fölemelte a botját, hogy bezuzza az ajtót. Fuldoklott haragjában. Kutya teremtette, az átkozott bestia! Egész megfélelkezett Burle aljasságáról és szerette volna megfojtani azt a szörnyeteg némbert. Még alkudozni mer, olyan pofával! De az öreg türtőztette magát, hogy mindent meghalljon.

- Lásd, te mindig bántasz engemet! szólt a kapitány siralmas hangon. Én meg folyton a kedvedben járok... Vettem neked ruhát, fülbevalót meg egy kis órát... S te még csak nem is hordod.

- Nem veszttem meg, hogy koptassam... Az apámnál van minden.

- A pénz is, a mit kifacsartál belőlem?

- Az apám interesre adja.

Csönd lett. Rózsi tanakodott magában.

- Te, mondta végre, ha holnap hat frankot hozol, hát nem bánom... Térdepelj le és esküdj meg, hogy elhozod a hat frankot... Nem, nem, le muszáj térdepelni.

Laguitte őrnagy borzadva ment el az ajtótól s a lépcsőnél megállt a fal mellett. Lába rogadozott, de azért botját kard gyanánt suhogtatta a sötétségben. Ebadta teremtette, most már tudja, hogy miért nem megy el hazulról az a disznó Burle és miért fekszik már kilenczkor. Ördög vigye az ilyen megtérést! És ezzel a csatakossal, a kit az utolsó baka nem szedne föl a szemétdombról!

- Kutya teringette! mondá az őrnagy egész hangosan, inkább maradt volna meg Mélanie mellett.

Mit tegyen most? Berontson abba a szobába és végignáspácolja mindkettőjüket? Eleinte ezt szeretne volna cselekedni; de aztán még sem tette, a szegény öreg asszony miatt. Legokosabb hát, ha ott hagyja őket mocskukban. A kapitány úgy sem térhet többé jó utra. Kutyából nem lesz szalonna. Mikor egy férfi ennyire süllyed, legjobb úgy bánni vele, mint a döggel: egy-néhány kapa földet rá, azzal vége. Ennek a Burlenek hiába verné az ember az orrát a sárba; másnap megint csak folytatná és végre garasokat sikkasztana, hogy árpaczukrot vegyen a kis rücskös kolduslányoknak. Kutya teringette! A hadsereg pénze, a zászló becsülete és a Burle név, ez a tisztelt név, mely most sárba kerül! Nem! Ez nem maradhat csak ennyibe.

Az őrnagy aztán elérzékenyedett egy pillanatig. Ha még volna ötszáznegyvenöt frankja; de mikor nincs egy batkája sem. Tegnap a kintinban úgy berugott a cognactól, mint egy hadnagy, aztán rengeteget vesztett kártyán. Ugy kell neki, ha sántít! Megérdemelné, hogy felforduljon!

Hát csak hagyta a gyönyörű szerelmes párt. Lement és becsöngetett az ezredesnénél. Jó öt perczig kellett várakoznia: végre az öreg asszony maga nyitott ajtót:

- Bocsánatot kérek, mondta. Azt hittem, hogy az az álomszuszék Rózsai még ébren van... Megyek és kiczibálom az ágyából.

Laguitte visszatartotta az ezredesnét:

- Hát Burle hol van? kérdezte.

- Ó, az már kilencz óta hortyog... Be akar hozzá kopogtatni?

- Nem én... Csak önnek jöttem jó estét mondani.

Az ebédlőben Charles az asztalnál ült, rendes helyén és már befejezte fordítását. De arcán borzasztó félelem látszott és vézna, fehér keze reszketett. Nagyanyja, mielőtt lefektette, mindig háborus történeteket szokott neki fölolvadni, hogy fejleszse benne a család hősiségét. Ez este a *Vengeur*, a haldoklókkal teli elsüllyedő hajó története rázta meg a gyermek idegeit és lidércnyomásként nehezedett rá.

Burlené engedelmet kért az őrnagytól, hogy befejezhesse fölolvadását. Aztán ünnepi mozdulattal csapta be a könyvet, mikor az utolsó matróz is elkiáltotta, hogy „Éljen a köztársaság.” Charles pedig sápadt volt, mint a rongy.

- Hallottad? mondta az öregasszony. Minden franczia katonának kötelessége meghalni a hazáért.

- Igenis, nagymama.

Aztán kezét csókolt öreganyjának és félelemtől vaczogva ment feküdni a puszta, üres terembe, hol a butorok minden reccsenésére kiütött rajta a hideg verejték.

Az őrnagy komolyan hallgatott. Igenis, kutya teringette, a becsület becsület és sose fogja tűrni, hogy az a gaz Burle gyalázatot hozzon e szegény öreg asszonynak meg annak a kölyöknek a fejére. Mivel a fiu erőnek erejével katona akar lenni, hadd léphessen emelt homlokkal a saint-cyri akadémiába.

Az őrnagy, mikor kihallgatta fönt azt a hat frankos históriát, föltette magában, hogy megkiméli a szegény öreg asszonyt. De mikor Laguitte távozott és az ezredsné kikísérte őt a lámpával, a kapitány szobája mellett elhaladva, Burlené észrevette, hogy a kulcs az ajtóban van, a mi nem szokott történni.

- Ugyan menjen be hozzá, - mondta Laguittenak, - árt neki a sok alvás; végképp eltesped.

És mielőtt az őrnagy megakadályozhatta volna, benyitotta az ajtót. Elképedve állt meg a küszöbön, mert a szoba üres volt. Laguitte szörnyen elpirult, és az arcza oly ostoba kifejezést öltött, hogy az asszony egyszeriben mindent megértett, mert ezer apró dolog emléke is az eszébe jutott e pillanatban.

- És ön ezt tudta! Ön ezt tudta! - dadogta keserves szemrehányással. - Miért nem mondta meg nekem? Én istenem, itt, nálam, a fia mellett, ezzel az ocsmány mosogató lyánnyal!... És érzem, hogy megint lopott!

Az öreg asszony sápadtan, mereven állt az őrnagy előtt. Aztán kemény hangon így szólt:

- Bár meghalna.

Laguitte megragadta két kezét és erősen megszorította. Aztán esze nélkül állt odább, mert valami szorongatta a torkát és egy csöppbe mult, hogy sirva nem fakadt. Ebadta teremtetten, most már eltökélte magában, mi tevő lesz!

IV.

A pénztárvizsgálatnak a hónap végén kellett megtörténnie. Az őrnagynak tehát még tíz napja volt. Másnap reggel elsántikált a Páris-kávéházba s egy pohár sört rendelt. Mélanie elsápadt. Phrosine pedig poftól rettegve hozta elő a kívánt italt. De az őrnagy igen nyugodtnak látszott; széket adatott magának, hogy rányújtóztassa fájós lábát és mint becsületes szomjas emberhez illik, egy hajtásra itta ki a sört. Már egy órája üldögélt ott, mikor meglátta, hogy a téren két tiszt megy: Morandot zászlóalj-parancsnok és Doucet kapitány. Utánuk kiáltott, erősen hadonázva a botjával:

- Ugyan jöjjenek be egy pohár sörre!

A tiszték nem mertek ellenkezni. Mikor a kis cseléd eléjük rakta a poharakat, Morandot azt kérdezte az őrnagytól:

- Ön most ide jár?

- Ide én, mert a sör jó.

Doucet kapitány gonoszul kacintott:

- Ön is divánbeli, őrnagy ur?

Laguitte nem felelt, csak nevetett. A tiszték aztán évődtek vele, hogy Mélanie körül legyeskedik. Az öreg jámborul vonogatta a vállát. Hiába, mégis szép egy darab asszony ez s a kik legjobban ócsárolják, akár juháskutyák lennének érte. Aztán a pénztár felé fordult és mód nélkül nyájasan mondá:

- Asszonyság, söröket még ide!

Mélanie úgy meglepődött, hogy fölkelt és maga szolgált. Mikor az asztalnál volt, az őrnagy nem engedte odább menni; sőt annyira megfélemedezett magáról, hogy megveregette az asszony kezét, mikor Mélanie rátámaszkodott egy szék hátára. Az ilyes udvarláshoz szokott kávésné erre igen szíves lett; azt hitte, hogy bomlani kezd utána a vén inaszakadt, mint az őrnagyot Phrosinenal hívni szokta. Doucet és Morandot összenéztek. Mi a patvar, az őrnagy következik a szoknya bolondja után? Teringette, lesz mit nevetni az ezrednek!

Laguitte, ki a nyitott ajtón át folyvást a teret nézte félszeggel, egyszerre fölkiáltott:

- Nini, ott megy Burle!

- Igenis, kérem szépen, - szólt Phrosine, ki most már szintén közeledni mert. Ilyen tájt mindig erre megy, mert a hivatalból megy haza.

Az őrnagy, nem törődve rossz lábával, föl ugrott s a székek között csörtetve kiabált:

- Hé, Burle!... Gyere be egy kicsit! Igyál meg egy pohár sört!

A kapitány elképpent. Nem fért a fejébe, hogy miképp lehet Laguitte Mélanienál, Doucetvel és Morandotval. Gépiesen közeledett. Minden gondolat tótágast állt az agyában. Még a küszöbön is habozott.

- Egy pohár sört! kiáltott az őrnagy.

Aztán Burlehoz fordult:

- No gyere hát be és ülj le... Mi lel?... Attól félsz, hogy megesznek?

Mikor a kapitány leült, a társaságon valami zavar vett erőt. Mélanie kissé remegő kézzel hozta a sört, mert az a folytonos félelem dolgozott benne, hogy ha valami jelenet következik, kávéházát bezárhatja a hatóság. És mikor Laguitte unszolta, hogy igyék valamit az urakkal, huzódni kezdett. Az öreg ur azonban oly hangon beszélt, mintha ő volna a gazda s feleletet sem várva, megparancsolta Phrosinenak, hogy hozzon egy pohár anisetteet. Mélanie kénytelen volt leülni az őrnagy és a kapitány közé. Laguitte pedig egyre harsogóbb hangon azt hajtotta:

- Az ebadta, tisztelni kell a hölgyeket... Legyünk franczia gavallérok, vagy mi a fene... Az asszonyág egészségére, a teremtet!

Burle a poharába meresztette a szemét és zavartan mosolygott. A másik két tiszt szörnyen röstellte ezt az iddogálást s már többször menekülni próbált. A kávéház, szerencsére, üres volt. Csak a háziurak domináltak asztaluknál, mint rendesen; minden káromkodásra hátra tekintettek, megbotránkozva, hogy ennyi ember van a tanyán és fenyegetni készültek Mélaniet, hogy átpártolnak a vasuti kávéházba, ha a katonaság ide szokik. Töméredek légy dongott a piszkos asztalok körül, a melyeket Phrosine már csak szombaton szokott lemosni. A kis cseléd különben behuzódott a pénztárba és tovább olvasta regényét.

- Hát nem koccintasz az asszonysággal? - mondta az őrnagy Burlnak durván. - Legalább ne légy neveletlen!

Doucet és Morandot ismét fölállt.

- Kutya teremtet, várjanak egy kicsit! - recsegte Laguitte. - Majd együtt mehetünk... Ez a számár sose tudta magát becsületesen viselni.

A két tiszt állva maradt, megdöbbenve az őrnagy hirtelen haragjától. Mélanie csitítani akarta az öreget és kedveskedő, ledér nevetéssel a két férfi karjára tette kezét. De Laguitte nem tágitott:

- Hagyjon békémet... Miért nem koccintott? Nem tűröm, hogy önt sértegesse valaki... Különben torkig vagyok ezzel a gaz disznóval!

Burle sápadtan állt föl és azt mondta Morandotnak:

- Mi leli ezt az embert? Azért hívott ide, hogy belém kössön?... Be van rugva?

- Ebadta teremtet! ordított az őrnagy.

Azzal, nem törődve rossz lábával, ő is felugrott, és egy hatalmas pofot adott a kapitánynak. Mélanie épp csak hogy lebukhatott, mert másképp ő kapta volna meg a felét. Rettenetes

kavarodás keletkezett. Phrosine úgy sikoltzott a kasszában, mintha őt verték volna meg. A megrettent háziurak asztaluk mögé huzódtak, attól tartva, hogy ezek a katonák most mind kardot rántanak és kaszabolni kezdenek. Doucet és Morandot megragadták a kapitányt, hogy neki ne menjen az őrnagynak; aztán szép csöndesen kivezették a kávéházból. Kint pedig juhásztatták, erős szavakkal kárhoztatva az őrnagy eljárását. Egyébiránt az ezredes majd igazságot tesz, mert ők, mint az eset tanúi, még ma este bejelentik neki az ügyet. A két tiszt, miután eltávolította Burlet, visszatért a kávéházba, hol Laguitte igen megindultan és könnyes szemmel úgy tett, mintha nyugodtan iddogálná a maradék sörét.

- Őrnagy ur igen súlyos dolgot cselekedett, - szólt a zászlóaljparancsnok. Ön a kapitánynak följobbvalója; tudhatja, hogy e szerint nem kaphat engedelmet párbajra.

- Majd meglátjuk, felelt az őrnagy.

- De hát mit vétett Burle? Hiszen nem is szólt önhöz!... Két ilyen régi bajtárs! Ez igazán képtelenség!

Az őrnagy tévővázva felelt:

- Bánom is én! Torkig voltam vele!

Mást nem lehetett kicsikarni belőle. És nem is tudtak meg soha egyebet. De azért a dolognak roppant híre kerekedett. Az ezrednél azt rebesgették, hogy Mélanie dühös a kapitányra, a mért cserben hagyta őt, és ő pofoztatta föl az őrnagygyal, ki szintén körmei közé került, s a kinek bizonyosan rettenetes dolgokat beszélt. Ki hitte volna azt, hogy ide jut a vén csont Laguitte, a ki mindig olyan förtelmes dolgokat szokott mondogatni az asszonyokra! Ugy látszik, hogy végre lépre került ő maga is. Mélanie ellen általános volt a fölháborodás; - ez az eset azonban egyszerre nagy hírnevet szerzett neki; rettegtek tőle és kívánták is, minek következtében kávéháza egyszerre nagyszerűen kezdett menni.

Másnap az ezredes maga elé idézte az őrnagyot és a kapitányt. Keményen meglecczkéztette őket; szemükre hányta, hogy meghurczolják a hadsereg becsületét holmi tisztességtelen helyeken. És mi tévők lesznek most, miután nem kaphatnak engedelmet a párbajra? Ezzel a kérdéssel foglalkozott az egész ezred is. Megkövetésről alig lehetett szó, mert tettelegesség történt, mivel azonban a sánta Laguitte csak nehezen tudott a lábán állni, azt hitték, hogy mégis kibékülés lesz a dolog vége, ha az ezredes követeli.

- Hát önök döntő birónak választanak engemet? kérdezte az ezredes.

- Bocsánat, ezredes ur, - szólt közbe az őrnagy, - van szerencsém benyújtani lemondásomat... Itt van. E szerint nincs semmi akadály. Sziveskedjék kitűzni a párbaj napját.

Burle meglepve tekintett Laguitterre. Az ezredes is úgy vélekedett, hogy ezt nem hagyhatja szó nélkül.

- Őrnagy ur, az ön elhatározása igen súlyos dolog... Önnek még két éve van hátra, hogy nyugalomba mehessen...

Laguitte azonban ismét közbe vágott, bosszus hangon:

- Az az én dolgom.

- Kérem, kérem, egy szóval sem mondom, hogy nem... Föl fogom küldeni lemondását, és mihelyt elfogadták, kitűzöm a párbaj napját.

Az ezred nem győzött álmélkodni a dolgok e fordulatán. Mi a kő lelheti ezt a veszett őrnagyot, hogy erőnek-erejével öltre akar menni régi bajtársával, Burlelel? Megint emlegették Mélaniet és szép testét; most már minden tiszt arról az asszonyról álmodozott, fölhevülve attól a gondolattól, hogy ez a kávésné mégis igen jó falat lehet, ha még ilyen két vén fráter is

el tudott bolondítani. Morandot zászlóaljparancsnok, Laguittetel összekerülve, nem titkolta aggodalmait. Hogy fog megélni, ha el nem esik a párbajban? Mert vagyona nincs és a becsületrend tisztí keresztségével járó díj, meg a fél penzió száraz kenyérre is alig elég. Mig Morandot beszélt, Laguitte csak forgatta nagy két szemét, aztán mereven nézett a puszta levegőbe, szűk koponyájának néma, csökönyös elhatározásával. Mikor a zászlóaljparancsnok faggatni kezdte őt, hogy miért gyűlöli annyira Burlet, megint csak tétovázva felelt:

- Torkig voltam vele! Punktum.

A tisztí kántinban minden reggel az volt az első kérdés: „Nos, visszaérkezett a lemondás?” Várták a párbajt és találgatták, hogy mint fog végzödni. A többség azt mondta, hogy Burle fél perc alatt fel fogja nyársalni az örnagyot; mert örülség verekednie ilyen öreg embernek, a ki béna lábával már előre sem tud toppanni. De egynehányan csak rázták a fejüket. Laguitteröl mindenki tudta, hogy nem valami okos ember; söt ostobasága husz év óta közmondásos volt; de valamikor őt ismerték az ezred legkitünöbör vivójának; és közlegényből a veszélyt megvetö vérmes ember bátorságával küzdte föl magát zászlóaljparancsnokká. Burle ellenben rossz vivó és gyáva legény volt. Különbén majd elvállí. Az izgatottság nöttön-nött, mert az az átkozott lemondás csak nem akart visszaérkezni.

Legnyugtalanabb, legfeldultabb maga az örnagy volt. Eltelt egy hét s a pénztárvizsgálatnak harmadnapra kellett megtörténnie. És a minisztérium a fülét sem mozgatta. Az öreg reszketett a gondolattól, hogy hiába pofozta föl régi barátját és hiába mondott le, mert a skandalumot nem késlelteti egy percczel sem. Ha ő maga esik el a párbajban, nem éri meg a nagy szégyent; ha pedig, mint remélte, megölheti Burlet, csirájában fojtják el a dolgot és akkor sikerült megmentenie a hadsereg becsületét, a kis fiu pedig bejuthat Saint-Cyrbe. De mikor azok az ebadta tintanyalók rák hátán járnak a minisztériumban! Az örnagynak nem volt többé nyugta; folyvást a postán ólálkodott, leste a levelek érkezését és faggatta az ezredes ordonánczát. Már nem is aludt és nem törödvé többé a világgal, egész nyíltan támaszkodott a botjára és rettenetesen sántított.

A pénztárvizsgálat előtt való nap még egyszer az ezredeshez indult tudakozödni, mikor az utcán meghökkenve vette észre, hogy egynehány lépésre töle Burlené jó, Charlest kísérve az iskolába. Az örnagy az eset óta nem látta az öreg asszonyt, ki elzárkózott a világtól. Laguitte támolyogva állt félre, hogy az ezredesnének utat engedjen. A kis fiu nagy szemeket meresztett, mikor nagyanyja és az örnagy nem köszöntek egymásnak. Burlené hidegen, emelt fövel, remegés nélkül ment el Laguitte mellett, ki megindult zavarral tekintett utána.

- Kutya teremttette, nem vagyok férfi, dörmögte magában, visszafojtva könnyeit.

Mikor bement az ezredes hivatalába, egy kapitány ezzel fogadta:

- Nos, leérkeztek az iratok.

- Ah! rebegte az örnagy elsápadva.

És egyszeriben eléje tünt az öreg asszony, a mint a gyermeket vezeti, mereven, engesztelhetetlenül. Adta teringette, egy hét óta milyen áhítozva várta azt a rongy papirost s most, hogy itt van, a vér is meghült benne.

A párbaj másnap reggel ment véghez a kaszárnya udvarán, egy kis fal mögött. Hűvös volt és a nap sütött. Laguittet szinte hozni kellett. Egyik segédje a karját fogta; az öreg másik kezével a botjára támaszkodott. Az egészségtelen sárga hájtól puffadt képü Burle olyan volt, mintha keresztültivornázott éjszaka után állva aludnék. Nem váltottak egy szöt sem. Mindenki szeretett volna mentöl gyorsabban végezni.

Doucet kapitány, a segédek egyike, mérte össze a pengéket. Aztán hátralépett és azt mondta:

- Rajta!

Burle azonnal támadt, ki akarva tapogatni, hogy mit várhat Laguittetől. Ez a dolog tiz nap óta, mint képtelen lidércnyomás nehezedett rá; nem tudta, hányadán van. Akadt ugyan egy gyanuja, de borzadva háritotta el magától, mert a halál lappangott benne; nem akarta hinni, hogy barátja ilyen módon kívánná eligazítani a históriát. Egyébaránt bizott egy kicsit a Laguitte rossz lábában is. Vállon szurja az öreget, azzal el van intézve az ügy.

Két perczig a pengék csak halk aczélos zörejjel surlódtak egymáshoz. Végre a kapitány előre toppant és nekiment az öregnek. De az őrnagyban föltámadt a régi hatalmas vivó és egy rettenetes quinte-háritással felelt; ha szur is, okvetlenül felpékeli a kapitányt. Burle halál-sápadtan, esze nélkül hátrált meg; érezte, hogy markában van ez embernek, a ki ez egyszer még kegyelmezett neki. És most már tisztán látta: ez nem párbaj, hanem kivégzés.

Laguitte oly rendületlenül állt rossz lábán, mint a kőszikla. Az ellenfelek mereven néztek egymásra. Burle zavaros szeméből rimázkodás, kegyelemkérés szólt; tudta, miért kell meghalnia és fogadkozott, mint a gyermek, hogy ezentul jól viseli magát. De az öreg tekintete kérlelhetetlen volt; a becsület szólt s az őrnagy leküzdte a jó ember elérékenyedését.

- Végezzünk! mormogta a foga közt.

Most ő támadt. Pillanat műve volt az egész. A kard pengéje jobbra-balra villant, aztán egyenesen a mellébe futott a kapitánynak, ki jajszó nélkül, menten összeomlott.

Laguitte kiejtette kezéből a kardot és csak nézte az ő szegény vén disznó Burlejét, a ki hanyatt feküdt a földön, nagy poczakjával az égnek.

- Ördög adta, kutya teremtette! mondta az öreg szörnyen dühösen és szörnyen megindulva.

Elvezették. Alig tudott a lábán állani; segédjeinek kellett őt jobbról balról támogatni, mert már a botjának sem vehette hasznát.

Két hónap múlva a volt őrnagy Vauchamp egy félreeső utcáján biczegett a déli napban, mikor egyszerre ismét szembe került vele Burlené és a kis Charles. A nagyanya is, az unoka is mély gyászban volt. Laguitte ki akarta kerülni őket, de a lába nem vitte elég sebesen; azok pedig egyenest feléje tartottak, nem lassítva és nem gyorsítva lépteiket. Charlesnek most is olyan szelid, félénk, leányos képe volt. Az öreg asszony meg még merevebb, még szigorubb lett. Mikor Laguitte meghúzódott egy kapu mellett, hogy ne legyen láb alatt, Burlené hirtelen megállt előtte és a kezét nyújtotta neki. Az öreg ur tétozázott, de aztán mégis megfogta és megszorította a kezét; hanem úgy reszketett, hogy egész összerázta az ezredesné karját. Aztán némán néztek egymásra.

- Charles, szólt végre a nagyanya, fogj kezét az őrnagy urral.

A gyermek engedelmeskedett. Semmit sem értett a dologból. Az őrnagy igen elhalaványodott. Alig merte megérinteni a fiu gyöngye ujjait. Majd érezte, hogy illenék valamit mondani; de csak ez a kérdés jutott eszébe:

- Még mindig Saint-Cyrbe szándékozik őt adni?

- Természetesen, ha majd megérik rá, felelt Burlené.

Charlest egy hét múlva elvitte a forró hideglelés. Egy este nagyanyja megint a *Vengeur* történetét olvasta neki, hogy éleszsze bátorságát; s a gyermek még az éjjel deliriumba esett. Félelmében halt meg.

Jacques Damour.

I.

Mikor Jacques Damour messze Nouméában nézte a tenger üres szemhatárát, néha elvonult előtte egész története: az ostrom nyomorusága, a kommün ádáz küzdelmei és a viszontagságok, melyek őt ide hozták. Mindez nem volt éles vízió, vagy emlékezés, mely gyönyörűséget ad és elérzékenyít; csak egy elhomályosodott elme kérődzése, mely magától tér rá bizonyos dolgokra, a melyek annyi omladék, annyi pusztulás között még megmaradtak.

Jacques huszonhat éves korában vette feleségül Féliciet, a tizenhét éves szép leányt, kinek nagynénje gyümölcsös kofa volt la Villetteben és egy hónapos szobát adott bérbe. Itt lakott Damour, ki érzécsiszoló volt és napjában tizenkét frankot is megkeresett. A menyecske eleinte varrogatott, de mikor nemsokára kis fia lett, csakis a gyermekkel és a háztartással bibelődött. Eugène szépen növekedett. Kilencz év múlva egy kis huga született. Louisenak hívták és igen sokáig oly beteges volt, hogy szüleinek igen sokat kellett költeni doktorra és patikára. De azért a kis család nem volt boldogtalan. Damour néha felöntött a garatra. De még ilyenkor sem csinált bolondságokat; szépen lefeküdt, aztán másnap reggel munkába ment és maga szidta magát legjobban, a miért kirugott a hámból. Eugènet tizenkét éves korában az üllő mellé állították. A fiu még alig tudott írni, olvasni és máris megkereste kenyerét. Félicie derék asszony létére ügyesen és okosan vezette a háztartást; egy kicsit ugyan zsugori volt, mint a férje szokta panaszkodni, mert több főzeléket, mint hust rakott az asztalra és élére rakta a garast, hogy legyen mihez nyulni majd rossz napokban is. Ekkor voltak legboldogabbak. Ménilmontantban, az Envierges-utczában béreltek három szobás lakást; egy szobában laktak a szülék, egyben Eugène, egy volt az ebédlő s egyszersmind a műhely, nem szólva a konyháról és Louise kamarájáról. A lakás ablakai az udvarra nyíltak, de azért elég levegő és világosság kínálkozott, mert szemben üres telek volt, hova reggeltől estig talyigák sokasága hordta a lebontott épületek maradványait egy kereskedő számára.

Mikor a háboru kitört, Damourék már tíz éve laktak az Envierges-utczában. Félicie, bár már a negyven felé járt, nem vénült meg, csak egy kicsit meghízott és kerek vállával, csipejével ő volt a környék legcsinosabb asszonya. Jacques azonban nagyon ösztövére lett és bár csak nyolcz év választotta el feleségétől, vénnek látszott mellette. Louise kilábalt a betegségéből, de azért vékony dongáju maradt és apjára ütött soványságával; viszont az immár tizenkilencz éves Eugène az anyja magas termetét és széles vállát örökölte. A család mindig összebujva élt, kivéve egy-egy vasárnapot, mikor az apa és a fia egy kicsit ott felejtkeztek a korcsmában. Félicie ilyenkor lármázott, mert sajnálta a kidobott pénzt. Egyszer-kétszer az is megtörtént, hogy a házaspár összeverekedett: de sosem lett belőle nagyobb baj, mert csak a bor tette, és a házban még sem volt náluk külön család. Jó példa gyanánt szokták őket emlegetni. Mikor a poroszok Páris felé vonultak és kezdődött a szörnyű év, ezer franknál többjük volt a takarékpénztárban. Szép ez olyan munkásoktól, a kik két gyermeket neveltek föl.

Az ostrom első hónapjai nem voltak valami nehezek. Az ebédlőben, hol a szerszámok érintetlenül heverték, még fehér kenyér és hus járta. Mellettük lakott egy Berru nevű nagy mihaszna szobapiktor, a kit már majd megvett az éhség. Damournak megesett a szíve rajta és meghívta ebédre; a minnek az lett a vége, hogy a czimbora szépségesen állandó vendégül ragadt a háznál. Pompás, elmés ficzko volt és tréfáival egészen lefegyverezte Féliciet, a ki eleinte aggódva és felháborodva nézte ezt a legjobb falatokat magának kaparító telhetlent. Esténként kártyáztak és szidták a poroszokat. Berru, a nagy hazafi, azt hajtotta, hogy aknákat kellene ásni a poroszok táboráig, aztán levegőbe röpíteni őket mindenestül. Majd a gyáva

piasz kormányt kezdte csepülni, a mért ki akarta nyitni Páris kapuit Bismarck előtt, hogy visszahozza V. Henriket. Ah, a köztársaság! És szájában rövidszáru pipával, az asztalra könyökölve, megmagyarázta Damournak, hogy milyen az a kormány, a milyent ő akar: mindenki testvér, mindenki szabad, mindenki gazdag és igazság, egyenlőség uralkodik mindenütt, fönt és lent.

- Mint 1793-ban volt, mondta.

Damour elkomolyodva hallgatta. Ő is köztársasági volt, bölcsője óta mindig csak az hangzott körülte, hogy a köztársaság a munkások diadala, az általános boldogság lesz. De azt nem tudta elképzelni, hogy mindez miképpen fog megtörténni. Erősen figyelt Berrure, úgy vélekedve, hogy igen jól okoskodik, és hogy a köztársaságnak be kell ütnie. Nekihevült és ezentul hitte, hogyha az egész Páris: férfiak, asszonyok, gyermekek Versailles felé vonultak volna, a *Marseillais*et énekelve, a vidékkel egyetemben, tönkre lehetett volna verni a porost és megállapítani a népkormányt, mely minden polgárnak szép évi jövedelmet biztosít.

- Vigyázz, szokta mondani a gyanakvó Félicie, rossz vége lesz még ennek a Berrunek. Etesd-ítsd, ha úgy tartja a kedved, de csak hagyd őt magát hurokra kerülni.

Félicie is a köztársaságot kívánta. Atyja 1848-ban egy torlaszon esett el. De ez az emlék nem bősztette fel, sőt ép okossá tette. Tudta, hogy a nép helyében ő is kényszerítené a kormányt, hogy igazságos legyen. A Berru beszédeitől azonban irtózott, mert látta, hogy ez a nyelvelés nem becsületes. Észrevette, hogy Damour megváltozik és egészen másképp viseli magát, egészen másképp beszél, mint addig. De még jobban aggasztotta őt az, mikor látta, hogy fia, Eugène, mily lángolón és sötéten hallgatja Berrut. Este, mikor Louise már elaludt az asztalnál, Eugène lassan iddogálta kis pohár pálinkáját és összefont karral, mereven nézett a szobapiktorra, ki a városból mindig rettenetes árulás híreit hozta: a bonapartisták a Montmartreről jeleket adnak a németeknek vagy zsákszámba hányják a lisztet, és hordószámra a puskaport a Szajnába, csak hogy annál előbb föl kelljen a várost adni.

- Lárifári! mondta Félicie a fiának, mikor végre Berru valahára távozott. Ne bomolj! Hiszen tudod, hogy hazudik.

- Tudom én, a mit tudok, - felelt Eugène zordonan.

Deczember közepe felé Damouréknak elfogyott minden megtakarított pénzük. Minduntalan az a hír érkezett, hogy a poroszok vereséget szenvedtek a vidéken és egy győzelmes ütközet végre föl fogja szabadítani Párist; és a család eleinte nem ijedt meg, mert azt remélte, hogy megint lesz munka. Félicie igazi csodákat vitt véghez; napról-napra az ostrom fekete kenyerén éltek, melyet csak a kis Louise nem tudott megemészteni. Ekkor aztán Damour és Eugène végkép megbolondultak, mint az anyjuk szokta mondani. Reggeltől estig tétlenül, kizökkenve a rendes kerékvágásból, a munkátlanságtól petyhüdt karral, képtelen és véres álmodozások közepett éltek. Mindketten beálltak egy zászlóaljba: de ez a zászlóalj, mint a többi, ki se jutott a város falain és a legénység azzal töltötte napjait, hogy a kaszárnyában kártyázott és malmozott.

Az üres hasu és folyvást családjá nyomoruságán tépelődő Jacques Damourban, a sok szóbeszéd hallása után, itt támadt a meggyőződés, hogy a kormány ki akarja irtani a népet, csak hogy kezébe kerithesse a hatalmat. Berrunak igaza volt: mindenki tudta, hogy V. Henrik Saint-Germainban van, egy házban, melyen fehér zászló lobog. Csak hogy ennek végének kell lennie. Egy szép nap puskatussal verik agyon a sok gazembert, a kik éheztenek és bombáztatják a munkásokat, hogy helyet csináljanak a nemeseknek és a papoknak. Mikor Damour hazatért Eugènenel, mindketten felhevülve a kint uralkodó őrjöngéstől, nem beszéltek egyébről, mint hogy le kell gyilkolni az egész világot. Félicie, ki a rossz tápláléktól megbetegedett kis Louiset ápolgatta, sápadtan, némán figyelt rájuk.

Az ostrom véget ért, a fegyverszünetet megkötötték és a poroszok a Champs-Élyséen sétáltak. Damouréknál az asztalra ismét fehér kenyér került. Félicie hozta Saint-Denisből. De az ebéd komor volt. Eugène, ki megnézte a poroszokat, elmondta, mit látott, mire Damour dühösen forgatva villáját, azt kiabálta, hogy le kellene nyakazni az összes tábornokokat, Félicie megharagudott és kicsavarta kezéből a villát.

Mult az idő, de munka csak nem akart akadni. Jacques Damour végre elhatározta, hogy a saját szakállára dolgozik; volt néhány öntött ércműve, gyertyatartója; ki akarta csiszolni, abban a reményben, hogy eladhatja. Eugènenek azonban égett talpa alatt a föld és csakhamar abba hagyta a munkát. Berru eltűnt a fegyverszünet óta: alkalmasint jobb ebédekre akadt valahol. Egy reggel azonban kigyult arczczal állított be és elmondta, hogy mi történik a Montmartreon. Mindenütt torlaszok emelkednek és a nép végre-valahára diadalmaskodik. Damourt kereste, mert most szükség van jó polgárookra. Damour menten abba hagyta a munkát, hiába nézett rá kétségbeesetten Félicie. A kömmün beütött.

Ezután következtek márczius, április és május napjai. Mikor Damour fáradt volt és felesége könyörgött neki, hogy maradjon otthon, azt felelte:

- És a harmincz sou zsold? Ki ad nekünk kenyeret?

Félicie lehajtotta fejét. Valóban nem volt egyébből élniök, mint az apa és a fiu nemzetőri zsoldjából, melyhez olykor a kiosztott bor és besózott hus járult. Damour különben meg volt győződve arról, hogy a mit ő tesz, jogos és derék dolog. Lőtt a versaillesiakra, mint a hogy lőtt volna a poroszokra, szentül hívén, hogy ezzel megmenti a köztársaságot és a népet. Az ostrom viszontagságai és nyomorusága után a polgárháboru olyan volt neki, mint egy álom, melyben mint névtelen hős küzd, halni készen a szabadságért.

A kömmün elméleti dolgaival nem törődött. Az ő szemében a kömmün a régtől ígért aranykor volt, a közboldogság kezdete: e mellett konokul hitte, hogy valahol, Saint-Germainben vagy Versaillesban egy király ólálkodik, a ki tüstént visszaállítja az inkvizíciót és a robotot, ha Párisba juthat. Otthon nem birt volna eltaposni egy bogarat; de kint az előörsön minden lelkifurdalás nélkül pusztította a csendöröket. Mikor aztán haza tért, elkényszeredve, feketén a verejtéktől s a puskaporfüsttől, órákat töltött a kis Louise mellett, hogy hallgassa lélegzését. Félicie nem igyekezett többé visszatartani őt; az okos asszony nyugalmával várta e nagy fel-fordulás végét.

De azt egyszer mégis említette, hogy az a nagy mihaszna Berru, a kinek mindig jár a szája, bezzeg nem megy oda, a hol lövöldöznek. Űgyesen becsempészte magát az élelmezés osztályába; a mi különben nem akadályozta meg őt abban, hogy mikor tollasan, paszomántosan látogatóba jött, ne izgassa még jobban Damourt, fennen hirdetvén, hogy mihelyt leverik Versaillesst, agyon kell löni a minisztereket, a képviselőket s az egész csürhét.

- De miért nem áll ki maga, a helyett, hogy mindig másokat bizgat? mondta Félicie.

- Hallgass, asszony, szólt Damour. Én teljesitem kötelességemet. Ha más nem teljesíti a magáét, én arról nem tehetek.

Április vége felé egy reggel Eugènet saraglyán hozták haza. Moulineauxnál mellbe lőtték. Mire föl vitték a lépcsőn, meghalt.

Mikor Damour este haza tért, Féliciet fia holtteste mellett találta. Ez rettentő csapás volt. Az ember a földre rogyott, az asszony pedig a fal mellett ülve, csak hagyta őt zokogni. Nem szólt semmit, mert ha beszél, azt kell mondania, hogy: „Ennek te vagy az oka.”

Bezárta a kamara ajtaját; és csöndesen volt, nehogy Louise fölriadjon. Lassan betekintett a kis szobába: vajon az apa zokogása nem ébresztette-e föl a gyermeket.

Mikor Damour fölkel, hosszan nézte Eugène fényképét, mely a fiut nemzetőri egyenruhájában ábrázolta. Tollat fogott és a képre ezt a szót írta: „Megbosszullak!” alá pedig a keltet és nevét.

Másnap a tetemet nagy vörös lobogókkal teliaggatott halottas szekér vitte ki a Père-Lachaise-be rengeteg nép kíséretében. Az apa hajadonfőtt ment a koporsó után s látva a zászlókat, ezt a véres bibort, melytől még sötétebb lett a halottas szekér fekete fája, szíve ádáz gondolatoktól dagadott. Este kiment az előőrsre, csendőröket ölni.

Végre elérkezett május. A versaillesi sereg bent volt Párisban. Jacques Damour már két napja nem járt otthon; zászlóaljával a torlaszokat védte a tüzvész közepett. Nem tudta többé, mi történik: csak lövöldözött a füstfellegbe, mert ez volt a kötelessége. Harmadnap reggel végre hazatért, toprongyosan, tántorogva, bután, mint a részeg. Félicie levetkeztette őt és nedves törülközővel megmosta a kezét, mikor egy szomszédasszony hirül hozta, hogy a kommunisták belevették magukat a Père-Lachaiséba s a kormány katonasága nem tudja őket kiszorítani onnan.

- Megyek, mondá Jacques Damour.

Felöltözött és fogta puskáját. De a kommün utolsó védelmezői nem voltak a kopár fensikon, hol Eugène nyugodott. A munkás sejtelmesen azt remélte, hogy fia sirján eshetik el. Csak-hogy odáig nem juthatott. Ágyugolyók tördösték a nagy, fényes siremlékeket. A jegenyék között, a napsugárban fehérülő sirkövek mögé bujva, még egynehány nemzetőr lövöldözött a vörösnadrágos katonákra, a kik egyre előbbre nyomultak. Damour csak azért érkezett oda, hogy menten elfogják. Társai közül harminczhetet legott agyonlőttek. Őt magát csak csoda mentette meg e sommás büntetéstől. Megkegyelmeztek neki, talán azért, mert felesége megmosta a kezét és mert nem lőtt. A fáradtság eltompulásában sose emlékezett többé vissza az ez után következett napokra. A sötét helyeken töltött hosszú órák, a perzselő napban való menés, a lárma, az ütések, a bábész sokaság, mely között végighaladt, csak mint zavaros, rossz álom maradtak meg emlékezetében. Mire magához tért ez elbutulásból, a versaillesi fogságban volt.

Félicie meglátogatta őt, sápadtan és nyugodtan, mint mindig. Miután az asszony hirül adta, hogy Louise már jobban van, mind a ketten elhallgattak, mintha nem volna több mondani-valójuk. Félicie elmenőben azzal bátorította urát, hogy pártját fogják és kiszabadítják.

- Hát Berru? kérdezte az ember.

- Ó, Berrunek kutya baja! feleli az asszony. A katonaság jötte előtt három nappal szerencsésen elinalt; még csak nem is fogják őt háborgatni.

Jacques Damourt egy hónap múlva Uj-Kaledoniába vitték. A haditörvényszék egyszerű deportációra ítélte. És mivel nem volt rangja, talán föl is mentik, ha maga nem vallja meg igen nyugodtan, hogy az első naptól fogva mindig lödözött. Mikor utolszor találkozott Félicievel, azt mondta:

- Visszatérek. Várj rám a kis leánynyal.

És Jacques Damour e saját szavait hallotta legtisztábban, zavaros emlékei közepett, mikor nehéz fővel, lomhán nézte a tenger üres szemhatárát. Az éj gyakran ott érte. A messzeségben megtörve a homályt, valami világos folt rémlett, olyan, mint egy hajó nyoma; és a rab azt érezte, hogy föl kellene kelnie és mennie a habok fölé, ezen a fehér uton, mert hiszen megígérte, hogy vissza fog térni.

II.

Nouméában Damour jól viselte magát. Munkát talált. Azzal kecsegtették, hogy kegyelmet fog kapni. Igen jámbor ember volt, szeretett játszani a gyermekekkel. Nem foglalkozott többé politikával, keveset járt társai közé, egyedül élt. Legfőljebb az volt a hibája, hogy néha iszogatót egy kicsit; de mikor mámoros lett, a légynek sem vétett, hanem csak sirt és lefeküdt a maga jószántából.

Megkegyelmezését már biztosnak hitték, mikor egy szép nap Jacques Damour eltűnt. Mindenki elálmélkodott, hallván, hogy négy társával együtt megszökött. A két év alatt több levelet kapott Félicietől; eleinte sűrűn, rendszeren, aztán mindig ritkábban. Ő maga elég gyakran irt haza. Egyszer álló három hónapig nem kapott választ. Kétségbeejtette az a gondolat, hogy talán még másik két esztendeig kell a kegyelemre várnia; és egy lázas órában kockára tett mindent. Egy hét múlva a tengerparton, néhány mérföldnyire, széttört csónakot találtak, mellette pedig három szökevény meztelen és már feloszlásnak indult tetemét. Az egyik halottra a foglyok azt mondták, hogy Damour, mert hasonló termete és szakálla volt. Meglehetős felületes vizsgálat után jegyzőkönyveket vettek fel, halottas-levelet állítottak ki és Franciaországba küldték, mivel úgy kívánta az özvegy, kit a büntető-gyarmat kormányzó-sága értesített az esetről. Az egész sajtó foglalkozott e dologgal és a szökés érdekes, drámai leírása megjelent a világ összes lapjaiban.

Pedig Damour élt. Összetévesztették őt egyik társával, a mi annyival furcsább volt, mert a két ember nem hasonlított egymáshoz, kivéve, hogy mind a ketten hosszú szakállt viseltek. Damour és a negyedik szökevény, a ki csodaszzerűen szintén megmenekült, angol földre érve, rögtön elszakadtak egymástól és nem is találkoztak többé. A másikat alkalmasint elvitte a sárgaláz, mely Damourt is majdnem sirba döntötte. Első gondolata az volt, hogy ír Félicienek. De aztán egy ujságra bukkant, melyben szökése és halála el volt mondva. Az a meggyőződés támadt benne, hogy irta oktalanság lenne, mert hátha elfogják a levelet és kiderítik belőle az igazságot? Nem jobb-e, ha megmarad holtnak az egész világra nézve? Így legalább senki sem törődik vele, bátran hazamehet Franciaországba, és ott bizvást megvárhatja az általános amnesztiát. Nemsokára rettenetes sárgaláz rohanta meg és hetekig feküdt egy kórházban, valahol az Isten háta mögött.

Mikor lábbadozni kezdett, valami legyőzhetetlen tunyaság vett erőt rajta. Több hónapig szörnyű gyöngé volt és nem élt benne semmi akarat. Mintha csak a láz megsemmisítette volna minden régi vágyódását. Nem kívánt többé semmit; azt mondta magában: „Ugyis minek?...” Félicie és Louise képe elmosódott emlékezetében. Még ugyan látta arcukat, de már csak igen messze és annyira ködbeveszőn, hogy alig ösmert rájuk. De az a szándék mégis élt benne, hogy ha magához tér, fölkeresi őket. Mikor egészen talpra állt, egy más terv fogamzott meg lelkében. Mielőtt feleségéhez és leányához térne vissza, vagyont kell szereznie. Mert mit csinálna Párisban? Megint csak az üllő mellé kellene állania, ha nem akar éhen veszni, és talán nem is találna többé munkát, mert hiszen, mint maga is érezte, szörnyen megöregedett. Legokosabb lesz, ha elmegy Amerikába és ott egynehány hónap alatt összekaparít egy pár százezer frankot; alább nem is adta, mert hiszen teli volt a feje a csodálatos milliomos történetekkel. Emlegettek előtte egy arany bányát, a mely úgy fiadzik, hogy egy félév múlva, még a legutolsó talyigás napszámosa is fényes fogaton robog. Szépen elrendezte magában, hogy majd milyen lesz élete: százezer frankjával visszatér Franciaországba, vesz magának Vincennes mellett egy kis házat és ott fog élni évi három-négyezer frankjából feleségével, leányával, elfeledten, boldogan, nem bolygatva többé a politikát. Egy hónap múlva Damour Amerikában volt.

Hányatott élete itt csodálatos és egyszersmind közönséges kalandok láncolata lett. Keresztülment minden nyomorúságon és gyakran hihetetlen szerencse érte. Vagy háromszor már azt

hitte, hogy kezében a százezer frank. De a pénz nem akart megmaradni nála; hol meglopták, hol maga pazarolta el mindenét, a végső erőlködésben, hogy nyerjen. Sokat szenvedett, sokat dolgozott és a vége az lett, hogy nem maradt egy inge sem. Összekóborolva a fél világot, viszontagságai Angolországba sodorták. Innen Brüsszelbe került, sőt később egész a franczia határig jutott. De arra nem gondolt, hogy haza térjen. Amerikába érkezte óta nem irt többé Félicienek. Három levelére nem kapott választ. Három lehetőséget képzelt: vagy elfogják leveleit, vagy felesége meghalt, vagy elköltözött Párisból. Egy év múlva még tett egy hasztalan kísérletet. Hogy ne árulja el magát, ha leveleit föl találják bontani, költött név alatt irt Félicienek, képzelt dolgokról; azt hitte, hogy felesége meg fogja ismerni irását és megérti őt. A nagy hallgatás aztán lassankint eltörülte emlékeit. Hiszen ő voltaképp meghalt, nincs többé senkije e világon és senkinek semmi közé többé. Közel egy évig köszénbányában dolgozott, a föld alatt, nem látva a napot; evett, ivott és nem kívánt egyebet.

Egy este a korcsmában azt hallotta, hogy az általános amnesztiát megszavazták és hogy a kommunisták visszatérnek. Ez fölrázta őt kábulatából. Vágyódás ragadta meg, hogy a többiekkel induljon, meglátni az utcát, a hol egykor lakott. Ez eleinte csak ösztönszerű indulat volt; de a vagonban már forrott agya. Eszébe jutott, hogy most már ő is mutatkozhatik fényes nappal és visszatérhet feleségéhez, gyermekéhez. Szíve tele lett reménnyel: szabad volt, nyíltan keresheti családját és az a hit érlelődött meg benne, hogy meg fogja találni Féliciet és Louiset régi lakásukon az Envierges-utczában, a terített asztal mellett, mintha várnák őt. Mindent ki lehet majd magyarázni, mint valami igen egyszerű félreértést. Fölmegy a városházára, megmondja, hogy kicsoda, azzal családi élete csakugy fog folyni, mint azelőtt. Párisban az északi pályaudvar tele volt zajongó sokasággal. Mikor az utasok kiszálltak, örült lelkesedés támadt: kalapok lengtek a levegőben és a nagyra tátott szájak mind egy nevet ordítottak. Damour megrettent. Nem értette, mi történik. Azt képzelte, hogy ez a sok ember mind az ő üdvözlésére tódult ide. Majd megértette, kinek a nevét üvöltik. Ugyanazon a vonaton a kommün egy híres száműzött tagja érkezett meg, kit a nép ovációban részesített. Damour látta ez urat, mikor elhaladt; igen elhízott volt, ajakán mosolygás ült és szeme könybe lábadt a meghatottságtól. Mikor a hőst beültették egy bérkocsiba, a sokaság ki akarta fogni a lovat. Az emberek mód nélkül tolongtak; az élő áradat besodródott a Lafayette-utczába és a fejek tengerében még soká látszott a lassan haladó bérkocsi, mely olyan volt, mint egy diadalszekér. A tönkrelökdösött, összenyomkodott Damour pedig alig tudott kijutni a külső boulevardokon. Ő reá senki sem hederített. Versailles, a rabszállító hajó, Nouméa és minden szenvedése eszébe jutott és megszólalt egy keserű felzokogásában.

De kint a külső boulevardokon megindulás fogta el. Mindent elfelejtett. Ugy rémlett neki, mintha csak az imént járt volna a városban, valamely munkája végett és aztán békén térve haza az Envierges-utczába. Életének tiz éve oly teljesen és oly zavarosan támadt föl benne, hogy olybá tekintette, mintha ez az idő közvetlenül mögötte volna itt az utcán. Mindazáltal meglepetve látta, hogy sok dolog nincs már úgy, mint volt régen, mikor ő csöndesen hazafelé szokott mendegélni.

A külső boulevardok kiszélesedtek: meg-megállt, elolvasta az utczák nevét és elbámult, hogy most itt találja ezeket a régi táblákat. Nem örvendett, hogy lába ismét e rég óhajtott földet tapodhatja. Elérzékenyedés és sejtelmes nyugtalanság elegyedett össze lelkében; az ismeretlen-től való félelem, a régi dolgok láttára, melyeket újra megpillantott. Zavarodottsága nőttön-nőtt, mikor közeledett az Envierges-utczához. Ellágyult, szeretett volna nem menni tovább; mintha csak valami nagy szerencsétlenség várt volna reá. Minek is tér vissza? És mit fog otthon csinálni?

Az Envierges-utczában vagy háromszor ment el a ház előtt, de nem mert bemenni. Szemben a szenes bolt nem volt meg többé; helyét gyümölcs-kereskedés foglalta el és a küszöbön álló

asszony oly jólétnek örvendőnek és oly elbizakodottnak látszott, hogy Damour nem bátorított kérdést intézni hozzá, mint eleinte akarta. Jobbnak vélte, ha egyszerre tud meg mindent és a házmesterhez folyamodik. Hányszor ment végig egykor ezen a kis akácza-soron: megzörgetni az ajtó ablakát.

- Itt lakik Damourné asszonyság?

- Itt nem lakik... nem ismerem.

Az ember meredten állott. A házmesterné, a régi rengeteg kövér személy helyett, egy kis ösztövé, házsártos asszony volt, ki gyanakodva nézett rá.

- Damourné most tiz éve ott hátul lakott, szólta ismét a munkás.

- Most tiz éve! kiáltott a házmesterné. Sok víz lefolyt azóta a Szajrán!... Mi csak januárius óta vagyunk itt.

- Damourné talán itt hagyta a címét?

- Nem hagyott itt semmit. Sohsem hallottam róla.

És mikor az ember csak nem tágitott, a házmesterné megharagudott és azzal fenyegetőzött, hogy elő hívja a férjét.

- Ej, ne ólálkodjék itt!... Ugyis mindig annyian lopóznak ide!

Jacques Damour elpirult és valamit hebegve állt odább, szégyelve rongyos nadrágát és szennyes, ócska zubbonyát. Kint az utcán lesütött fejjel ballagott egy darabig, aztán visszatért, mert nem birt csak így megválni az ő régi otthonától.

Hiszen ez örök istenhozzád lett volna, és ez a gondolat tépte lelkét. Remélte, hogy meg fognak könyörölni rajta és utba igazítják. Föltekintett az ablakokra, vizsgálta a boltokat, hogy tájékozni tudja magát; de a szegény lakók e tanyáin a felmondás mindennapos dolog; és tiz esztendő alatt bizony már más emberek kerülhettek ide. Meg aztán volt benne valami szégyennel vegyes óvatosság, az üzött vad rettegése, mely megremegtette arra a gondolatra, hogy hátha fölismerik. Mire az utca végéig ért, ösmerős arcokat is talált: látta a tratikosnét, a fűszerárust, a mosónét és a péknét, akinél valaha vásároltak. Jó egy negyed óráig járt föl s alá a boltok előtt, habozva, hogy melyikbe kopogtasson be. Ugy küszködött lelki harczában, hogy tetőtől-talpig verejtek lepte el. Végre eltökélte magában, hogy a péknéhez folyamodik: ehhez az aluszékony asszonyhoz, a ki mindig olyan fehér, mintha most bujt volna ki egy lisztes zsákból. A pékné ránézett s nem mozdult pénztára mellől. Persze nem ismert rá a barnabőrű, naptól agyonsült, kopasz emberre, kinek sörtés szakálla egész a szeméig nőtt föl. Ez fölbátorította Damourt. Vett egy zsemlyét és ezt merészelte kérdezni:

- Nem szokott ide járni a boltba egy asszony egy kis leánynyal?... Bizonyos Damourné?

A pékné elgondolkozott, aztán kényes hangon felelt:

- Járhatott ide valamikor... De igen régen. Már nem is emlékszem rá... Nem csoda, hiszen annyian fordulnak meg itt.

Jacques Damournak be kellett érnie ezzel a válasszal. Másnap, harmadnap visszatért és bátrabban kérdezgette az embereket; de mindenütt csak ugyanazt az egykedvűséget, ugyanazt a feledést találta és ugyanazokat az ellentmondó feleleteket kapta, a melyeket először. A sok beszédből csupán az derült ki, hogy Félicie elköltözött onnan, körülbelül két évvel azután, hogy őt Nouméába vitték, vagy is épp akkortájt, mikor ő megszökött. Felesége címét senki sem tudta; némelyek Gros-Caillout, mások Bercyt emlegették. A kis Louisera már nem is emlékeztek.

Mindennek vége volt. Jacques Damour a külső boulevardon leült egy padra és sirt. Eltökélte magában, hogy többé nem is fog kutatni. Az a kis pénz, a mivel hazajött Franciaországba, elfogyott. Egy darabig arra gondolt, hogy visszatér Belgiumba a kőszénbányába, hol oly fekete volt és emlékek nélkül, boldogan élt a föld alatt, mint egy állat. De aztán mégis maradt, nyomorultan, éhesen, mert nem tudott munkát szerezni. Mindenütt visszautasították; azt mondták, hogy nagyon öreg már. Pedig csak ötvenöt esztendő volt. De hetvenesnek látszott, úgy lefogyasztotta tíz év szenvedése.

Mint a kivert kutya oldalgott végig a városon. Napszámot keresett a község alatt fölperzselt paloták építésénél; elvállalt volna olyan munkát is, a melyet rendszerint gyermekekre és nyomorékokra szoktak bízni. Végre egy kőfaragó, ki a városházán dolgozott, megígérte neki, hogy beszerzi bakternek, éjszaka őrizni a szerszámokat. De ennek az ígéretnek a beváltása is késett és Jacques Damour majd éhen halt.

Egy nap a Notre-Dame hidján nézte a víz folyását, ama kétségbeesettek szédületével, a kiket az öngyilkosság gondolata vonz. Visszaszökött a korlától s e mozdulatával majd fölfordított egy arra menő fehér zubbonyos, nagy legényt, a ki elkáromkodta magát:

- A teremtésit!

Damour tátott szájjal meredt az emberre.

- Berru! káldotta végre.

Csakugyan Berru volt; Berru, ki igen kedvezően változott meg, mert virágzó egészségnek örvendezett és megfiatalodott. Damour visszatérte óta gyakran gondolt rá; de hol találja meg a régi pajtást, ki szokása szerint minden héten más hónapos szobában lakott. A piktor tágra nyitott szemmel bámult rá és mikor Damour reszkető hangon megmondta nevét, nem akart neki hinni.

- Ugyan ne izéljen! Az lehetetlen!

De aztán lassankint mégis ráismert és csodálkozásában úgy kiabált, hogy egész egy csödület támadt körülök.

- De hiszen te meghaltál!... Ha én ezt tudtam volna!... Ez mégis nevezetes... Hát csakugyan élsz?

Damour suttogva unszolta, hogy hallgasson. Berru, ki mindezt voltaképp igen mulatságosnak ítélte, végre karonfogta őt és elvezette a Saint-Martin-utcába, egy bormérésbe. És kérdésekkel ostromolta. Mindent egyszerre akart tudni.

-- Várj sort, szólt Damour, mikor leültek egy asztalhoz. Mindenekelőtt: mi van a feleségemmel?

Berru elképedve nézett rá:

- A feleségeddel?

- Azaz, hol a feleségem? Tudod a lakását?

A szobafestő elképedése nőttön-nőtt.

- Hát persze, hogy tudom... De te nem tudod, mi történt?

- Mi történt?

Most Berru felcsattant.

- No ez mégis hallatlan! Hát csakugyan nem tudsz semmit?... Hisz a feleséged férjhez ment!

Damour letette poharát, melyet kezében tartott, de úgy reszketett, hogy a bor ujjai közé csurgott. Megtörülközött a zubbonyába és tompa hangon ismételte:

- Férjhez ment, férjhez ment.. Biztos vagy benne?

- Hogy a ménköbe ne! Meghaltál, hát férjhez ment; ebben ugyan nincs semmi különös... De a dolog mégis szörnyen bolond, mert most föltámadtál.

És míg a szegény ember ott ült, sápadtan, remegő ajkkal, a piktor elmondta neki a dolgot apróra. Félicie most igen boldog. Egy battignollesi mészároshoz, egy özvegy emberhez ment feleségül és most remekül vezeti az üzletet. Sagnard - ez volt a mészáros neve - hatvanesztendő kövér ember, de még mindig jó karban van. Mészárszékük egyike a legelsőeknek a külvárosban. Vörösre festett rostélyai vannak és a czégér két oldalán aranyozott ökörfejek pompáznak.

- És most mi tévő fogsz lenni? kérte Berru, miután mindent elmondott.

A boldogtalan, kit a mészárszék leírása elszédített, tétovázó mozdulattal felelt.

- És Louise? kérdezte aztán egyszerre.

- A leány?... Azt nem tudom... Alkalmast lerázták valamiképp a nyakukról, mert sose láttam őt velük... Visszaadhatják neked, mivel maguknak úgy sem kell. De mi az ördögöt csinálnál te egy huszéves nagy leánynyal? Bizony nem igen látszik meg rajtad, hogy lakodalomba készülsz. Ne vedd rossz néven, de könnyen megeshetnék, hogy az ember egy garast nyomna a markodba az utcán.

Damour lehajtotta a fejét. Valami fojtogatta. Nem birt többé szólani. Berru még egy literrel hozatott és vigasztalni kezdte őt.

- Ej öregem, ha már élsz, hát legalább ne busulj. Hiszen el lehet ezt a dolgot még valami-képpen igazítani. Először is mondd: mihez akarsz fogni?

És a két ember végtelen vitába merült, folyvást ugyanazokat az okokat ismételve. A piktor épp csak azt hallgatta el, hogy mihelyt Damourt elvitték Nouméába, Félicie után vetette magát, fölöttébb csábitván őt a gömbölyű váll. És még mindig neheztelt az asszonyra, a miért Sagnardnak, a mészárosnak adott elsőséget, persze a vagyona miatt. A harmadik liternél aztán felkiáltott:

- Ha én neked volnék, elmennék hozzájuk, szépen beülnék a házba és kitenném a Sagnard szűrét, ha nekem úgy tetszenék... Elvégre is te vagy az ur. A törvény melletted szól.

Damour nemsokára mámoros lett; sápadt arcza lángolt a bortól. Mindig csak azt hajtotta, hogy majd elválík, mit kell tenni. De Berru folyvást ösztökélte, a vállára vert és azt kérdezte tőle: „Férfi vagy-e?” Persze hogy férfi! És mennyire szerette azt az asszonyt! És még most is úgy szereti, hogy akár felgyujtaná Párist, csakhogy megint az övé lehessen. Ugy hát mit vár? Az asszony övé, csak vissza kell venni. A két ember most már nagyon részeg volt és kiabálva beszélt egymás fülébe.

- Megyek! szólt egyszerre Damour, nagynehezen fölkelve.

- Ez már beszéd! Nagy gyávaság is lett volna! harsogta Berru. Megyek veled.

És elindultak Battignolles felé.

III.

A Moines- és Nollet-utcza sarkán levő mészárszék gazdagságra vallott vörös rostélyával és aranyozott ökörfejeivel. A fehér falakon egész fertály marhák lógtak, a bokréta módjára csipkés papirosba foglalt ürüczombok pedig valóságos füzért alkottak. Nagy halmazban állottak a márványasztalokon a különféle fölívágott és kikészített husok: a rózsaszín borjúhus, a biborvörös ürühus, a skárlát marhahus, itt-ott márványosan a zsiradéktól. Minden csillogott: a rézmedenczék, a font kereszttrudja, az akasztóhorgok. Jólét, jó egészség lakozott a márványpadlóju, világos, levegős, nyílt boltban, hol a friss hus kíváncsú szaga érzett és minden ember piros-pozsgás volt.

Hátul, a bejáratnál szemben, Félicie trónolt a magas pénztárban. Üvegtáblák védték a szellőtől. A derült verőfényben s a mészárszék rózsaszín világában csak úgy sugárzott a negyvenévesnél idősbb nők teljes, érett üdeségétől. Bőre tiszta, sima, közepén elválasztott haja fekete, nyaka fehér volt s arczán a jó kereskedőny nyájas, szorgos komolyságával, egyik kezében tollat tartva, a másikkal a pénztárban kotorászva, az üzlet tisztességét és boldogulását jelképezte. A mészároslegények vágták, mérték a húst és kiabálták az árakat; a vevők elhaladtak a pénztár előtt; Félicie, beszédvén tőlük a pénzt, szeretetreméltóan váltott velük egy-két szót. Épp egy kis, beteges arczu nő fizette ki két borjuszület árát, fájdalmas pillantással nézve a husra.

- Nemde tizenöt sou? mondta Félicie. Hát csak nincs jobban, kedves Verniérné asszonyság?

- Jaj, dehogy vagyok! Mindig ez a gyomor? Nem akar semmit megtűrni magában. Az orvos azt mondja, hogy egyek húst: de mikor a hus olyan drága!... Hallotta már, hogy a szenes boltos meghalt?

- Ugyan ne mondja!

- Neki nem a gyomrával, hanem a hasával volt baja... Két borjuszület tizenöt sou! Tessék meghinni, a baromfi olcsóbb.

- Mi bizony nem tehetünk róla, kedves asszonyság. Magunk is alig élünk meg... Mi az, Charles?

Szeme, míg fecsegett és váltott, mindig a bolton járt és észrevette, hogy az egyik legény a küszöb előtt két emberrel beszélget. A legény nem hallotta meg kérdését; hát kikiáltott:

- Charles, mit akarnak?

De nem várta meg a feleletet. A belépő két férfi közül megismerte azt, a ki elől jött.

- Ah, ön az Berru ur!

Nem valami nagyon örült a vendégnek, mert arczát durczásan és egy kissé megvetően huzta össze. A két ember a Saint-Martin-utczából Battignollesig többször megpihent egy-egy bormérésben, az út jó hosszú és mindkettőjüknek kiszáradt a torka a folytonos hangos vitatkozástól. Igen fölhevülteknek látszottak. Damournak nagyot dobbant a szíve, mikor Berru az utczán egy hirtelen mozdulattal megmutatta neki a pénztár üvege mögött ülő szép, fiatal Féliciet: „Ott van ni!” Az lehetetlen; ez alkalmasint Louise, ki annyira hasonló volt anyjához; mert hiszen Félicienek öregebbnek kell lennie. És ez a fényes bolt, a véres husok, a csillogó rezek, meg ez az uriféle, szép ruhás asszony, a ki sok pénz közt kotorász - mindez végét vetette haragjának, bátorságának és megfélemlítette. Szégyelte magát; szeretett volna messze szaladni onnan; elsápadt attól a gondolatától, hogy ő oda bemenjen. Ez a nő nem lesz hajlandó visszafogadni őt, a kinek olyan elkényszeredett a képe, olyan torzonborz a szakállja és olyan piszkos a zubbonya. Megfordult a sarkán és nekivágott a Moines-utczának, hogy ne is találják észrevenni, Berru azonban föl tartóztatta.

- Teringettét! hát vizzé vált minden véred?... Ha én neked lennék, bezzeg megtánczoltatnám azt a ténsasszonyt. Sőt még a vagyonban is osztoznám; igenis, mindennek a felét követelném... Gyere már, te nyulszívű!

És kényszerítette Damourt, hogy menjenek át az utcza másik oldalára. Itt megkérdezte egy legénytől, hogy otthon van-e Sagnard, s mikor hallotta, hogy a mészáros kint jár a vágóhidon, elsőnek ment be a boltba, hogy gyorsan lebonyolítsa a dolgot. Damour szorongva, bátortalanul követte.

- Mivel szolgálhatok, Berru ur? kérdezte Félicie nem valami nyájasan.

- Nekem semmivel, felelt a szobafestő, de a pajtásomnak van valami mondanivalója.

Azzal félrevonult és most Damour szemtől-szembe állt Félicievel. Mikor az asszony ránézett, az ember szörnyű zavarában igazi kinokat szenvedve, lesütötte szemét. Az asszony ajkán az undorodás vonása jelent meg és látszott nyugodt, boldog arczán, hogy mennyire irtózik ettől a nyomorult, vén korhelytől, a kin csak úgy büzlik a szegénység. Csak nézte, nézte szó nélkül, aztán egyszerre elfehéredett és elfojtott sikojjal ejtette ki kezéből a pénzt, mely csendülve hullott be a fiókba.

- Mi baja? Rosszul van? kérdezte Verniérné, ki csupa kíváncsiságból ott maradt.

Félicie intett a kezével, hogy csak hagyjanak neki békét. Nem tudott beszélni. Aztán nagynehezen fölkel és befelé indult az ebédlőbe, melynek ajtaja a bolt végén volt. A két férfi követte őt, bár nem mondta nekik, hogy jöjjenek. Berru gonosz mosolygással ment, Damour pedig folyton a fűrészporral behintett márvány padlóra szegezte szemét, mintha attól félne, hogy elesik.

- Furcsa, furcsa, - mormogta Verniérné, mikor magára maradt a mészároslegényekkel.

A legények abbahagyták a vágást meg a mérést, és meglepett pillantásokat váltottak. De nem akartak véteni a házi rend ellen és egykedvűen folytatták munkájukat, nem felelve az asszonynak, a ki elment két borjuszeletével és mogorván fürkészőn nézett a mészárosokra.

Félicie úgy vélte, hogy az ebédlőben sincsenek eléggé maguk. Kinyitott egy ajtót és a két embert bevezette a hálósobába. Ez a szoba igen rendes és csendes volt; az ágyon és az ablakon fehér kárpit, a falon aranyozott, nagy óra, a butorok mind szép fényes mahagoni-fa és sehol egy porszem. Félicie lerogyott egy kék ripsz zsöllyeszékbe és csak azt hajtotta:

- Hát te vagy az?... Te vagy az?

Damour nem tudta, mit mondjon. Körüljártatta pillantását a szobán és nem mert leülni, mert a székek nagyon szépek voltak. Tehát megint csak Berru szólalt meg:

- Már két hét óta keresi önt... Most találkozott velem és én ide vezettem őt.

Aztán, mintha mentegetőzni akart volna, még ezt mondotta:

- Nem cselekedhettem másképpen. Régi pajtásom és megesett rajta a szívem, mikor így el-koldusodva láttam.

Félicie most már magához tért egy kicsit. Hiszen ő volt hármójuk között a legokosabbik. Ki akart bontakozni e türehtetlen állapotból és azt kérdezte:

- Hát mit akarsz, Jacques?

Az ember nem felelt.

- Igaz, hogy férjhez mentem. De nem tehetek róla. Holtnak hittelek és te nem világosítottál föl.

Damour végre megszólalt:

- Irtam neked.

- Bizonyisten nem kaptam meg a leveleidet. Te ismered engem, tudod, hogy nem szoktam hazudni... És nézd, itt az írás a fiókban.

Sebbel-lobbal vett elő a szekrényből egy papirost és odaadta Damournak. Az ember bután pillantott bele. A saját halottas levele volt.

- Mikor magam maradtam a világon folytatta az asszony, nem utasítottam vissza a kérőt, aki meg akart menteni a nyomoruságtól... Ez az én egész hibám. Elcsábított az a gondolat, hogy még boldog is lehetek. Hát vétek ez?

Az ember lehajtott fővel hallgatta; még alázatosabban, még zavartabban, mint maga az asszony. De végre fölpillantott:

- És a leányom?

Félicie ismét remegni kezdett.

- A leányod?... dadogta. Nem tudom hol van, nálam nincs.

- Hogyan?

- A nénémhez küldtem... De onnan megszökött és rossz életre adta magát.

Damour hallgatott egy darabig, oly nyugodtan, mintha nem értette volna meg, mit mondtak. Aztán egyszerre akkorát csapott öklével a szekrényre, hogy a márványon táncolni kezdett egy csigabigából csinált skatulya. De nem volt ideje szólani, mert feltárult az ajtó és két gyermek, egy hatéves fiúcska, meg egy négyesztendős kis leány rohant be, nagy örömmel ugorva Félicie nyakába.

- Édes kis mama, kint voltunk a kertben, az utca végén... De Françoise azt mondta, hogy már haza kell jönni... Jaj, mennyi homok van ott, a vizen pedig csirkék uszkálnak...

- Jó, jó, most csak hagyjatok békémet, szól az anya mogorván.

Aztán rákiáltott a cselédre:

- Vigye vissza őket, Françoise... Szamárság ilyenkor haza jönni.

A gyermekek nagy busan indulnak kifelé. A cseléd pedig megsértődve az asszonyság hangjától, felboszszankodott és tuszkolta őket. Félicie szörnyen megrémült arra a gondolatra, hogy Jacques elrabolja a gyermekeket: fölkapja őket és elszalad velük. Berru, akit meg sem kínáltak üléssel, kényelmesen elnyújtózott egy zsöllyeszékben és ezt sugta a barátja fülébe:

- Ezek a Sagnard-gyerekek... Ugy-e szépen növekednek?

Mikor az ajtó bezárult, Damour még egyet ütött öklével a szekrényre és fölkiáltott:

- Nem addig van az! Nekem a leányom kell és azért jöttem ide, hogy elvigyelek téged.

Félicie hidegen szólt:

- Ül le és beszéljünk okosan. A lárma nem használ... Hát értem jöttél?

- Igenis értem és azonnal velem fogsz jönni... Én vagyok az igazi férjed. Nem hagyom a jussomat!... Ugy-e, Berru, ez az én jussom?... Hát csak öltözz fel szépen, ha nem akarod, hogy az egész világ megtudja históriánkat.

Az asszony rátekingett és feldult arcza önkéntelenül azt mondta, hogy nem szereti többé ezt a nyomorult vén embert és fél, irtózik tőle. Hogyan, ő, a szép fehér, kövér asszony, ki már úgy megszokta a polgári élet gyönyörűségeit, újra kezdje a régi szegény, keserves életet, ezzel a kisértettel!

- Hát nem akarsz velem jönni, szólt Damour, megértve Félicie arcának beszédét. Persze, megszoktál már ott ténsasszonykodni a pénztárban; nekem pedig nincs olyan szép boltom, se pénzes fiókom, amiben kedvedre gazdálkodhatsz... Meg vannak kis gyermekeid, kikre úgy látszik, több gondot viselsz, mint Louisera. Mikor oda van a leány, az apa se kell, ugy-e?... De én azt nem bánom. Velem fogsz jönni és ha nem jössz, fölmegegyek a kapitányságra, hogy csendőrökkel vitessenek hozzám... Ugy-e Berru, az jussom nékem?

A szobafestő helyeslően intett. Ez a jelenet fölöttébb mulattatta őt. De mikor látta, hogy a saját kiabálásától megrészegeedett Damour dühöng, Félicie pedig zokog és az ájulás szélén van, eszébe jutott, hogy ő most igen szép szerepet játszhatik. Közbelépett és ékesen mondá:

- Persze, persze, hogy jussod. De mégis meg kell fontolni a dolgot... Én mindig szerettem a tisztességet mindenben... Döntés előtt illenék beszélni Sagnard urral s mivel ő nincs itthon...

Megszakította beszédét, aztán elváltozott, színlelt meghiúsultságtól remegő hangon folytatta:

- Csakhogy az én pajtásom nem ér rá... helyzetében keserves a várakozás... Ah, kedves asszonyság, ha tudná, mennyit szenvedett... Most meg nincs egy fityingje, majd éhen halt, mert mindenütt elutasítják... Mikor az imént találkoztam vele, megvallotta, hogy tegnap óta nem evett.

Félicie félelme hirtelen elérzékenyedéssé vált. Nem birta visszafojtani könnyeit. Végtelen szomorúság és sajnálkozás fogta el. Csak annyit birt mondani:

- Bocsáss meg nekem, Jacques!

Aztán, mikor egy kicsit összeszedte magát, így szólt:

- Ami megtörtént, azon már nem lehet segíteni. De azt nem viselhetem el, hogy nyomorogj... Engedd meg, hogy segítsek rajtad.

Damour dühös mozdulattal tiltakozott.

- Biz igaz a, mondta Berru élénken, van itt elég minden, hogy a feleséged ne ereszsen el üres hassal... Ha pénz épp nem is kell, legalább elfogadhatsz egy kis ajándékot... Ugy-e asszonyság, ad neki egy darab hust, hogy levest főzzön magának belőle?

- Hogyne, hogyne, Berru ur!

Jacques Damour azonban csak egyre dőngette a szekrényt:

- Köszönöm szépen, nekem nem kell semmi.

Aztán farkasszemet nézett a feleségével:

- Nekem csak te kellesz és el is vislek... Süsd meg a husodat!

Félicie meghátrált rémületében és irtózatában. Damour most borzasztó mód feldühödött; azzal fenyegetődzött, hogy mindent összetör-zuz és ocsmányan káromkodott. Tudni akarta leánya czimét; megrázta a zsöllyében ülő asszonyt és azt kiabálta, hogy eladta Louiset. Félicie, el-tompulva a történetektől, nem védekezett, csak lassu hangon ismételte; hogy nem tudja a leánya czimét; de a rendőrségen minden bizonynyal meg fogják mondani. Végre Damour, ki leült egy székre, esküdözve, hogy nem tágit onnan, hirtelen felugrott és még egyet ütött a szekrényre, dühösebbet, mint valaha:

- Jól van, a teremtesít, hát megyek innen... De csakis azért, mert nekem úgy tetszik... Ne félj, visszajövök. Visszajövök, mikor itt lesz az urad s aztán majd elintézem vele, meg veled az egész dolgot... A kölykekét meg mindent!... Ne félj, látjuk még egymást.

Öklével fenyegetőzve ment ki. Bizonyos megnyugvást szerzett neki, hogy így járt el. Berru hátra maradt egy kicsit és mód nélkül gyönyörködve a történetekben, békéltető hangon mondta az asszonynak:

- Ne féljen, nem hagyom őt magára... Elejét kell venni a szerencsétlenségnek...

Még azt is megmeréselte cselekedni, hogy megfogta Félicie kezét és csókot czuppantott rá. Az asszony hagyta; meg volt törve. Ha férje karon ragadja, szó nélkül ment volna vele. De mégis hallgatta a két ember lépteit, a mint végigmentek a mészárszéken. Az egyik legény épp egy fertály báránnyt tagolt föl bárdal. Különböző hangok számokat kiabáltak. - Jó házi-asszonyi ösztöne odavonzotta őt a pénztárba, a szép tiszta üvegtáblák mögé. Igen sápadtan, de igen nyugodtan ült le, mintha semmi sem történt volna. És azt kérdezte:

- Mennyi marad?

- Hét frank ötven.

Belenyult a fiókba és visszaadott a pénzből.

IV.

Másnap Damourt szerencse érte: a kőfaragó beszerezte őt bakternek a városháza építéséhez. És így történt meg, hogy a jó ember épp azt az épületet őrizte, a melynek felgyújtásában azelőtt tiz évvel részt vett. Dolga egyébiránt könnyű volt; azok közül a munkák közül való, amelyek elbutítják és elszibbasztják az embert. Éjszaka az állványok körül ténfergett, fülelt minden zajra és néha elaludt a cementes zsákokon. Esze ágában sem volt, hogy Batignolles-ba menjen. De egy nap, mikor Berru ebédet fizetett neki, a harmadik liternél kijelentette, hogy holnap lesz a nagy sor. Másnap azonban nem is mozdult a városháza mellől. És ez aztán rendesen így volt; csak akkor hőködött és csak akkor sürgette a jussát, mikor berugott. Józanságában komoly, gondolkodó és szinte szégyellős volt. A szobafestő végre csufolta őt; azt mondta, hogy nem férfi. Jacques Damour ilyenkor eltöprengett magában és azt mondta:

- E szerint megöljem őket?... Csakhogy ez több ám kettőnél!

Egy este már elment egész a Moncey-térig; aztán jó egy óráig üldögélt egy padon és végre visszatért az építkezéshez. Másnap úgy rémlett neki, mintha leányát látta volna végigrobogni a városháza előtt, elnyulva a hintó vánkosain. Berru erre vállalkozott, hogy huszonnégy óra alatt megszerzi Louise címét. De Damour azt mondta, hogy mire való volna az? Mindazáltal mégis föllázadt arra a gondolatra, hogy hátha csakugyan az ő leánya volt az a szép fehér-személy, aki gyönyörű ruhában, két szürkével hajtattott végig az utcán. Egyre szomorubb lett. Vásárolt egy nagy kést és mutogatta pajtásának, hogy ezzel fogja lemészárolni a mészárost. Tetszett neki ez a mondás; egyre hajtotta, tréfásan, nevetve:

- Lemészárolom a mészárost... Ma nekem, holnap neked.

Berru erre órákig magyarázta neki egy temple utcai kocsmában, hogy nem kell lemészárolni senkit. Nagy számárság volna az és csak magának ártana vele. Megragadta két kezét és meg akarta esketni, hogy nem követ el semmi bolondságot. Damour azonban makacsul mindig csak így tréfálkozott:

- Ma nekem, holnap neked... Lemészárolom a mészárost.

Nap nap után mult és mégse mészárolta le.

Végre történt valami, a minek siettetnie kellett volna a katasztrófát. Damourt elcsapták a városházától, mint hasznavehetetlent. Egy viharos éjszakán el talált aludni és a szerszámok közül elloptak egy lapátot. Megint az éhhalállal küzdve vánszorgott az utczákon. Koldulni még röstelt és lángoló szemmel nézett a pecsenyéboltokba. A nyomoruság azonban nemhogy izgatta volna, hanem még eltompította. Összegörnyedt, buslakodott. Szinte azt hihette volna az ember, hogy azért nem megy Batignollesba, mert nincs módjában tiszta zubbonyt váltani

Batignollesban Félicie folytonos rettegés között élt. A Damour látogatása után való este nem mert szólni Sagnardnak; másnap pedig, bánván tegnapi hallgatását, lelkifurdalást érzett és nem volt többé ereje elmondani a történeteket. Ezért minden áldott nap remegve várta első férjének megjelentét és iszonyu jelenetektől tartott. Az volt a legrosszabb, hogy a mészárszékekben is alkalmasint gyanítottak valamit; mert a legények csufondárosan vigyorogtak, Verniérné pedig, ki minden nap eljött az ő két borjuszeletéért, fölöttébb különös módon vette el a visszajáró pénzt.

Félicie egy este végre Sagnard nyakába borult és nagy zokogva mindent megvallott neki. Azt mondta, amit Damournak mondott: hogy ő nem tehet semmiről sem, mert aki meghalt, az ne támadjon föl. Sagnard, ki hatvanéves létére is még igen jó karban lévő legény és derék ember volt, vigasztalta őt. Hát biz ez különös egy történet, de majd csak elcsinálódik valahogy. Hiszen nincs a világon dolog, amit ne lehessen eligazítani. Pénzes, megállapodott ember lévén, főképpen a história érdekes volta izgatta őt. Látni fogják azt az eleven halottat és beszélni fognak vele. Szörnyű kíváncsi volt a dologra s mikor az első férj egy egész hétig nem mutatkozott, azt mondta a feleségének:

- Ejnye, hát felénk se néz?... Ha tudod, hol lakik, hát elmegyek hozzá.

És mikor az asszony csitította, így szólt:

- Csakis miattad, lelkem... Mert látom, hogy nincs nyugtod. Elvégre is legokosabb elrendezni a dolgot.

Félicie csakugyan soványodásnak indult, szüntelenül rettegván a fenyegető drámától. Egy nap a mészáros épp összeszidta egyik legényét, amért nem tett friss vízbe egy beáztatott borjufejet, mikor előrohant az asszony és halálra váltan dadogva:

- Itt van!

- Helyes! szólt a mészáros, tüstént lecsillapodva. Vezesd be az ebédlőbe.

Azzal, mintha nem is volna olyan sietős a dolga, megint a legényhez fordult:

- Mossa ki a kutnát, mert elromlik.

Aztán bement az ebédlőbe, hol Damour és Berru volt. Pusztán véletlen, hogy együtt jöttek. Berru a Clichy-utczában találkozott Damourral; észre sem igen akarta venni, röstelvén, hogy ily nyomoruságban látja. De mikor megtudta, hogy pajtása Sagnardékhöz megy, szemrehányásokat tett neki, mert ez a dolog némiképpen őt is illeti. Csitította Damourt; a lelkére beszélt, hogy ne kövessen el bolondságokat; utját állta és el akarta venni tőle a kést. Damour azonban nem tágitott. Megbikacsolta magát és mindenre csak azt mondta:

- Hát jer velem, ha kedved tartja, de ne avatkozzál semmibe.

Az ebédlőben Sagnard elébe állt a két embernek. Félicie szobájába menekült, magával vivén gyermekeit. És a kétszer ráfordított záru ajtó mögött kétségbeesetten leült, magához szorítva csemetéit, mintha védené őket. Hegyezte aggodalomtól zugó fülét, de még nem hallott semmit, mert a szomszéd szobában a két férj zavarodottan és némán nézett egymásra.

- Hát az ur az? szólt végre Sagnard, csak azért, hogy mondjon valamit.

- Igenis, én vagyok az, felelt Damour.

És igen csekélynek érezte magát, látván, hogy Sagnard milyen helyre legény a talpán. Alig hihetnék többnek ötven évesnél; szép, piros-pozsgás, beretváltképű, bőrig nyirott haju ember volt. Amint ott állt, ingujjban, hófehér nagy kötővel: igazán csak úgy sugárzott a jókedvtől és az ifjúságtól.

- Én, mondá Damour tétovázva, voltaképpen nem az urral, hanem Félicievel akarok beszélni.

Sagnard most már szembe mert szállani a jövevénynyel:

- Ej, földi, legjobb, ha kimagyarázzuk a dolgot. A patvarba is, mi kettőnknek nincs bajunk egymással. Mi az ördögnek vesznénk össze, mikor egyikünk se hibás?

Damour, lehajtva fejét, konokul az asztal egyik lábát nézegette és tompa hangon szólt:

- Én nem haragszom az urra; hagyjon engem békén, menjen innen... Én Félicievel akarok beszélni...

- Olyan nincs, mondá a mészáros nyugodtan. Nem akarom, hogy megint megbetegítse őt, mint a multkor... Beszélhetünk mi nélküle is... Ha az ur okosan viseli magát, nem lesz semmi baj. Mivel azt tetszik mondani, hogy még mindig szereti őt, fontolja meg a dolgot és cselekedjék úgy, a hogy neki legjobb.

- Hallgasson az ur! vágott közbe Damour felfortyanva. És ne avatkozzék az én dolgomba, mert megkeserüli.

Berru, azt hívén, hogy most mindjárt a késre kerül a sor, nagy vitézül a két ember közé vetette magát. De Damour ellökte.

- Eredj a pokolba... Mi a fenétől félsz, te számár!

- Lassan a testtel! szólt Sagnard. Mikor az ember haragszik, nem tudja mit teszen... Igérje meg az ur, hogy nem csinál semmi bolondot, ha behivom Féliciet... Hiszen tudja, hogy milyen gyöngeszivű... Elvégre is nem akarjuk őt megölni, se az ur, se én... Hát nem fog bakafántoskodni?

- Ej, ha bakafántoskodni jöttem volna ide, azon kezdem, hogy megfojtom az urat!

És ezt oly mély fájdalommal mondta, hogy a mészáros igen meghatódott.

- Akkor hát behivom Féliciet, szólott. Én igazságos ember vagyok; fel tudom fogni, hogy meg akarja vele háyni-vetni a dolgot. Ez elvégre is az ur jussa.

Az ajtóhoz ment és bekopogtatott:

- Félicie! Félicie!

Odabent azonban nem mozdult semmi, mert az asszony, dermedten a találkozás gondolatától, a székhez növe szoritotta keblére gyermekeit. A mészáros végre türelmetlenkedni kezdett:

- Félicie, gyere hát... Ne bolondozzál. Ez az ur megígérte, hogy nem csinál semmi galibát.

Végre a kulcs megfordult a zárban s az asszony megjelent a küszöbön; de gondosan bezárta maga után az ajtót, hogy gyermekei bátorságban legyenek.

Megint hosszú szégyenlős hallgatás következett. Most kezdődött a nagy sor, mint Berru szokta mondani.

Damour végre lassan, zavartan beszélni kezdett, míg Sagnard az ablak mellett állva, fölemelte egy ujjával a kis fehér firhangot és úgy tett mintha kifelé nézne, mutatni akarván, hogy ő mindig nagylelkűen szokta magát viselni.

- Hát Félicie, te tudod, hogy én sose voltam rossz ember... És ezentul se leszek az. Eleinte le akartalak mindnyájatokat mészárolni; de aztán eszembe jutott, hogy annak nem volna semmi haszna... Legjobb, ha rád bízom a választást. Mi azt fogjuk cselekedni, amit te akarsz. A bíróságok nem segíthetnek rajtunk; ezért legokosabb, ha megmondod: melyikünk kell neked... Felelj... Kivel akarsz tartani?

Az asszony nem tudott felelni. Megindulás szoritotta össze a torkát.

- Jól van, folytatta Damour, ugyanazon a tompa hangon, értem, kivel tartasz... Mikor ide jöttem is tudtam, hogy ez lesz a vége... És én nem haragszom rád; igazat adok neked. Én tönkre mentem, nincs semmim s már nem is szeretsz többé; vele meg boldogulsz, nem is szólva arról, hogy itt van a két kis gyerek is...

Félicie szörnyen sirt.

- Kár sirnod, hiszen nem szemrehányásképpen mondom ezeket... Mindennek így kellett történnie, ez az egész... Csak azért jöttem ide, hogy megmondjam neked, hogy miattam nyugton alhatsz. Most, hogy választottál, nem fogok neked alkalmatlankodni többé... A dolognak vége; nem hallasz rólam ezentul ez életben.

Azzal kifelé indult, de a fölöttébb elérzékenyedett Sagnard utána kiáltott:

- Ej, az ur mégis derék ember!... Nem szabad így elválnunk. Ebédeljen legalább velünk.

- Köszönöm, de nem lehet.

Berru, ki úgy vélekedett, hogy mindez igen mulatságosan végződik, mód nélkül megbotránkozott, mikor pajtása nem fogadta el a meghívást.

- Legalább hörpentsünk egyet, szólta ismét a mészáros. A patvarban is, azt csak megengedi, hogy megkináljuk egy pohár borral?

Damour szabódott egy darabig. Csöndesen végig jártatta pillantását a fehér tölgyfával butorozott szép, tiszta ebédlőn; aztán szeme megakadt Félicien, ki könnyekben uszva, némán könyörgött neki.

- Jó, hát nem bánom, szólta végre.

Sagnard mód nélkül megörült.

- Hamar poharakat, Félicie, kiáltotta. A cselédre nincs szükség... Négy poharat. Mert neked is kell koczcintanod... Az mégis derék, hogy nem tetszett visszautasítani a meghívást... Nem is tudja, mily nagy örömet szerzett nekem, mert én szeretem a jószívű embereket, magának pedig, bizony isten, jó a szive!

Ezalatt Félicie idegesen kereste a szekrényben a poharakat és a bort. Annyira fejét vesztette, hogy nem talált meg semmit. Végre Sagnard volt kénytelen segítségére menni. Mikor a poharakat megtöltötték, az asztal körül ülő társaság koczcintott.

- Isten éltesse.

Damour, ki Féliciével szemben ült, kénytelen volt messze kinyújtani a karját, hogy elérhesse az asszony poharát. Némán néztek egymásra és szemükben volt egész multjuk. A nő annyira reszketett, hogy az üveg érintkezése hasonlított egy lázas beteg fogának vaczogásához. Nem tegeződtek többé, meghaltak egymásra nézve, s már csak az emlékezetben éltek.

- Isten éltesse!

És míg mind a négyen ittak, a nagy csöndességben, a szomszéd szobából gyermekek lármája hallatszott be. Az apróságok bujósdit kezdtek játszani és sikongatva, kaczagva kergetőztek. Majd megzörgették az ajtót:

- Mama, mama!

- Most pedig isten áldja mindnyájukat, - mondta Damour, az asztalra téve poharát.

Azzal elment. Félicie mereven állva, sápadtan nézte távozását, Sagnard pedig udvariasan kikísérte az urakat, egész a kapuig.

V.

Damour kint oly sebesen indult utnak, hogy Berru alig birt vele lépést tartani. A piktor dühös volt. Mikor pajtása a boulevardon végre fáradtan rogyott le egy padra, és sápadtan, meredt szemmel bámult maga elé, kiontotta minden mérgét. Hát ő legalább is felpofozta volna a ténsurat, meg a ténsasszonyt. Felháborodott azon, hogy egy férj így szó nélkül engedi át a feleségét másnak. És maga számára ki se köt semmit. Ez nagy pipogyaság volt, hogy erősebb szót ne használjon. Példa gyanánt felhozott egy kommunistát, aki Uj-Kaledóniából visszatérve, feleségét egy tőkepénzessel együtt élve találta; most a két ember és az asszony egy földél alatt laknak, igen jó egyetértésben. El kell az ilyen dolgot igazítani és nem szabad tünni, hogy baleknek fogják az embert; mert az csakugyan nagy balekség volt!

- Te ezt nem éred föl észszel, felelt Damour. Eredj tőlem, te sem vagy jó barátom.

- Mit, én nem vagyok a te barátod? Mikor majd négy felé szakadtam érted!... Legyen eszed. Gondold meg, mi lesz belőled? Senkid nincs a világon, ki vagy dobva az utcára, mint a kutya és éhen veszel, ha én nem segítek rajtad. Hogy én nem vagyok neked jó barátod! Hiszen ha én is elhagylak, bátran meggebedhetsz!

Damour kétségbeesett mozdulattal felelt. Valóban nem tehetett egyebet, mint a vízbe ugrani, vagy bekísértetni magát.

- No hát, folytatta a szobapiktor, én olyan jó barátod vagyok, hogy elvezetlek valahova, ahol meghuzhatod magadat.

Aztán hirtelen elhatározással fölkel és előretuszkolta pajtását, ki zavarodottan hebegte:

- Hová? Hová?

- Majd meglátod... Ha nem akartál ebédelni a feleségednél, hát fogsz ebédelni másutt. Jegyezd meg, hogy nem engedlek két ostobaságot elkövetni egy nap.

Gyorsan mentek végig az Amsterdam-utczán. A Berlin-utczában a szobafestő megállt egy kis palota előtt, becsöngetett és az ajtót nyitó inastól azt kérdezte, hogy otthon van-e Souvignyné ő nagysága. És mikor az inas ötölt-hatolt, így szólt:

- Mondja csak neki, hogy Berru van itt.

Damour gépiesen követte őt. Ez a váratlan látogatás, ez a fényes palota végképpen megzavarta fejét. Fölment. Aztán egyszerre egy igen csinos, szőke, csipkeotthonkába öltözött fiatal kis asszony karjai közt volt.

- A papa, a papa! kiáltott a nőcske. Milyen derék, hogy végre rászánta magát!

Jó leány létére nem törődött az öreg ember fekete zubbonyával és boldogan tapsolt a gyermeki szeretetnek e hirtelen rohamában. Apja nagy elképpedésében nem is ösmert rá.

- De hiszen ez Louise! mondta Berru.

Ekkor aztán Damour dadogni kezdett:

- Valóban... Kegyed igen szives...

Nem merte leányát tegezni. Louise leültette őt egy kanapéra és csöngetett, hogy ne bocsássanak be senkit.

Az öreg pedig elérzékenyedve nézte a kasmirral kárpitozott, gazdag butorzatu szobát. Berru diadalmasan ütött a vállára:

- Nos még mindig mondd, hogy nem vagyok jó barátod? Tudtam én azt, hogy szükséged lesz a leányodra. Megszereztem hát a címét és elmondtam neki, mi történt veled. Tüstént sürgette, hogy hozzalak ide.

- Persze, szegény jó papám! szólt Louise édeskésen. Pedig a köztársaságtól irtózom. A kommunisták mind piszkos emberek és tönkre tennék a világot, ha hagynák őket!... De te az én kedves papám vagy. Emlékszem, mint szerettél, mikor kis koromban beteg voltam. Megládd, igen jól meg fogunk egyezni, csak politikáról ne beszéljünk soha... Mindenekelőtt pedig ebédeljünk. Ah, be derék dolog ez!

Szinte ölébe ült a munkásnak, reá nevetve fényes szemével és érintve őt selymes, szőke hajával. Az öreg csakhamar azt érezte, hogy boldogság veszi körül. Eleinte vissza akarta utasítani a meghívást, mert nem tartotta a becsülettel megegyeztethetőnek, hogy e házban egyék. De nem volt meg többé benne az az energia, mint mikor az imént távozott a mészároséktól, az utolsó koczcintás után, vissza sem tekintve többé. Leánya igen kedves volt és kis fehér kezével visszatartotta őt.

- Hát itt maradsz? kérdezte Louise többször is.

- Maradok, mondta végre Damour és két könnycsepp futott végig inségtől beesett arczán.

Berru úgy ítélte, hogy barátja igen okosan viseli magát. Mikor az ebédlőbe mentek, egy inas jelteni jött a nagyságának, hogy az ur itt van.

- Nem fogadhatom őt, felelt nyugodtan Louise. Mondja neki, hogy az apám van nálam. Holnap délután hat órákor szívesen látom.

Az ebéd pompás volt. Berru oly hallatlan mókázást vitt véghez, hogy Louise nem tudott hova lenni nevetében. Visszaképzelte magát szülőházába. Damour sokat evett s a fáradtság, meg az étel egész elnehézkcsitette: de azért mindig gyöngéden mosolygott, mikor leánya pillantása találkozott az övével. Csemegénél édes, pezsgő bort ittak, mely mindhármuknak fejébe szállt. És mikor a cselédek kimentek, az asztalra könyökölve a mult dolgait hányták-vetették meg mámoruk melankóliájával. Berru cigarettet sodrott, melyet Louise, szemét félig behunyva, álmodozva szitt el.

Majd saját emlékeibe mélyedt és emlegetni kezdte szeretőit, az elsön, egy nagy fiatal emberen kezdve. Aztán igen kemény ítéletet mondott édes anyjáról.

- Feléje se megyek, szólt, mert nem tisztességesen viseli magát. Kedves papám, ha akarod, szemtől-szembe is megmondom neki, hogy mit tartok róla, a miért téged oly csuful elhagyott.

Damour azonban komolyan kijelentette, hogy Félicie ő reá nézve többet nem él a világon. Louise egyszerre föluggott:

- Igaz, mutatok neked valamit, aminek meg fogsz örülni.

Kiszaladt és rögtön vissza is tért, szájában a cigarettel és odaadott atyjának egy régi, megsárgult, gyűrött szélű fotografiát. A munkás megrendülten szegezte szemét a képre és azt hebegte:

- Eugène, szegény Eugèneem!

Aztán átadta a képet Berrunak, ki szintén meghatódott és azt mondta:

- Igen hü fotografia.

Louise, mikor az ő kezébe került a kép, egy pillanatig nézte, de aztán sirva fakadt és visszaadta apjának:

- Óh, még emlékszem rá! Olyan csinos fiu volt...

És most mindhárman elérzékenyedvén, együtt sirtak. Az arczkép még kétszer járta körül az asztalt, megható reflexiók között. A levegő bizony nagyon megsáppasztotta a fotografiát; a nemzetőri egyenruhás Eugène már csak olyan volt, mint egy árnyék. De az apa megfordítva a képet, ott találta, amit egykor rá irt: „Megbosszullak”; és feje fölött egy csemegés késsel hadonászva, újra megesküdött:

- Igenis, megbosszullak!

- Mikor láttam, hogy a mama rossz utra tér, beszélte Louise, nem akartam nála hagyni szegény bátyám arczképét. Egy este elcsentem tőle. Most a tied papa. Neked adom.

Damour poharához támasztotta a fotografiát és folyton nézte. De végre más fontos dologra tért át a beszéd. A jószívű Louise ki akarta menteni apját a nyomorúságból. Eleinte azt mondta, hogy magához veszi. De hát ez lehetetlen volt. Majd egy jobb ötlete támadt. Azt kérdezte atyjától: nem vállalná-e el a felügyelőséget Mantes mellett egy kis birtokon, melyet ő egy urtól kapott ajándékba. Van ott egy szép kis ház, amelyben havi kétszáz frankból szépen el lehet éldégléni.

- Hogyne! hisz ez valóságos paradicsom, kiáltott Berru, pajtása helyett ő fogadván el az ajánlatot. Ha el találod magadat unni, majd kilátogatok hozzád.

A következő héten Damour elhelyezkedett leánya birtokán és most ott él olyan nyugalomban amilyent csakugyan megérdemelt a gondviseléstől, annyi viszontagság után. Hízik, piros-pozsgás kezd lenni, tisztos polgári ruhában jár, és olyan jó becsületes képe van, mint egy kiszolgált katonának. A parasztok nagyokat köszönnek neki. Ő pedig vadászattal és horgászással tölti idejét. Gyakran látni őt déltájt az országúton, mikor nézegeti, hogy áll a vetés; és nyugodt lelkiismeretű, mint az olyan ember, aki világéletében senkit sem károsított meg, és vénségében megérdemelt nyugalomát élvezzi. Ha leánya kijő az urakkal, kellő tiszteletben részesül. De csak akkor van igazi vigság, ha Louise néha maga szökik ki. Ilyenkor együtt reggeliznek a kis házban és az apa dajka módra kényezteti gyermekét, imádattal határos csodálkozással nézi szép ruháit. Pompások ezek a reggelik; jó falatokról maga az öreg gondoskodik, nem is említve a csemegét, süteményt, a czukrot, melyet Louise a zsebében hoz.

Damour nem óhajtotta többé viszontlátni feleségét. Az ő mindene a leánya, aki megkönyörült öreg apján és örül neki, büszkélkedik benne. Nem tett lépést arra nézve sem, hogy visszavonassa holtta nyilvánítását. Minek volna bolygatni az irattárakat? Annál nyugodtabban élhet, hogy ez így van. Szépen meghuzódott, titkon, elfeledve, nem lévén többé senki; és nem kell pirulnia leánya ajándékai miatt, míg ha föltámadna, bizonyosan támadnának irigyek, akik feszegetnék ferde helyzetét és ez kellemetlen lenne.

De a kis házban néha mégis hangos az élet. Ez olyankor van, mikor Berru négy-öt napot falun tölt. Damournál végre megtalálta a biztos szállót, mely után annyit áhitozott. Halászik, vadászik barátjával. És a napokat heverészve tölti el a folyó mellett. Este aztán a két pajtás

politizál. Berru Párisból kihozza az anarkhista ujságokat; s mikor végig olvasták mindet, megegyeznek abban, hogy legjobb lenne főbe lövetni a kormányt, fölakasztani a gazdag polgárokat és porrá égetni Párist, hogy új város, az igazi népváros épüljön a helyén. Mindig a világboldogságot emlegetik, melyet csak általános emberirtás szerezhethet meg. Mielőtt lefeküsznek, Damour, ki rámába foglaltatta Eugène fotografiáját, oda lép a képhez, ránéz és pipájával hadonázva kiáltja:

- Igenis, megbosszullak!

Másnap pedig jól kipihenve, nyugodtan halászik, míg Berru a fübe hasalva hortyog.